

75031

**TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ŞEHİRSEL BİÇİMLENMEYİ
YÖNLENDİREN ETMENLER VE
İSTANBUL ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Y. Şehir Plancısı Engin EYÜBOĞLU

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 05 Kasım 1997

Tezin Savunulduğu Tarih : 20 Mart 1998

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY

Diğer Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Ayten ÇETİNER

Prof. Dr. Fulin BÖLEN

Prof. Dr. Aykut KARAMAN

Doç. Dr. Zekiye YENEN

96.98

7.6.98

9.6.1998

8.6.98

7.6.98

Mart, 1998

ÖNSÖZ

Geçmişte Dünyanın en önemli merkezlerinden olan İstanbul, Türkiye'nin içinde bulunduğu jeo-politik, stratejik ve coğrafik konumu nedeniyle, gelişen koşullar dikkate alındığında gelecekte de çok önemli bir dünya şehri olmaya adaydır. Bu durumun gerçekleşebilmesi, İstanbul'un değişen dünya dengelerini çok iyi değerlendirerek alınacak kararlarla mümkün olacaktır. Alınan bu kararlar, çağdaş planlama ve yönetim anlayışlarının uygulanmasına bağlıdır. Bu tez çalışmasında, İstanbul'un planlamasının ve 21. yüzyıla hazırlanmasının, sadece yerel koşulların değerlendirilmesiyle değil; uluslararası, ulusal ve yerel gelişmelerin birlikte değerlendirilerek, mevcuttaki yönetim ve planlama aksaklıklarının giderilerek başarılabileceği vurgulanmaya ve bu yönde atılması gereken adımların neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tez çalışması sırasında, İstanbul'daki yerel yönetimlerle yapmış olduğumuz geniş çaplı araştırma ve konunun tarihsel sürecini incelerken kazanmış olduğum birikimini, meslek yaşamımda uygulamaya yönelik edindiğim tecrübelerimle birleştirerek aktarma olanağı buldum. Bu aktarmanın her aşamasında değerli hocam Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy'un yönlendirmeleri ve tavsiyeleri, konunun bir sistem içinde ele alınmasında ve sonuca bağlanmasında son derece yardımcı olmuştur. Bundan dolayı kendisine sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çalışmamın tamamlanmasında manevi desteğini hiç eksik etmeyen ve sabır ve hoşgörüyle her an yanımda olan sevgili eşim Nilay Eyüboğlu'nun katkıları benim için her türlü takdirin üzerindedir.

İstanbul'daki yerel yönetim birimlerindeki araştırmanı gerçekleştirebilmesinde maddi destek sağlayan İ.T.Ü. Rektörlüğü Araştırma Fonu'na ve bu çalışma sırasında İstanbul'da görüşme yapılan belediyelere benimle birlikte gelerek yardımda bulunan Y.Mimar Nurettin Zapçı'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Engin EYÜBOĞLU

Ekim, 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ	IX
ÖZET.....	X
SUMMARY.....	XI
BÖLÜM 1 GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	4
1.2. Araştırmanın Kapsamı	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi	6
BÖLÜM 2 DÜNYA'DA TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ŞEHİRLERİN OLUŞUMUNU VE GELİŞMESİNİ YÖNLENDİREN ETMENLER....	8
2.1. İlk Şehirlerin Oluşumunu Ve Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	9
2.1.1. İlk Şehirsel Yerleşmeyi Oluşturan Etmenler - Çatal Höyük -	9
2.1.2. Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler - İlk Uygarlıklar -	10
2.1.3. Şehirlerin Yayılmasını Yönlendiren Etmenler - Uygarlıkların Gelişmesi -.	15
2.2. Sanayi Devrimi Döneminde Şehirlerin Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	21
2.2.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapının Etkileri	21
2.2.2. Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin Etkileri.....	22
2.2.3. Sosyal ve Kültürel Gelişmelerin Etkileri	24
2.2.4. Politik Organizasyondaki Değişimlerin Etkileri.....	25
2.2.5. Şehir Planlama Çalışmalarındaki Gelişmelerin Etkileri.....	26
2.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Şehirlerin Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	29
2.3.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapının Şehirlerin Biçimlenmesindeki Etkileri.	32
2.3.2. Ekonomik, Teknolojik ve Bilimsel Gelişmelerin Şehirlerin Biçimlenmesindeki Etkileri.....	33
2.3.3. Sosyal ve Kültürel Değişimlerin Şehirlerin Gelişme ve Biçimlenmesindeki Etkileri	39
2.3.4. Politik Örgütlenmedeki Gelişmelerin Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	42

2.3.5. Şehir Planlamanın Kurumsallaşmasının Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	45
2.4. Tarihsel Süreç İçinde Şehirlerin Gelişmesi Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi	545
BÖLÜM 3 TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE İSTANBUL’UN GELİŞMESİNİ VE BİÇİMLENMESİNİ YÖNLENDİREN ETMENLER.....	55
3.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar İstanbul’un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	55
3.1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Coğrafi Konumunun ve Doğal Yapısının İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	56
3.1.2. Cumhuriyet Dönemine Kadar Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	58
3.1.3. Cumhuriyet Dönemine Kadar Sosyal ve Kültürel Olayların İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	60
3.1.4. Cumhuriyet Dönemine Kadar Politik Örgütlenmedeki Değişimlerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	63
3.1.5. Cumhuriyet Dönemine Kadar Şehir Planlama Anlayışındaki Gelişmelerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	66
3.2. Cumhuriyet’ten Sonra İstanbul’un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	68
3.2.1. Cumhuriyet’ten Sonra Coğrafi Konumu ve Doğal Yapısının İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	69
3.2.2. Cumhuriyet’ten Sonra Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	72
3.2.2.1. Sektörel Farklılaşmaların İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri	73
3.2.2.2. Uluslararası Sermayenin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri	81
3.2.3. Cumhuriyet’ten Sonra Sosyal ve Kültürel Olayların İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	84
3.2.4. Cumhuriyet’ten Sonra Politik Örgütlenmedeki Değişimlerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	86
3.2.5. Cumhuriyet’ten Sonra Şehir Planlama Anlayışındaki Gelişmelerin İstanbul’un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri.....	91
3.3. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstanbul’un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi.....	99

BÖLÜM 4 1990'LI YILLARDA İSTANBUL'DAKİ PLANLAMA ÇALIŞMALARININ VE İMAR UYGULAMALARININ FİZİKSEL MEKANA YANSIMASINI YÖNLENDİREN ETMENLER.....	103
4.1. Alan Araştırması: İstanbul Metropoliten Alanında Yerel Yönetim Birimlerindeki Planlama Çalışmalarının Ve İmar Uygulamalarının Fiziksel Mekana Yansıması	104
4.1.1. Araştırmanın Amacı ve Hedefi.....	104
4.1.2. Araştırmanın Kapsamı.....	104
4.1.3. Araştırmaya Katılanların Kimliği	106
4.2. Yerel Yönetim Birimlerinin İstanbul'un Fiziksel Mekanının Biçimlenmesindeki Etkisi	108
4.2.1. Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkilerinin İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkileri.....	109
4.2.2. Yerel Yönetim Yapısının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkileri.....	112
4.2.3. İstanbul'un Yerel Yönetim Yapısındaki Sorunların Planlama Çalışmalarına Etkisi.....	116
4.2.4. Yerel Yönetim Birimlerinin Etkisiz Kalmalarının Nedenleri.....	120
4.3. İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Etkili Olan Güçler	121
4.3.1. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçler.....	122
4.3.2. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Halkın Etkisi.....	125
4.3.3. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Şehir Plancılarının Etkisi.....	126
4.4. İmar Planlarının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkisi	128
4.4.1. İstanbul'daki yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Tanımı.....	128
4.4.2. İstanbul'daki Yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesindeki Etkisi	133
4.4.2.1. İstanbul'daki Yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesinde Etkisiz Kalmasının Nedenleri.....	135
4.4.3. İmar Planlarının Uygulamadaki Etkinliğinin Arttırılması.....	140
4.5. 1990'lı Yıllarda İstanbul'daki Planlama Çalışmalarının Ve İmar Uygulamalarının Fiziksel Mekana Yansımasını Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi	142
BÖLÜM 5 SONUÇ VE ÖNERİLER	146
5.1. Genel Değerlendirme Ve Sonuç	146
5.2. Öneriler	152
KAYNAKLAR.....	158
EK	172
ÖZGEÇMİŞ.....	175

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1 : Tarihsel Süreç İçinde Şehirlerin Gelişmesini Yönlendirdiği Varsayılan Etmenler	5
Tablo 2.1 : Çatal Höyük Yerleşmesinin Oluşumunu Yönlendiren Etmenler	10
Tablo 2.2 : İlk Uygarlıklara Ait Şehirlerin Gelişmesini Yönlendirmiş Olan Etmenler	14
Tablo 2.3 : Yunan Uygarlığına Ait Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	16
Tablo 2.4 : Roma Uygarlığında Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	17
Tablo 2.5 : Ortaçağ Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	18
Tablo 2.6 : Rönesans Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	19
Tablo 2.7 : Sanayi Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler	26
Tablo 2.8 : Sanayi Devriminin Etkisiyle Ortaya Çıkan Şehir Planlama Yaklaşımları	30
Tablo 2.8'in Devamı : Sanayi Devriminin Etkisiyle Ortaya Çıkan Şehir Planlama Yaklaşımları	31
Tablo 2.9 : Dünyadaki Şehrsel Nüfus ve Şehirlerde Yaşayan Nüfus Oranı (1970,1990,2025)	39
Tablo 2.10 : Dünyanın En Kalabalık 25 Şehri (1996)	41
Tablo 2.11 : II. Dünya Savaşı Sonrasında Şehirlerin Gelişmesini ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	44
Tablo 2.12 : 1970'li Yıllarda Şehir Planlamanın Kapsamının Gelişmesini Yönlendiren Planlama Tanımlarından Örnekler	46
Tablo 3.1 : Cumhuriyet Dönemine Kadar İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	65
Tablo 3.2 : Türkiye'nin ve İstanbul'un Nüfus Gelişiminin Karşılaştırılması(1950-90) ...	85
Tablo 3.3 : İstanbul İl Sınırları İçinde Yer Alan İlçe Ve Belde Belediyeleri	89
Tablo 3.4 : Cumhuriyet Döneminden Sonra İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler	96
Tablo 3.5 : Cumhuriyet'in İlanından Sonra İstanbul'un Gelişmesinde Ve Biçimlenmesinde Etkili Olan Önemli Etmenlerin Kronolojik Sırası	97
Tablo 4.1 : İstanbul İl Sınırları İçinde Yer Alan Yönetim Birimleri	105
Tablo 4.2 : Yönetim Birimlerinde Yapılmış Olan Anketlerin Dağılımı	106
Tablo 4.3 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Görevi	106
Tablo 4.4 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Mesleği	107
Tablo 4.5 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Kaç Yıldır Bu Görevde Olduğu	107
Tablo 4.6 : İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesinde Yasal Olarak Söz Sahibi Olan Birimler	108
Tablo 4.7 : Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Arasındaki Sorunlar	110
Tablo 4.8 : Belediyenin Öncelikli Sorunları	110
Tablo 4.9 : Merkezi-Yerel Yönetim Arasındaki Çatışmaların Nedeni	111

Tablo 4.10 : Merkezi Yönetimin Planlama Ve Kontrol Yetkisine Yönelik Değerlendirmeler.....	112
Tablo 4.11 : İstanbul Metropoliten Alanında Planlama Konusunda Yetkili Olan Yerel Yönetim Birimleri	113
Tablo 4.12 : İstanbul'un Yönetimsel Yapısının Değerlendirilmesi.....	115
Tablo 4.13 : İlçe ve Belde Yönetimlerinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi İle Sorunları	116
Tablo 4.14 : İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İlçe ve Belde Belediyeleri İle Sorunları	117
Tablo 4.15 : İlçe ve Belde Belediyelerinin İmar Planlarının Yasal Prosedürü Konusunda Karşılaştıkları Sorunlar	118
Tablo 4.16 : İstanbul Büyükşehir Belediyesinde Hazırlanmış Olan Nazım Planı Uygulama Olanağı Bulabilecek Midir?	119
Tablo 4.17 : İstanbul Büyükşehir Belediyesinde Hazırlanmış Olan Nazım Plan Kararları Sizin İçin Bağlayıcı Olabilecek Midir?	119
Tablo 4.18 : Nazım Plan Hazırlanırken Size Yeterince Danışıldı mı?.....	119
Tablo 4.19 : Belediye Birimlerinin Görevlerinde Etkisiz Kalmalarının Nedenleri....	120
Tablo 4.20 : İstanbul'un Biçimlenmesindeki En Etkili Güçler.....	122
Tablo 4.21 : İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçler var mıdır?	123
Tablo 4.22 : İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçlerin Tanımı	124
Tablo 4.23 : Arazi Mafyası Olarak Nitelendirilen Bir Grup Var mıdır?	125
Tablo 4.24 : Arazi Mafyası Olarak Nitelendirilen Grup Kimlerdir Ve Nasıl Etkili Olmaktadırlar?.....	125
Tablo 4.25 : İmar Planı Hazırlanması Safhasında Halkın Katılımı Nasıl Gerçekleşmiştir?.....	126
Tablo 4.26 : Şehir Plancıları Hakkındaki Genel Düşünceler.....	127
Tablo 4.27 : Belediyenin İmar Planı Var mı?.....	128
Tablo 4.28 : İlçe ve Beldelerin İmar Planlarının Özellikleri.....	129
Tablo 4.29 : Uygulamakta Olan İmar Planı Belediyenin Ne Kadar Bölümünü Kapsamaktadır?.....	130
Tablo 4.30 : Belediyenin En Son İmar Planının Yapıldığı Tarih.....	131
Tablo 4.31 : Belediyenin En Son İmar Planının Kim Tarafından Yapıldığı	132
Tablo 4.32 : İmar Planınızı Kimin Hazırlamasını Tercih Edersiniz?.....	132
Tablo 4.33 : Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesindeki Etkisi.....	134
Tablo 4.34 : İmar Planlarının Genel İçeriği Sizce Nasıl Olmalıdır?.....	134
Tablo 4.35 : İmar Planı Yapılması Yörenizi Nasıl Etkilemiştir?	135
Tablo 4.36 : İmar Planlarının Hazırlanma Nedenleri.....	135
Tablo 4.37 : İmar Planının Uygulanmasında Karşılaşılan En Önemli Sorunlar.....	136
Tablo 4.38 : İmar Planının Uygulanmasında Yasal Sorunlar/Boşluklar Var mıdır?	137
Tablo 4.39 : İmar Planının Uygulanmasında Yasal Sorunlar/Boşlukların Açıklanması.....	137
Tablo 4.40 : İmar Planının Uygulanmasında Yönetimsel Sorunlar/Boşluklar Var mıdır?	138
Tablo 4.41 : İmar Planının Uygulanmasındaki Yönetimsel Sorunların Açıklanması	138

Tablo 4.42 : İmar Planının Uygulanmasında Personele Ait Sorunlar/Boşluklar Var Mıdır?	139
Tablo 4.43 : Seçilmiş Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşlukların Açıklanması	140
Tablo 4.44 : Teknik Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşlukların Açıklanması	140
Tablo 4.45 : İmar Planlarının Uygulamadaki Etkinliğinin Arttırılması	141
Tablo 5.1 : Tarihsel Süreç İçinde İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Dönemsel Etkileri	151

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1	: Şehirlerin Oluşum Sürecinde Fiziksel Biçimlenmeleri	14
Şekil 2.2	: Sanayi Öncesi Dönemi Şehirlerin Fiziksel Gelişim Süreci	20
Şekil 2.3	: Sanayi Dönemi İle Şehirlerin Fiziksel Yapısındaki Gelişmeler	23
Şekil 2.4	: Sanayi Dönemi Sonrası Şehirlerin Fiziksel Yapısındaki Gelişmeler	23
Şekil 3.1	: 20. Yüzyıla Kadar İstanbul'un Fiziksel Mekan Gelişimi	66
Şekil 3.2	: İstanbul'un Gelişmesinin Doğal Yapısına Etkileri	71
Şekil 3.3	: İstanbul'da Sanayi Alanlarının Dağılımı	82
Şekil 3.4	: İstanbul'da Ticaret ve Hizmet Merkezlerinin Dağılımı	82
Şekil 3.5	: İstanbul'da Büyük Alış-Veriş Merkezlerinin Dağılımı	83
Şekil 3.6	: İstanbul'da Turizm Merkezlerinin Dağılımı	83
Şekil 3.7	: İstanbul'daki İlçe ve Belde Belediyelerinin Dağılımı	90
Şekil 3.8	: İstanbul'da Gecekondu Alanlarının Dağılımı	95
Şekil 3.9	: İstanbul'da İmar Islah Planlarının Dağılımı	95
Şekil 3.10	: Cumhuriyet'ten Sonra İstanbul'un Fiziksel Yapısının Gelişimi	98
Şekil 4.1	: Görüşülen Belediyelerin İstanbul'daki Dağılımı	105
Şekil 4.2	: İstanbul İl Sınırları İçinde Yerel Yönetim Birimlerinin Yetki Alanları...	114
Şekil 5.1	: İstanbul'un Gelişmesi ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Birbirleri-Planlama Sistemi ve Mekansal Yapı İle İlişkilerinin Mevcut Durumu	156
Şekil 5.2	: İstanbul'un Gelişmesi ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Birbirleri-Planlama Sistemi ve Mekansal Yapı İle İlişkilerinin Olması Gereken Durumu Gösteren - Öneri Akış Şeması -	157

ÖZET

Şehirsel alanlara yığılan nüfusun gereksinimlerinin karşılanması, ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi ve üretimin artırılması konuları şehirlerin fiziksel ve sosyal yapılarında sürekli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç içinde bu değişim sürecinde şehirleri yönlendirici olan etmenler incelendiğinde, içinde bulunulan dönemin özelliklerine göre etmenlerin gücü ve şeklinde farklılaşmalar saptanmaktadır. Tüm farklılaşmalara rağmen etmenler, şehirlerin kurulmuş olduğu yerin coğrafi konumu ve doğal yapısı, şehrin içinde bulunduğu coğrafyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmeler, şehrin içinde bulunduğu coğrafyada meydana gelen sosyal ve kültürel olaylar, şehrin içinde bulunduğu coğrafyadaki yönetsel özellikler üst başlıklarında yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmada, ilk şehirsel yerleşme olarak bilinen Çatal Höyük'ten günümüze değin şehirlerin bu etmenlerden nasıl etkilendiği ve planlama kararlarının nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Örnek çalışma alanı olarak seçilen İstanbul, aynı süreç içinde ele alınarak, günümüzde, bahsedilen etmenlerin fiziksel ve sosyal mekanı yönlendirmedeki etkisizliği, olumsuz etkileri vurgulanmakta ve bu olumsuz etkinin büyük ölçüde, eşgüdümsüz, eksik ve uyumsuz yönetim ve planlama sisteminden kaynaklandığı ortaya konmaktadır. Bu süreçte yönlendirici özelliği olan etmenler, sosyal ve fiziksel mekana doğrudan yansımakta, planlama ve yönetim sistemi herhangi bir olumlu müdahalede bulunamamaktadır. Oysa, uluslararası, ulusal, bölgesel, metropoliten alan ve yerel ölçeklerde ortaya konacak hiyerarşik planlama ve yönetim sistemi, bu etmenleri değerlendirerek mekana yansıtılabilecektir. Tezin uygulama bölümünde İstanbul'da bu süreç içindeki aksaklıklar ve çözüm önerileri geliştirilerek değerlendirilmektedir.

THE FACTORS DIRECTING URBAN FORM IN HISTORICAL PROCESS AND İSTANBUL CASE

SUMMARY

Population growth raised many problems all around the world together with the usage of limited resources. The employment surplus brought out with the impact of industrialization bringing machinery use in agriculture had started to move to urban areas because of the increase in job, accommodation, education, communication, culture and recreation opportunities in urban areas.

To cover the necessities of the agglomerated population in urban areas, to solve the problems and to rise up the production are the subjects bringing out the continuous change on physical and social structure of urban settlements. When this historical process has been evaluated, the factors affecting these changes at different periods of time and different emphasize can be classified as sub-titles as below:

- Geographical location and natural characteristics of the cities,
- Economical and technological progresses of the location where cities established;
- Socio-cultural facts occurring on the location where cities established;
- Administrative characteristics of the cities, regions and country.

Between BC 6500's and BC 3000's when first human settlements formed and civilizations occurred, nomadic societies settled around big rivers such as Nile, Euphrates, Tigris or higher places for defensive purposes. In this period, cities had been surrounded by city walls and the expansion of settlements stayed within these limits. The kings who had a power of God, directed and controlled the surplus-production which produced by the cities and their surroundings. Moreover this power created monumental buildings such as pyramids in Egypt, Ziggurats in Mesopotamia. As a last word, it's possible to say that, in this first period cities were city-states which were shaped by directions of kings.

With the industrial revolution, changing on socio-cultural, economical, technological and administrative structure were brought a series of problems besides the possibilities for better living standards. These problems created irrelevant conditions in urban areas and caused a reaction being contrast to city life. As a result of this reaction urban planning studies have gained more attention

and gradually started to become an inter disciplinary science consisting of social, cultural, economical, sectoral, technical and administrative fields by being far from architectural tradition as it was before. Today although there is no common methodology and concept in urban planing, it is obvious that, the planing studies in developed countries are much more successful than under-developed countries. The improvements on communication and transportation opportunities and the impacts of these opportunities on sectors have effected urban settlements to live post-industrial period gradually in developed countries. On the other side cities in developing countries, have been facing rapid industrialization and struggling to achieve post-industrial period like in developed countries, physical, socio-cultural and administrative problems had lived besides economical developments. Under these conditions, cities of developing countries are faced with uncontrolled and unplanned urban fabrics.

Although the factors directing urban planning studies in developed and developing countries are conceptually same, but these have fairly more differences in quality and quantity. In developed countries , planning studies are dealing with the subject of enhancing the quality of living standards in urban settlements. Planning hierarchy starts with country planning and continues to regional, urban and rural planning. By using technological developments, conserving natural and cultural environments, the planning studies have been aiming to enhance the physical space which will be used. On the other side in developing or under-developed countries have been trying to regulate and solve over-population growth, rapid migration rates to big cities, inconsistent political programs. As a result of these problems, unfortunately, illegal urban developments have gained more importance in these countries.

In the historical development process of Istanbul, similar stages and developments can be seen in its urban structures. Geographical condition and characteristics, natural structure, economical and technological progresses, socio-cultural acts and administrative characteristics have helped to improve and to form very unique culture in Istanbul.

The historical core of İstanbul had occurred on Sarayburnu where Byzantium Empire was established and then because of the strategic location, this city became a very important trade center as a capital city of Eastern Rome Empire named Constantinopolis. Because of its location which was in the center of trade-routes the settlement had a very important role and power in political, cultural and religious life in those ages.

During Middle Ages, the City being the center of Christianity had failed gradually under the regulations of Byzantium Empire until the conquest of the City by

Ottomans in 1453. After this, new government had supplied security in life and new attempts on trade. Istanbul had started to develop again by impact of being capital city of Empire. This time, different from before, the City had expanded out of the city walls and new neighborhoods had been existed in the skirts of the settlement. In the 17 th and 18 th centuries, the westernization movements had been existed in the built environment of Istanbul before than the ideological and daily life. Firstly industrial buildings after western planning approaches had been applied by transported western technicians in Istanbul.

After the demolition of Ottoman Empire, new Turkish Republic was established and Ankara was chosen as a capital city of government because of its central location in the country. At the first sight, this change had caused Istanbul to loose its importance, but after 1930's, Istanbul gained its attractiveness by new improvements in planning studies. In this period European planners and technicians were invited to Türkiye to regulate and design big cities, such as Istanbul and Ankara.

Beginning with 1950s changes in political structures and rapid growth in population had caused differences in social life and migration and illegal building construction - squatters had become very important phenomenon in big cities of Türkiye, especially in Istanbul. In 1970's first bridge and connected highways on both side of the City had started to be constructed and new developments in the city concentrated around these roads. During the 1980's illegal and unplanned urban development continued by gaining acceleration on both side of Istanbul. Second Bosphorus Bridge connected highways and again pulled development around these new axes as the same for the first bridge. Under the impacts of uncontrolled development, new counties and independent municipalities were established. This undesired expansion of built up areas has created very dangerous levels and Istanbul's life-lungs forest areas and water reservoirs have been put in this problematic circle. This growth effected not only natural resources but also old historical center's texture was also under pressure of this destruction.

Within the scope of all these conceptual evaluations, the factors affected Istanbul's development and urban form can be summarized as a subtitles listed below:

- The importance of geographical location of Istanbul in Türkiye and in the World and the limitations of natural structure of Istanbul;
- The impacts of economical and technological improvements in Türkiye and in the World;

- The reflections of social and cultural facts occurring in Türkiye;
- The irrelevance structure of local and central governmental interactions.

Due to the insufficient attempts on rational urban planning studies, the planning studies are at very low level in Istanbul today. In the research, an investigation consisting local government units in Istanbul is handled to evaluate the reasons of this development mentioned above and to produce some suggestions. In 1997, this research was applied to 50 districts and subdistricts of total 70 local governments of Metropolitan Area of İstanbul. Research results showed that, there are many problems living in preparation, approving and application stages of development plans. These problems and suggestions to them can be classified as bellows:

Problems At The Preparation Stage Of Development Plans:

- Generally, preparation stage of development plans are not accordingly to scientifically approaches;
- Upper scaled plan decisions are not used or existed for the preparation of lower scaled plans to be directed;
- There is no relevance coordination among involved bodies during planning preparation process;
- Generally plans are prepared to legalize existing situation like it is in “upgrading development plans”;
- Mostly development plans are made by private planning offices and they are open to speculation;
- The possibilities of municipalities and the planning laws are not paid attention;
- Public participation is not provided at the preparation stage of plan.

Problems At The Approving Stage Of Development Plans:

- There is an authority chaos among local authorities to approve plans;
- The plans prepared by independent subdistricts can not be controlled by metropolitan administration;
- Municipal councils approving plans are not experienced and well-informed on this fields;
- Municipal councils are directed by political pressures and illegal pressure groups;
- At the approving stage of plans, legal land-use standards are not paid enough attention;
- The bodies or firms who prepare the plans, can not interfere with the attention made on plans after the approving procedure.

Problems At The Application Stage Of Development Plans:

- Because of there is not relevant administrative structure and a plan which will direct the implementational existing plans are independent from each other, and this result creates divided planning system;
- The number of authorities who control the applications are not enough in numbers and experiences, the stages of application are in the authorization of different bodies and the development can not be implemented in a planning system;
- At the control stage, political pressures and concessions reflect to physical space in an insufficient way and the uncontrolled development is encouraged;
- Because of treasury land are not under control, the illegal developments and constructions can not be prevented;
- Illegal development which are different from planned developments cause to increase infrastructure expenditures and also effect existing infrastructure to be in irrelevant use;
- Civilian authorities are not powerful enough to supervise the illegal developments in the implementation process;
- Political and legal frameworks do not work sufficiently to prevent illegal developments.

Suggestions:

As a conclusion of this research, to regulate the development and physical form and to be successful in planning studies in İstanbul these are necessary:

- The geographical location in Türkiye and in the world must be stressed and the natural structure of the İstanbul must be conserved;
- Economical and technological developments in Türkiye and in the world must be observed carefully then reflected to İstanbul with a planned approach;
- Socio-cultural facts occurring in Türkiye and in the world have to be analyzed carefully then reflected to İstanbul with a planned approach;
- The combination of central government and local authorities have to be reorganized.

As a conclusion, today the factors directing İstanbul's development and urban form are geographical location, natural structure, economical and technological progresses, socio-cultural changing and administrative organizations as it was before. The regulation of these insufficient factors to direct implementation depends on the coordination between planning and administration. Because of this

proving the coordination between planning and administration is much more important than the improvements on the planning methodologies in İstanbul.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Nüfus artışı, tüm dünyada sınırlı kaynakların kullanılması konusunda birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ile tarıma makinaların girmesi, tarım sektöründe işgücü fazlalığının ortaya çıkmasına yol açmış, buna karşın şehirselleşmelerdeki iş, konut, eğitim, iletişim, kültür ve rekreasyon olanaklarının artması, kırsal kesimdeki işgücü fazlalığının bu bölgelere yönelmesine ve yığılmasına neden olmuştur. Şehirselleşen alanlara yığılan nüfusun gereksinimlerinin karşılanması, ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi ve üretimin artırılması konuları şehirlerin fiziksel ve sosyal yapılarında sürekli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç içinde şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesindeki yönlendirici olan etmenler incelendiğinde, içinde bulunulan dönemin özelliklerine göre etmenlerin gücü ve şeklinde farklılaşmalar saptanmaktadır. Tüm farklılaşmalara rağmen etmenler, coğrafi konum ve doğal yapı özellikleri, teknolojik ve ekonomik gelişmeler (Bölen, 1978), sosyo-kültürel olaylar, politik örgütlenmenin yapısı ve şehir planlama anlayışındaki gelişmeler üst başlıklarında toplanabilmektedir.

Şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesi, şehir planlamanın kurumsallaşma öncesi döneminde, ağırlıklı olarak gelişen olaylara karşı ortaya çıkan güncel tepkilerle gerçekleşmekteydi. Bu düzenlemeler, kuşkusuz geleceğe yönelik uzun zaman birimlerini düşünerek alınan planlama kararları değildi. Sanayi öncesi dönemde, coğrafi doğal etmenler, askeri amaçlar, dinsel etmenler, ticaret ve tarımın gelişmesi gibi oluşumlarla kademeli olarak karşı karşıya kalan şehirler; bu gelişmelerin ortaya çıkardığı gereksinimlere, şehirlerin fiziksel tasarımında yaptıkları değişikliklerle ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu değişiklikler daha çok şehirlerin tek hakimi olan kral, din adamları, derebeyler vb. monarşik güçler eliyle gerçekleşmiştir. Bu güçler, çoğu kez

şehirlerin sosyal dokusunu oluşturan toplulukların gereksinimlerinden çok, kendi düzenlerinin devamını sağlayacak ve etkilerini vurgulayacak kararlar üretmişlerdir. 19. yüzyıl, şehir planlama kararlarında, şehirlerde yaşayan insanların gereksinimlerinin ön plana çıkmaya başlamış olduğu dönemdir. Sayısı ve büyüklükleri gittikçe artan bu insan yerleşmelerinin karmaşıklaşan yapısı, sanayi devrimi ve onun etkileri ile, sosyo-ekonomik, kültürel, yapay çevre ve doğal çevrede bir dönüşüm ve bazen de yıkım ile karşı karşıya kalmıştır.

20. yüzyılda gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkan sanayi şehirlerindeki, sosyal, kültürel, tarihsel ve doğal çevredeki sorunlara çözüm getirmek amacıyla; şehir planlaması çağdaş anlamda, çok disiplinli bir bilim ve sanat dalı olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu yaklaşım, teknoloji ve bilimi kullanarak, şehirlerin planlanmasında ileriye dönük gelişmelerin tahmin edilmesine, kararların bu tahminler çerçevesinde alınmasına yardımcı olmuştur. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde hala tartışması yapılan planlama çalışmalarında ortaya çıkan en önemli sonuç, teknolojinin ülkelerin sınırlarını aşarak evrensel boyut kazandığı ve şehirlerin hem planlanması hem de biçimlenmesinde çok önemli bir etmen olduğu, bunun yanısıra doğal, sosyal ve kültürel çevrenin bu durumdan olumsuz etkilendiğidir.

Gelişmiş ülkelerdeki sanayi devrimini tam anlamıyla yaşamadan sanayileşmeye çalışan ve “gelişmekte olan ülkeler” olarak adlandırılan ülkelerdeki şehirler, 20. yüzyılın ikinci yarısında, sanayileşme süreci içindeki benzer sorunlar yanında, kendilerine özgü sorunlarla da yüz yüze kalmışlardır. Daha önceleri, gelişme ve teknolojik yeniliklerin daha paralel seviyede gerçekleştiği ortam, 20. yy.ın sonlarına doğru, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler aleyhinde aşırı derecede bozulmaya başlamış, yaşam kalitelerindeki farklılık en üst seviyelere çıkmıştır.

Türkiye’nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik, teknolojik ve bilimsel gelişmeler, sosyo-kültürel hareketler, politik örgütlenme biçimi ve şehir planlama anlayışı; sanayi devrimini yaşayarak gelişen toplumların gerçekleriyle tutarlılık gösteren oluşumlarla farklı sorunlar ortaya çıkarmış ve farklı çözümler

gerektirmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki kavramların ve düzenlerin aynen veya kısmen değiştirilerek, toplum yapılarına uyumları sağlanmadan kabul edilmesi, çok başarılı bir deneyimden gelse bile, uygulanmaya çalışılan sistemin dejenere olmasına, sistem dışı güçlerin doğmasına ve sisteme duyulan güvenin kaybolmasına neden olmuştur. Türkiye’de ve İstanbul özelinde, günümüzde yaşanan hızlı şehirleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara, mevcut sistem ve yönetim yapısı içinde çözüm üretmede başarılı olunamamıştır. Özel toplum ve yerleşim yapısına yönelik özel çözümler üretilmemiştir. Üretilen çözümler, çoğunlukla siyasal iradenin çıkarlarına uygun düzenlemeler olmuş veya yasalarda yazılı, gerçek hayatta uygulanamayan kurallar olarak kalmıştır.

İstanbul’da planlama sistemi, kısmen yasal süreçten kaynaklanan eksiklikler ve çoğunlukla da yasal sürecin işletilememesi nedeniyle, yasal ve bilimsel temeli olmayan güçlerin eline geçmiştir. Bu güçler tamamen yasadışı güçler olabildiği gibi, yasalarla tanımlanmış olan, fakat yetkilerini toplum yararına kullanmayan veya kullanamayan kurumlar olarak ortaya çıkabilmektedir.

Hazırlanan ve uygulanmaya çalışılan şehrsel gelişme planları, teknik personelin yetersizliği, yasal olmayan güçlerin siyasal irade üzerindeki etkileri nedeni ile bazı grupların çıkarları doğrultusunda çok sık değişikliklere uğramakta, bu nedenlerle hem içeriğini, hem de güvenilirliğini kaybetmektedir. Bunun yanı sıra yasal sürece uygun olarak hazırlanan fakat bilimselliği ve gelecek nesillere yararı tartışmaya açık olan planlama yaklaşımları da şehirlerdeki olumsuz yerleşim yapısına katkıda bulunmaktadır.

İstanbul’da şehrsel nüfus ve şehrsel alanların çok hızlı büyümesinin doğurduğu sorunlar, Türkiye’nin siyasal, ekonomik, sosyal ve hukuk düzenindeki uygulamalarla çok yakından ilgilidir. Bu konularda başarılı sonuçlar ortaya konmadığı sürece, şehrsel gelişme sorunlarının da çözüme kavuşması gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu Araştırmanın amacı; günümüzde İstanbul’da şehir planlama ve uygulama sürecinde etkili güçleri, şehir planlama sistemi içindeki aksaklıkları ve çelişkileri ortaya koymak ve şehirlerin geliştirilmesi ve şehir planlama sisteminin uygulanmasında değişen koşul ve güçleri tartişıp, başarısızlıkları da vurgulayarak planlama sistemi içinde saptanan sorunlara çözümler önerileri geliştirmektir. Bu amaçla, tarihsel süreç içinde dünyada şehirlerin meydana gelişi ve gelişmesindeki etmenler belirlenerek, bu etmenlerin günümüz koşullarındaki değişimleri ve şehirlerin gelişmesindeki etkileri tartişılmaktadır. Ayrıca, dünyadaki şehirsel gelişme süreci ve bu süreci yönlendiren etmenler ortaya konarak ve önceki bölümlerde belirlenen etmenlerin İstanbul’un gelişim süreci içindeki rolleri ve günümüzde İstanbul’un biçimlenmesinde yönlendirici olan etmenlerden yönetim, yasal sistem ve planlama uygulamaları ağırlıklı olmak üzere, aksayan yönleri ve uygulamadaki başarısızlıkların nedenleri tespit edilerek bu olumsuzlukların çözümlenmesi yönünde önerilerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamı, şehirlerin ve şehir planlamasının gelişmesi sürecinde etkili olan etmenlerin tarihsel süreç içindeki gelişimini ortaya koyarak değerlendirilmesi ve bu sürecin İstanbul örneğinde irdelenmesidir (Tablo 1.1). Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde dünyadaki şehirlerin ve şehir planlama kararlarının gelişme süreci, ilk uygarlıklardan günümüze değin ele alınarak, dünyadaki şehirlerin gelişmesini yönlendirdiği varsayılan etmenler açıklanmakta ve değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, İstanbul’un şehirsel gelişimi yönetsel, sosyo-ekonomik konular ve planlama kararları ağırlıklı olmak üzere, şehirsel gelişmeyi yönlendirdiği varsayılan etmenler çerçevesinde irdelenmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’deki siyasal ve yönetim yapısında ortaya çıkan sorunlar, etkilerini ilk olarak İstanbul’da göstermektedir. Son elli yıl içindeki istikrarsız yönetimler, politikalar ve politikacılar, İstanbul’un planlanmasında ve uygulamanın her kademesinde etkili olmuş; sonuçta, planlama sistemi ve yasal araçlar etkinliğini yitirmiş ve planlama kararları yasal olmayan güçlerin veya kişisel çıkarlara dayalı işleyen bir sürecin içine girmiştir. Bu bağlamda dördüncü bölümde, bu ilişkileri ortaya koyabilmek amacıyla, İstanbul’un il sınırları içinde yer alan yerel yönetim birimlerinde, planlama ve uygulama konusunda söz sahibi olan yönetici ve teknik elemanlarla, İstanbul’da planlama ve uygulama sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik yapılan bir anket çalışmasının sonuçları değerlendirilmektedir.

Araştırmanın son bölümü olan beşinci bölümde, İstanbul’un gelişmesini ve biçimlenmesini yönlendirdiği varsayılan etmenler değerlendirilmekte, bu etmenlerin şehirselleşmeyi yönlendirmede olumlu etki yaratabilmesine ve şehir planlama çalışmalarına yansıtılabilmesine yönelik öneriler ortaya konmaktadır.

Tablo 1.1 : Tarihsel Süreç İçinde Şehirlerin Gelişmesini Yönlendirdiği Varsayılan Etmenler

	İncelenen Dönemler	Etmenler				
		Coğrafi ve Doğal Yapı	Ekonomik Teknolojik Bilimsel Gelişmeler	Sosyal Kültürel Olaylar	Politik Örgütlenme	Şehir Planlama Anlayışında Gelişmeler
DÜNYA	Şehirlerin Oluşumu ve Yayılması Dönemi (M.Ö.6500-M.Ö.7.yy)	•	•	•	•	•
	Yunan, Doğu Roma İmparatorluğu, Ortaçağ ve Rönesans Dönemleri (M.Ö.7.yy-M.S.17.yy)	•	•	•	•	•
	Sanayi Devrimi Dönemi (18.yy-1950)	•	•	•	•	•
	II. Dünya Savaşı Sonrası Dönemi (1950-1997)	•	•	•	•	•
İSTANBUL	Cumhuriyet Kurulana Kadar Geçen Dönem	•	•	•	•	•
	Cumhuriyet’ten 1990’lı Yıllara Kadar Geçen Dönem	•	•	•	•	•

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacına uygun olarak, dünyada ilk yerleşmelerden günümüze dek şehirlerdeki gelişmeleri yönlendirdiği varsayılan etmenler ve bu etmenlerin, şehirselleşme mekan üzerindeki etkilerinin irdelendiği bir kaynak araştırması yapılmıştır. Bu etmenlerin irdelendiği kısım olan ikinci bölümde şehirler, oluşum, yayılma ve gelişme dönemlerini içeren belli zaman dilimlerine ayrılarak ele alınmış; şehirselleşmeyi yönlendirdiği varsayılan etmenlerin her dönemdeki belirgin özellikleri, önce metin içinde kaynak belirtilerek, daha sonra bu kaynaklar ışığında daha detaylı tablolarla ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde aynı yöntem kullanılarak, şehirselleşmeyi yönlendirdiği varsayılan etmenlerin İstanbul'un tarihsel süreç içindeki etkileri yine belli dönemlere bağlı kalarak irdelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümü, şehirselleşmeyi yönlendirdiği varsayılan etmenlerden politik örgütlenme, yönetim anlayışı ve şehir planlama anlayışındaki gelişim ve değişimlerin İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesindeki etkilerinin irdelendiği alan araştırmasıdır. Bu bölümün ortaya konmasındaki yöntem, mevcut yasal ve uygulamaya yönelik sistemin açıklanması ve bu konulardaki aksaklıkların tespit edilmesine yardımcı olacak bir anket çalışmasının gerçekleştirilmesi şeklinde olmuştur. İstanbul'da yönetimde olan ve şehrin gelişmesini yönlendirdiği düşünülen yerel yönetici ve teknik elemanlarla yapılan anketin amacı, İstanbul'un gelişmesi ve biçimlendirilmesinde başarısız olduğu varsayılan yönetim anlayışı ve planlama çalışmalarının, yasal, politik ve pratik aksaklıklarının belirlenmesi ve sistemin işlerliğinin sağlanmasına yönelik çabalara katkı sağlayacak önerilerin geliştirilmesidir. Bu doğrultuda, İstanbul İl sınırları içindeki belediyeler ziyaret edilerek, yüz yüze görüşme ve soru-yanıt şeklinde bir çalışma yapılmıştır (Ek).

Çalışmada, toplam 69 adet yerel yönetim biriminden 49'unda 84 ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Şehir Planlama Bölümünde ise 8 yetkili olmak üzere toplam 92 kişi ile görüşme yapılmıştır. Belediyelerde konuya hakim personelin olmaması, görüşme istememe vb. nedenlerden dolayı 20 belde belediye yönetim birimi

ile görüşme sonuçsuz kalmıştır. 32 adedi ilçe belediyesi, 17 adedi belde belediyesi ve 1 adedi de İstanbul Büyükşehir Belediyesi olmak üzere toplam 50 belediye yönetimi ile görüşme yapılarak, İstanbul İl sınırları içindeki yerel yönetim birimlerinin %67'sinin aşağıdaki konularda değerlendirmelerini almak mümkün olmuştur:

- Yerel Yönetim Birimlerinin İstanbul'un Fiziksel Mekanının Biçimlenmesindeki Etkisi
 Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkilerinin İstanbul'un Gelişmesindeki Etkileri
 Yerel Yönetim Yapısının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkileri
 İstanbul'un Yerel Yönetim Yapısındaki Sorunların Planlama Çalışmalarına Etkisi
- İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Etkili Olan Güçler
 İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Etkili Olan Güçler
 İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Halkın Etkisi
 İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Şehir Plancılarının Etkisi
- İmar Planlarının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkisi
 İstanbul'daki Yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan Planların Tanımı
 Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesindeki Etkisi
 Planların Şehrin Biçimlenmesinde Etkisiz Kalmasının Nedenleri
 Yasal, Yönetimsel, Personele İlişkin Sorunlar
 İmar Planlarının Uygulamadaki Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler.

Tezin son bölümünde ise, Dünyadaki gelişme ve İstanbul'daki mevcut durumun tespiti doğrultusunda, elde edilen veriler değerlendirilerek, İstanbul'un gelişmesini yönlendiren etmenlerin uluslararası, ulusal, bölgesel, metropoliten alan ve yerel düzeylerde birbirleri ile ilişkilerinin nasıl olması ve ne şekilde uygulanması gerektiğine yönelik öneriler ortaya konmuştur.

BÖLÜM 2

DÜNYA'DA TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ŞEHİRLERİN OLUŞUMUNU VE GELİŞMESİNİ YÖNLENDİREN ETMENLER

Şehirlerin oluşumu ve gelişimi birçok karmaşık etmenin tarihsel süreç içinde bir araya gelmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu sürecin incelenmesinde, süreç içinde meydana gelen tüm etmenlerin göz önünde bulundurulması gereklidir (Lozano, 1990). Coğrafi konum, doğal yapı, teknolojik, ekonomik ve bilimsel gelişmeler, sosyo-kültürel süreçler ve politik örgütlenmedeki değişiklikler olarak sınıflandırılabilen bu etmenlerin hepsi birbiri ile etkileşim halinde şehirlerin gelişim sürecinde etkili olmuşlardır. Şehirlerin planlanmasının 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başından itibaren bilimsel çevrelerde tartışılması, şehir planlamanın kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu durum, şehirlerin daha önceki dönemlerde tamamen içgüdüsel kararlarla oluşturulduğu anlamına gelmemektedir. En ilkelinden en karmaşığına, şehirlerin ortaya çıktığı her dönemde, insanların ortak ürünü olan şehrsel sistemin yaratılmasında, kuşkusuz çağdaş anlamdaki şehir plancısının işlevini yerine getiren güçler olmuştur. Bu güçler değişik kimliklerle ve değişik amaçlarla ortaya çıkmış olsa da, fiziksel ve sosyal mekanın biçimlenmesi, bazen toplum yararına, bazen de kişisel veya grup çıkarlarına yönelik planlama kararlarının olarak uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Önceki dönemlerde çoğu zaman tek yönlü ve tepkisel olarak alınan kararların, sistematik ve şehrin tüm elemanlarını göz önünde bulunduran bilimsel bir yaklaşımla ele alınmaya başlaması sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Günümüzde ilişkilerin daha da karmaşık hale geldiğı, yönetime ve planlamaya katılım düşüncesinin ağırlık kazandığı bir ortamda, karar verme aşamasında girdiler ve katılımcıların sayısı da hızla artmaktadır.

2.1. İlk Şehirlerin Oluşumunu Ve Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

İnsan, tarih öncesi olarak adlandırılan yaklaşık dört milyon yıl boyunca, göçebe, yarı göçebe, küçük topluluklar halinde yaşıyor; toplayıcılık ve avcılıkla geçiniyordu. Tarımı ve hayvancılığı öğrenerek yerleşik düzene geçmesi M.Ö. 10. bin yıllara rastlamaktadır (Hammond,1972). Şehirleri ortaya çıkaran ilk olay, kişi ve toplum başına üretimin büyük ölçüde artırılmış olduğu tarım devrimidir. Küçük köy yerleşimleri tükettiğinden fazlasını üretmeye başlayınca, yaşamak için sadece besin üretmek zorunda olmayan, sayıca az, fakat nüfusça kalabalık kasaba ve şehirler ortaya çıkmıştır (Broadbent, 1990).

Yeryüzünde, ilk şehir özelliği yansıtan yerleşmelerin farklı bölgelerdeki oluşumları uzun süre “yayılma teoremi” ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre; şehir niteliğindeki yerleşmeler ilk olarak M.Ö.4000 yıllarında Mezopotamya’da ortaya çıkmış ve buradan, Mısır, İndüs Vadisi ve Yunanistan’a yayılmıştır (Kostof, 1991). Bu teori, şehirlerin yayılmasındaki ve gelişmesindeki doğal yapı ve coğrafi konumun özelliğini vurgulaması açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Mezopotamya’da zamanın teknolojisine göre çok uzak bölgeler olan Çin, Orta Amerika ve Peru’da yapılan kazılarda, M.Ö. 2000’e tarihlenen şehrsel yerleşmelere rastlanmıştır (Büyük Larousse,1993). Bu veriler ışığında, şehirlerin, farklı bölgelerde birbirinden bağımsız olarak, herhangi bir insan topluluğunda uygun çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel koşulların olduğu doğal bir aşamanın yaşanmasıyla ortaya çıkmış olduğu kabul edilmektedir (Hammond,1972). Coğrafi konum ve doğal yapının şehirlerin oluşması ve yayılmasındaki önemi konusunda tartışmalar sürse de Mezopotamya, Mısır, İndüs Vadisi, Yakın Doğu, Anadolu, Yunan ve Roma uygarlıklarının ortaya çıkmasında görülen süreklilik ve birbirleri arasındaki benzer özellikler, bu bölgelerde şehirlerin yayılmasının doğal yapı ve coğrafi konum tarafından yönlendirildiği düşüncesine ağırlık kazandırmaktadır

2.1.1. İlk Şehrsel Yerleşmeyi Oluşturan Etmenler - Çatal Höyük -

1954-1965 yılları arasında Anadolu’da İngiliz arkeolog James Mellaart’ın Konya yakınlarında yapmış olduğu kazılar, Çatal Höyük’ün M.Ö.6500’lere tarihlenen, bilinen en eski kapalı yerleşim olduğu konusundaki yaygın kanıyı iyice güçlendirmiştir

(Mellaart,1967; Nauman,1991). Çatal Höyük’te, tarım devrimi ve artı ürünün ortaya çıkması, el aletlerinin geliştirilmesi, barınma ve savunma güdüsü yerleşimin ortaya çıkmasında en önemli itici güçler olmuştur. Sosyal tabakalaşma oluşmamış olduğundan, yerleşme, içinde herhangi bir yönetim işlevi barındırmayan, bunun yanında teknolojik ihtisaslaşmanın kısmen gerçekleştiği, toplayıcılık, avcılık, balıkçılık, tarım ve zanaatın gerçekleştirildiği, ticari ilişkilerin geliştirildiği bir kasaba olarak tanımlanabilir. Çatal Höyük’te, ortak hareket ve savunma amacıyla yapıların bitişik düzene yönlendirilmesi, bugünkü anlamda bir planlama kararıdır. Bu kararın, ortak yararlar için alınmış ve herkesin katılımıyla gerçekleşmiş olduğu söylenebilir (Tablo2.1) (Hammond,1972; Nauman, 1991; Kostof, 1991; Aktüre,1994).

Tablo 2.1 : Çatal Höyük Yerleşmesinin Oluşumunu Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİ KONUM VE DOĞAL YAPI	Anadolu’nun büyük bölümünün ormanlarla kaplı olması	Yerleşme ve üretim için uygun ekolojik çevre olan Orta Anadolu’nun yayla özelliği gösteren alanlarının seçilmesi
	Yerleşme yerinin doğal etkilere tamamen açık olması	Konutların birbirine yaklaşması, dışa kapalı, toplu bir yerleşimin ortaya çıkması.
EKONOMİK ve TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Yerleşik yaşama geçilmesi	Barınma amaçlı yapıların inşası
	İnsan gücünü kullanarak hayvancılık ve kuru tarım yapılıyor olması,	Artı ürün ortaya çıkması. Konutlarda depo ve işliklerin yapılması.
	Taş ve obsidyen teknolojisi kullanılıyor olması.	El sanatlarının gelişmesi.
	Takas ticaretinin gelişmesi.	Yerleşmede pazaryerinin kurulması.
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Uzmanlaşmanın olmaması, işgücü farklılaşmasının olmaması	Sosyal tabakalaşmanın olmaması, mekanda farklılaşmanın olmaması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Uzmanlaşmanın olmaması, işgücü farklılaşmasının olmaması, artı ürünün fazla olmaması	Yöneticinin olmaması

2.1.2. Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler - İlk Uygarlıklar -

Çatal Höyük yerleşmesinden yaklaşık 2500 yıl sonra ortaya çıkan uygarlıklar, şehirleşme ile eş zamanlı olarak değerlendirilmektedir. Bu uygarlıklardaki şehirlerin gelişmesindeki en önemli etmen, yağmura bağlı “kuru tarım”dan, insan emeği ile sulamaya dayalı “sulu tarım”a geçiştir. M.Ö.4000’li yıllarda Orta Doğu’da

Mezopotamya, Mısır'da Nil, Hindistan'da İndüs, Çin'de Sarı Nehir vadi ve deltaları sulu tarımın ilk olarak uygulandığı ve güçlü uygarlıkların kurulduğu yöreler olmuştur. M.Ö.2500 lerde G. Amerika'da Andlar'da tarımın başladığı, ilk köylerin kurulduğu ve M.Ö.2000 yıllarında ise Orta Amerika'da Maya Uygarlığının temellerinin atılmış olduğu bilinmektedir (Güvenç, 1979; Childe, 1983).

Coğrafi konum ve doğal yapının şehirlerin oluşumunu yönlendirmesi, yerleşmelerin benzer bölgelerde ortaya çıkması, büyük nehirlerin yerleşim yerlerine yakın olması ve tarıma uygun toprakların seçilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde şehirlerin oluşumunda önemli rol oynayan ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmeler, sulu tarıma geçilmesi, göçebe toplulukların büyümesi, tarımda artı ürünün çoğalması, alet ve tekniklerin geliştirilmesi, uğraşılarda uzmanlaşmanın başlaması, toplumsal organizasyonun gelişmesi olarak sıralanabilir (Childe, 1983). Tanrısal güçlere sahip olan yöneticilere kayıtsız olarak itaat edilmesi ve şehirlerin onun istekleri doğrultusunda biçimlenmesi de yönetsel etmenlerin başında gelmektedir.

Mezopotamya Uygarlığı Şehirleri: M.Ö.4000 yıllarından itibaren Mezopotamya'da Sümer kültürüyle, coğrafi konum olarak Dicle ve Fırat Nehirlerine yakın yerlerde kurulan şehirler, daha sonraki birçok uygarlığa yol göstererek, şehir kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ekonomik, sosyal ve yönetsel etmenler ise, yazının bulunmuş olması, yazılı tarih döneminin başlarında “devlet” kavramının ortaya çıkmış olması; devletin “tahıl kralı” ve “savaş şefi” niteliklerini kendisinde birleştirmiş olan tek bir şehir yöneticisinin ya da kralın önderliğinde somutlaşmış olmasıdır (Childe, 1983). M.Ö.2100'de Kral Hammurabi tarafından bir şehre ait ilk yapı yönetmeliği Babil Şehri için yazdırılarak uygulanmış ve ilk organize açık alan olan Babil'deki asma bahçeler bu dönemde inşa edilmiştir. Kapalı kanalizasyon şebekesi ve yolların kaplanmasına ilk olarak bu şehirlerde rastlanmıştır. Toplu işgücünün yaratılabileceği büyük ve merkezi köylerin yerleşme alanı olarak seçilmesi, doğal koşulların olumsuz etkilerine karşı toplumsal bir mücadelenin başlamış olması Mezopotamya'daki şehrsel yerleşmelerin ortaya çıkmasındaki en önemli kararlar olarak gösterilebilir (Openheim, 1964; Brunner,1966; Cichy,1966; Lampl,1968;

Hammond,1972; Özdeş,1984). Ayrıca bu toplumsal hareketleri yönlendiren yönetsel örgütlenmedeki değişimler ve sosyo-ekonomik gelişmeler bu dönemde şehirlerin biçimlenmesinde ön plana çıkmaktadır (Tablo 2.2).

Mısır Uygarlığı Şehirleri: Coğrafi konum olarak Mezopotamya'ya yakın topraklarda, Nil Nehri vadisinde gelişen Mısır şehrinde ise hem politik başkan , hem de dini lider olan ve tanrısal bir güç taşıyan Firavunlar, ülkelerinin artı ürünlerini şahsi hazinelerinde toplamış ve çok büyük gelirler elde ederek, bu birikimin simgesi olan piramit şeklindeki anıtsal mezarları inşa ettirmişlerdir. Firavunların servetleri arttıkça bu mezarların boyutunu da büyümüşlerdir. M.Ö.3000 yıllarında İlahun Piramidi'nde çalışan, duvarcı, heykeltıraş, ressam, mummyacı ve amele gibi işçiler için inşa edilmiş olduğu bilinen Kahun Şehrinin, ve aynı amaçlarla El Amarna şehrinde inşa edilen kare planlı işçi sitesinin, bugünkü anlamda, şehirlerde zonning kurallarına uygun olarak planlanmış olduğu söylenebilir (Sjoberg,1960; Childe,1983; Gardiner,1983; Özdeş, 1984; Vallbelle, 1992). Mısır'da yönetici tanrı-kral olan Firavunların etkileri, şehirlerin fiziksel mekan oluşumunu yönlendiren en önemli etmen olmuştur (Tablo 2.2).

İndüs Uygarlığı Şehirleri: M.Ö.2300 yıllarında Coğrafi konum olarak Kuzeybatı Hindistan'da, İndüs Nehri vadisinde kurulan İndüs kültürünün en önemli katkılarından birisi, M.Ö. II. bin yılda, yılda iki kez ürün almaya dayalı (ilkbaharda tahıl, sonbaharda pirinç) ikinci bir tarım devriminin yaşanmış olmasıdır (Cichy, 1966; Hammond,1972). Yaklaşık 1000 yıl süren uygarlık boyunca teknik olanakların kullanılması ile oluşan büyük boyutlu siteler inşa edilmiştir. İndüs Vadisindeki şehirlerde, şehir dışı kırsal alanlar ve şehir içi açık alanlarla, şehrsel yaşam arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Şehir planlanırken, Mezopotamya'daki gibi oldukça gelişmiş düzeyde sıhhi düzenlemeler yapılmış ve kanalizasyon, çöp toplama vb. konular dikkate alınarak planlamada sağlık koşulları ön planda tutulmuştur. İçinde tahıl ambarının da bulunduğu yönetim merkezi yanında, çalışanların bulunduğu bir bölgenin ayrılmış olması planlama açısından önemli bir özelliktir (Sjoberg, 1960; Lampl,1968). İndüs uygarlığında, şehirlerin biçimlenmesini yönlendiren etmenler daha çok sosyal gereksinimlerin karşılanmasına yönelik çabalara paralel olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 2.2).

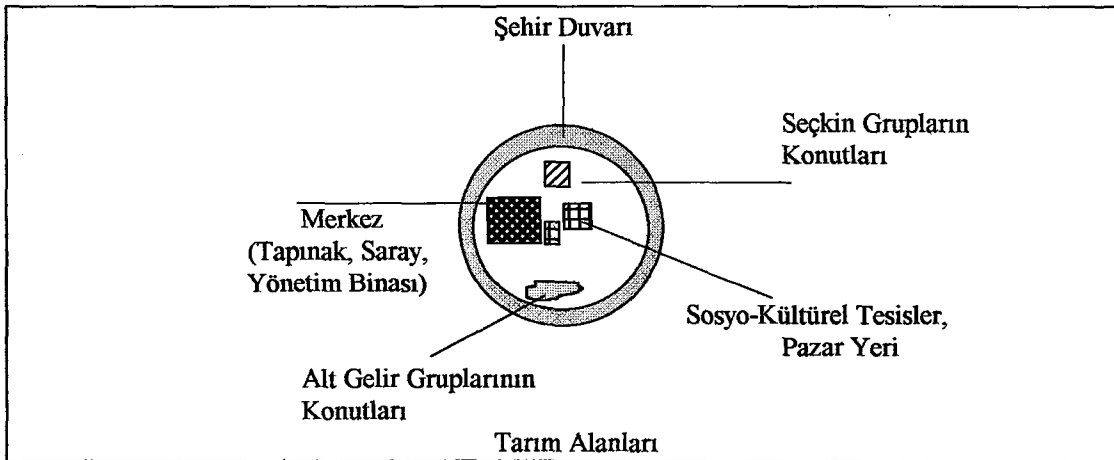
Hitit Uygarlığı Şehirleri: M.Ö.3000 yıllarında Anadolu'da Kızılırmak Havzasına yerleşen küçük krallık ve beylikler, M.Ö.2000 yıllarında imparatorluk haline gelerek, Anadolu'da yaklaşık 800 yıl boyunca hüküm sürmüş olan Hitit Uygarlığını ortaya çıkarmıştır. Kralın toplumsal yaşamın odağı olduğu Hitit Uygarlığı şehrindeki en önemli planlama kararı, arazi koşullarının sağladığı olanakların çok akıllıca kullanılması ve yerseçimi kararlarını bu koşullara göre verilmiş olmasıdır. Yerleşim için verilen bu stratejik kararlar doğrultusunda, kurulduğu bölgeye hakim konumdaki yüksek yerler seçilmiş ve şehrin çevresi, savunmada kolaylık sağlayan yüksek ve sağlam taş duvarlarla çevrelenmiştir (Mumford, 1966, Lampl; 1968; Schimer,1982; Nauman,1991; Aktüre,1994). Hitit Uygarlığında şehrsel biçimlenmede, coğrafi konum ve ticaretin kontrol edilmesi yönündeki stratejik kaygılar ön plana çıkmaktadır (Tablo 2.2).

Maya ve İnkա Uygarlığı Şehirleri: Amerika kıtasında ilk yerleşimler, M.Ö. 2500'de And Dağları'nda tarımsal üretim ile başlamış, aynı tarihlerde Kuzey Amerika'da, Meksika'da ilk köyler kurularak, günümüzde dahi henüz net olarak açıklanamayan nedenlerle Mezopotamya ve Mısır Uygarlıklarındakilere benzer taş yapılara rastlanmıştır. Fiziksel ve soyal organizasyonun en detaylı olarak bilindiği Amerikan şehirleri Maya Uygarlığı'na aittir. Daha sonraki dönemlerde Güney Amerika'da, İnkalar M.Ö. 800 yıllarında bölgeye gelerek uygarlıklarını kurmuşlardır(Egli, 1959; Sjoberg, 1960, Mumford, 1966). Benzer özellikler gösteren bu iki uygarlıkta da şehirlerin oluşumunda etken güçler din adamlarıdır. Ayrıca uzak mesafeli ticaret ve sistemli bir ulaşım ağının oluşturulması ise en önemli özelliklerindendir (Tablo 2.2).

Şehirlerin oluşum aşaması değerlendirildiğinde, ilk uygarlıklarda, göçebe topluluklar ortak amaçlar etrafında, ağırlıklı olarak büyük nehirlerin kenarlarında yerleşik düzene geçip, yoğun tarıma olanak sağlayan sulama sistemlerini geliştirmiş ve ortaya çıkan büyük miktardaki artı ürünün kontrolü gündeme gelmiştir. Şehirlerde güç anlamına gelen artı ürünün kontrolü, genellikle, krallar ve din adamları tarafından kullanılmıştır.

Tablo 2.2 : İlk Uygarlıklara Ait Şehirlerin Gelişmesini Yönlendirmiş Olan Etmenler

İLK ŞEHİRLER	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİ KONUM VE DOĞAL YAPI	Nil, Dicle, Fırat, Kızılırmak, İndüs vb. gibi ırmak yatakları yerleşim yeri olarak seçilmesi	Sulama ve su yolu taşımacılığı olanaklarından faydalanılması
	Doğal etmenlerin insanları zorlaması	Şehrin, duvarlarla çevrilmesi, barajların inşası
EKONOMİK ve TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Yağmura bağlı kuru tarımdan, sulu tarıma geçilmesi	Şehirlerin büyümesi
	Tarım ağırlıklı uğraş alanı olsa da, bronz ve bakırın işlenmesiyle tarım dışı işlerle uğraşan değişik grupların ortaya çıkması.	Şehirlerde farklı konut mekanlarının oluşması
	Üreticilerden vergi olarak artı ürünün toplanması	Ürün birikimi sağlanması ve bu ürünün kontrolünü sağlayan, üretici olmayan yönetici kesiminin, şehrin merkezine yerleşmesi
	Yazı ve geometrinin bulunması	Artı ürünün kayıtlanmasına paralel olarak, şehirde büyük yapıların inşa edilebilmesi
	Ulaşım teknolojisi ve akslarının gelişmesi	Bölgeler arası ticaret gelişmesi.
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Yönetici grubu, askerler, uzman zanaatkarlar, rahipler, tüccarlar gibi gruplarının oluşmasına bağlı olarak sosyal tabakalaşmanın ortaya çıkması	Mekanda farklılaşmaların ortaya çıkması
	Dini inançların güçlü olması	Büyük ölçekli tapınakların inşası
	Çevresel tehditlerden korunma gerekliliği	Yüksek yerlere yerleşilmesi ve şehirlerin etrafının surlarla çevrilmesi
	Önceki dönemlere göre nüfusun artması	Yerleşmelerin büyüklüklerinin artması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Tanrı veya yarı-tanrı krala duyulan saygı ve korkunun yaygınlaşması	Tanrı veya yarı-tanrı kralın gücünü simgeleyen büyük ölçekli yapıların inşası

Şekil 2.1 : Şehirlerin Oluşum Sürecinde Fiziksel Biçimlenmeleri

Alet ve tekniklerin gelişmesine paralel olarak, şehirsel nüfusun istek ve gereksinimlerine yanıt veren el sanatları ve zanaatte uzmanlaşmanın da ortaya çıkması, bu ürünlerin ticari amaçla sunulması sonucunu doğurmuş ve şehirsel bir fonksiyon olan ticaretin ağırlığını hissettirmeye başlamasına neden olmuştur. Şehirlerdeki gücü simgeleyen büyük yapılar ve şehirsel alanı çevresinden soyutlayan, savunmada kolaylık sağlayan dış duvarlar, tanrı kralın güdümündeki toplumun organize çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır (Şekil 2.1).

Bu açıklamalar ışığında ilk şehirlerin; insanların, artı ürünü depolamak, dönüştürmek ve değiştirmek; meslek ve sanat sahipleri olarak bir araya gelerek işlerini örgütlemek ve olası saldırılara karşı koyabilecek güçte bir topluluk oluşturmak üzere, toplanmaya karar verdikleri mekanlar olduğu ve savaşçı ve tanrısal bir kral güç öncülüğünde fiziksel, ekonomik ve stratejik planlama kararlarıyla kuruldukları ve geliştikleri söylenebilir. Sonuç olarak, oluşum döneminde şehirsel gelişmeyi yönlendiren en önemli etmenler, doğal etkilere karşı örgütlü mücadelenin ortaya konması ve bu toplulukların yönetici kralın isteklerine kayıtsız olarak bağlı kalmak şartıyla şehrin fiziksel mekanının oluşturmasıdır.

2.1.3. Şehirlerin Yayılmasını Yönlendiren Etmenler - Uygarlıkların Gelişmesi -

Mezopotamya ve Mısır'da Nil Nehri civarında oluşan uygarlıklarda su yolu ulaşımının denizlerde kullanılmasıyla, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde, önce adalarda daha sonra anakaralarda, kendine has coğrafi ve iklimsel koşullarda yeni uygarlıkların ve şehirlerin gelişmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yunan ve Roma bunların içinde en kalıcı uygarlıklar olmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu uygarlıklar tüm Avrupa ve Ön Asya'yı etkilemiş, değişik yeni uygarlıklarla kaynaşarak Ortaçağ ve Rönesans Dönemlerine dek etkilerini hissettirmiştir. Bu dönemler, şehirlerin şehir duvarları içinde geliştiği, şehirsel alandaki ilişkilerin arttığı dönemlerdir.

Yunan Uygarlığı Şehirleri : M.Ö. 8. yüzyılda Yunanlılar Ege Havzası ve etrafındaki coğrafyada, engebeli arazi koşullarını değerlendirerek “şehir-devlet”leri kurmuşlardır. Kendine özgü siyasal yapısı ve kültürleriyle, bağımsız yaşama isteği, demokrasi, pratik düşüncenin mekana yansısıyla, gelişen siyasal düşüncelerin ön plana çıkardığı “insan” ögesi, mekan düzenlemelerinde belirleyici olmuştur. Demokrasi fikri ile gelişen düşünce yapısı, insanları daha çok bir araya toplayabilecek ortak kullanım alanlarının planlanmasıyla mekana yansımıştır. M.Ö. 5. yüzyılda, tarihte bilinen ilk şehir plancısı olan Hippodamus; bir şehrin planının, işlevlerinin çeşitliliğine göre tasarlanması düşüncesiyle Pire ve Thourioi şehirlerini planlamıştır (Gallion ve Eisner,1957; Mumford, 1966; Bacon,1962; Wycherley,1967; Ünsal,1967; Hammond,1972; B.Uygarlıklar Ans.,1980; Özdeş,1984; Kostof,1991). Yunan şehirlerinde, gelişen demokrasi düşünceleriyle insanın ön plana çıkmaya başlaması, şehirlerde bu düşünceye hizmet eden, agora, kültür tesisleri vb. düzenlemelerin yapılması ve Ege Denizi’nin engebeli doğal yapısı fiziksel biçimlenmedeki en önemli etmenler olmuştur(Tablo 2.3).

Tablo 2.3 : Yunan Uygarlığına Ait Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

YUNAN	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFI KONUM VE DOĞAL YAPI	Ege ve Akdeniz’deki adaların, deniz kenarındaki küçük düzlüklerin ve iç kesimlerdeki nehir vadilerinin verimli topraklarda yerleşilmesi	Deniz ulaşımının gelişmesi, kültür yayılmasının hızlanması
	Coğrafi ve iklimsel verilerin insanları zorlaması	Coğrafyaya ve iklime uyumlu yerleşmelerin gelişmesi
	Doğal yapının engebeli olması	Birbirinden bağımsız şehir devletlerin ortaya çıkması
EKONOMİK ve TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Deniz ulaşımının gelişmesi	Ticaret olanaklarının artması, iletişimin artması
	Tarım, ticaret ve el sanatları uğraş alanlarının gelişmesi	Uzmanlaşma ve işgücü farklılaşmasının yaygınlaşması
	Üreticilerden vergi olarak artı ürünün toplanması	Ürün birikimi sağlanması ve bu ürünün kontrolünü sağlayan, üretici olmayan bir yönetici kesiminin olması
	Teknolojik gelişmenin hızlanması	İhtişam ve gösteriş yerine pratik düşüncenin, şehirlerin gelişmesinde etkili olması
SOSYAL ve KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Demokrasi fikrinin benimsenmesi ve Sosyal hakların artması	Yollar, köprüler, tiyatrolar vb. tesislerin inşa edilmesi
		Yöneticilerin tanrısal güçlerini yitirmesiyle, saray ve tapınak yapılarının boyutlarının küçülmesi
		Şehirlerin tasarımında insan ölçeğinin hakim olması, konutların iyileştirilmesi
	Şehirlerin nüfusunun artması	Eğitim ve kültürel faaliyetlerin gelişmesi, sosyo-kültürel tesislerin şehrin önemli yapıları haline gelmesi
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Demokrasi fikriyle, yöneticilerin tanrısal güçlerini yitirmesi	Kamu sağlığı ve altyapı donatılarının ve hizmetlerin gelişmesi
		Seçimle yönetime gelen yöneticiler ve aristokratların yönetimi ile yönetimde yeni bir biçimin ortaya çıkması

Roma İmparatorluğu Şehirleri: Roma İmparatorluğu M.Ö.600 yıllarında monarşi, M.Ö.509'dan itibaren cumhuriyet ve M.Ö.30 yıllarından sonra da imparatorluk yönetimi altında, coğrafi konum olarak Fırat-Suriye sınırlarından, K.Asya'dan Ren, Tuna Kıyılarına kadar tüm Avrupa'ya ve Büyük Çöle kadar tüm K.Afrika'ya genişlemiş, fetih ve yönetim alanında önemli gelişmeler kaydetmişti. Fethedilen veya yeni kurulan Roma şehirlerinde, teknik hizmetler, su getirme, drenaj, kamu güvenliği, iletişim ve yerel hizmetler ön planda tutulmuştur. İmparatorluk Döneminde şehir şeması ve kuruluş koşulları üzerinde çeşitli tartışmalar olmuştur. Bu alanda, mimarlık ve mühendislik konusunda Klasik Çağdan kalan ve 10 kitaptan oluşan, Vitruvius'un (M.Ö.90-20) "De Architectura" adlı yapıtının, 1.kitap, 10.bölümünde, mimarlık-şehircilik ilişkisi üzerinde durulmakta, şehrin kurulmasında nelere dikkat edilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, şehir arazisinin fiziksel özellikleri, duvarları, iklim-sokak ilişkileri, kamu yapıları üzerinde tespitler ve öneriler de yer almaktadır(Gallion ve Eisner,1957; Hammond,1972; Özdeş,1984; Güven,1990). Sonuç olarak, Roma şehirlerinin fiziksel mekanının yönlendirilmesinde askeri amaçlara ve teknik hizmetlere önem verilmesi ön plana çıkmaktadır (Tablo 2.4).

Tablo 2.4 : Roma Uygarlığında Şehirlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

ROMA	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİ KONUM VE DOĞAL YAPI	Kuzey Asya, Kuzey Afrika, Akdeniz, Ege Denizi ve Avrupa'nın büyük bir kısmı	Yerleşmelerde askeri amaçlı kararların, doğal ve fiziksel etmenlerin önüne geçmesi
EKONOMİK TEKNOLOJİK BİLİMSEL GELİŞMELER	Deniz ve kara ulaşımının gelişmesi	Ticaretin ve iletişimin önem kazanması
	Fetih olanaklarının artması	Koloni ve sömürgeler kurulması
	Teknik alandaki çalışmaların desteklenmesi, mühendisliğin gelişmesi	Sürekli ve üretime dayanmayan bir gelir sağlanmasıyla, şehirlerin imarının hızlanması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	İmparatorluğun yayılarak güç kazanması	Bölgeler arası yol inşası, su kemerleri, kanalizasyon şebekesi, vb. hizmetlerin en üst seviyede sağlanması
		Sosyal hakların azalması
		Eğitim ve kültürel yapıların gelişmesi
		Yöneticilerin tanrısal güçlere sahip olmasıyla şehirlerin tasarımında anıtsal yapıların, sarayların ön plana çıkması
	Şehirlerin nüfusunun aşırı artması	Şehirlerin tasarımında askeri amaçların ön plana çıkması
		Askeri amaçların mekan düzenlemede ön plana çıkması
		Hastalık ve sefaletin son dönemlerde yaygınlaşması, sefalet bölgelerinin ortaya çıkması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	İmparatorluk yönetiminin hakim olması	Son dönemlerde şehirlerin boşalmaya başlaması
		Aşırı kısıtlayıcı kuralların konması, kamu disiplininin ön plana çıkması

Ortaçağ Dönemi Şehirleri : M.S. 5. yüzyıla doğru Roma İmparatorluğu'nun aşırı lüks ve saltanat sonucu çökmesiyle başlayan Ortaçağ'da en belirgin özellik, siyasal düzende kamu kavramının zayıflaması yanında dinin ön plana çıkması, otoritenin de iyice bölünmüş olmasıdır. Toplumsal-ekonomik düzeyde tarıma dayalı bir ekonomik yapı ve toprağı elinde tutan asker soylular sınıfının baskısında toprağı işleyen köleleştirilmiş bir köylü sınıfından oluşan bir toplum yapısının mekana yansıması sonucu, Ortaçağ şehrinde kuruluş yerinin seçimindeki planlama kararı, savunma kaygısı ve ticaret akslarına yakınlık olmuş, pazaryeri ve kilise meydanı planlamada ön plana çıkmış, tepe, yamaç, düzlük hatta adalarda bile şehirler kurulmuştur. Barutun bulunması, top ve mancınığın gelişmesi savunmaya ağırlık verilmesine neden olmuş, yüksek burçlar, hendekler ve ileri karakollar inşa edilmiştir (Gallion ve Eisner,1957; Ünsal,1967, Kostof,1991). Sonuç olarak, Ortaçağ'daki şehrsel mekanın düzenlenmesinde dini etmenler, ticaret yollarına yakınlık ve savunma amaçları önemli etmenler olmuştur(Tablo 2.5).

Tablo 2.5 : Ortaçağ Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

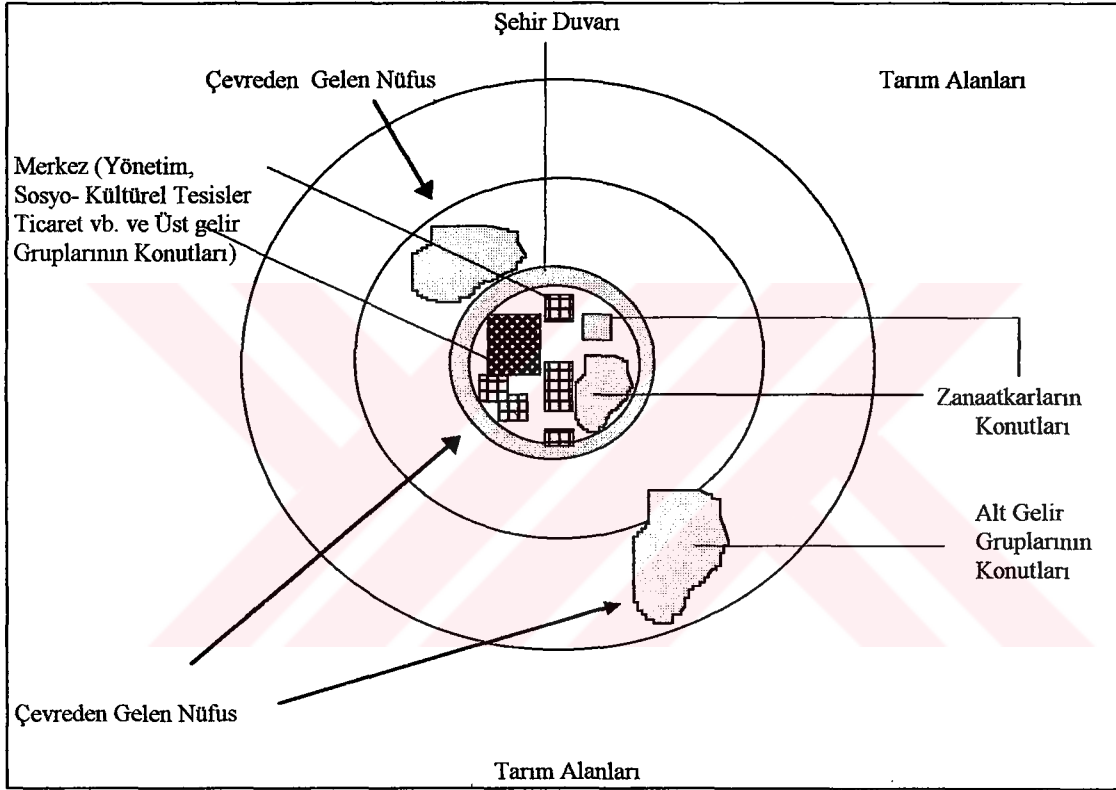
	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFI KONUM VE DOĞAL YAPI	Avrupa Kıtası merkezli bir yayılma	Yerleşimlerin soğuk iklimin etkilerini azaltmaya yönelik yönelmesi
		Çevresine ve ticaret akslarına hakim yüksek yerlerin seçilmesi
		Engabeli arazilerin yapısına uygun organik bir şekilde gelişmesi
EKONOMİK TEKNOLOJİK BİLİMSEL GELİŞMELER	Ticaretin gelişmesi	Deniz bağlantılı şehirlerin ön plana çıkması
	Tarım dayalı ekonominin devam etmesi	Ticarete bağlı sosyal birliklerin kurulmasıyla, ticaretin şehir merkezlerine hakim olması, yerleşimlerde pazaryerinin önem kazanması
	Kilise ve hurafelerin egemen olması	Şehirlerin gelişmemesi, köhnemenin başlaması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Kilise mensuplarının söz sahibi olması	Teknolojik ve bilimsel yeniliklerin engellenmesi
		Şehirlerin en önemli elemanının kilise olması
		Düşünce ve bilim alanında dine dayalı bir yol izlenmesi
	Siyasal ve kamu düzeninde zayıflama, otoritenin bölünmesi, derebeylik yönetimlerinin artması	Sosyal hakların azalması, diğer sosyal tesislerin geri planda kalması
		Birçok şehir devletin kurulması
		Asker soylu sınıfın ön plana çıkması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Katolik Dini ve kilisenin hakimiyeti	Savaşların artması ve şehir duvarlarının güçlenmesi
		Hastalık ve sefaletin yaygınlaşması
		Şehir duvarları dışında yerleşmelerin belirmesi
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Otoritenin bölünmüş olması, şehirlerde güçlü ve soylu bir grubun ortaya çıkması	Şehir duvarları dışında yerleşmelerin belirmesi
		Din adamlarının yönetimde söz sahibi olması
		Lortlara ve diğer asker soylu sınıfa dayalı yönetim modelinin benimsenmesi, şehir devletlerin yayılması

Rönesans Dönemi şehirleri : M.S.15.yy.'da Avrupa'da Ortaçağ'daki kilise hakimiyeti ve pozitif bilimlere karşı olan tutumun sona erdiği, dinde ve sanatta devrimlerin yapıldığı, sanatçıların öncülük ettiği dönem olan Rönesans Devri başlamıştır. Savaş tekniklerinin gelişmesi, sanatçılar, baskıcı rejimler planlama veya oluşumda etken güçlerdir. Şehir planlamada, savaş tekniklerinin ve sanatın gelişmesiyle, savunma duvarları teknik ve estetik açıdan önem kazanmıştır. Rönesans Döneminde ideal şehir aranmış, ressam ve mimarlar ideal şehir şeması üzerinde çalışmalarda bulunmuştur (Bacon,1962; Johnson,1966; Göçer,1982). Bu dönemdeki şehirleri biçimlendiren etmenlerin başında yönetsel, bilimsel, teknolojik ve sanatsal gelişmeler gelmektedir(Tablo 2.6).

Tablo 2.6 : Rönesans Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİ KONUM VE DOĞAL YAPI	İtalya'da ortaya çıkıp tüm Avrupa'ya yayılması	İtalya'daki kıyı şehirlerinin ön plana çıkması, bu şehirlerin örnek alınması
EKONOMİK TEKNOLOJİK BİLİMSEL GELİŞMELER	Ticaret olanaklarının artması, iletişimin artması	Ticaretin gelişmesi ve parasal ilişkilerin artmasıyla, şehirlerdeki yenilenmenin ortaya çıkması Şehirlerde bankerlik yapılarının ortaya çıkması
	Barutun ve topun bulunması	Şehir duvarlarının güçlendirilmesi
	Bilimin önem kazanması	Şehrsel düzenlemelerde dinin etkisinin azalması
	Sanatın önem kazanmaya başlamış olması	Şehirlerin tasarımında sanatçıların faaliyet göstermesi Şehirlerde sanatsal öğelere yer verilmesi
	Deniz ulaşımını önem kazanması ve gelişmesi	Amerika'nın ve yeni yerlerin keşfedilmesi ve şehirlerin yayılması Kültürel yayılmanın hızlanmasıyla, farklı teknolojilerin şehirlerde kullanılmaya başlanması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Kültürel yayılmanın hızlanması	Şehirlerde kültürel kaynaşmanın fiziksel mekana yansması
	Şehir devlet yönetimlerinin yok olması, devletlerin güçlenmesi	Şehirlerdeki mekansal ayırımın belirginliğinin azalması Şehirde kralın gücünü vurgulayan ihtişamlı yapıların ve geniş yolların inşası, organik dokunun tahrip edilmesi
	İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesi	İslamın Avrupa'ya adım atması, kültür kaynaşması ve şehirlerde İslam öğelerine rastlanmaya başlanması
	Şehirlerin nüfusunun artması	Şehir duvarları dışında yerleşmelerin teşvik edilmesi
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Kilisenin yönetimde geri planda kalması, devlet ve ulus bilincinin yayılması	Kralların yönetimi eline alması, şehir planlamada karar verici olmaları

Sanayi öncesi dönemde şehirlerin fiziksel biçimlenişi incelendiğinde, önceki dönemlerden farklı olarak, şehirsal alandaki nüfusun artmasıyla son dönemlerde şehir duvarları dışında yerleşim alanlarının ortaya çıkması ve merkezi alanın daha gelişmesi, bunun yanında esas şehrin şehir duvarları içinde kalması göze çarpan özelliklerdir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : Sanayi Öncesi Dönemi Şehirlerin Fiziksel Gelişim Süreci

2.2. Sanayi Devrimi Döneminde Şehirlerin Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

Rönesansın yenileşme çabalarına paralel olarak, teknolojiadaki gelişmeler ve yenilikler; üretim biçimini ve işçi-işveren ilişkisini etkilemiş; yeni hammaddeler, yeni enerji kaynakları, yeni üretim biçimiyle, mekanik güç insan gücünün yerine geçmeye başlamıştır. Makinaların işyerlerine girmesiyle nicelik olarak artış gösteren üretim, yerel ve ailevi boyutu aşarak, pazar olarak ulusal ve uluslararası seviyeye ulaşmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu üretim biçimi, tarım ağırlıklı şehrsel üretim biçiminin değişmesini, yukarıda açıklanan eski şehirlerin, kendilerini çevreleyen duvarların dışına taşmalarını da zorunlu hale getirmiştir (Şekil 2.2) (Osborn,1942; Hilberseimer,1955; Doxiadis,1966; Göçer,1982). Şehrsel ve sosyal yapı, bu dönemde ağırlıklı olarak ekonomik ve teknolojik etmenlerle biçimlenmiş, daha önceki dönemlerdeki değişim hızı artarak, şehirlerin fiziksel yapısında köklü değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır.

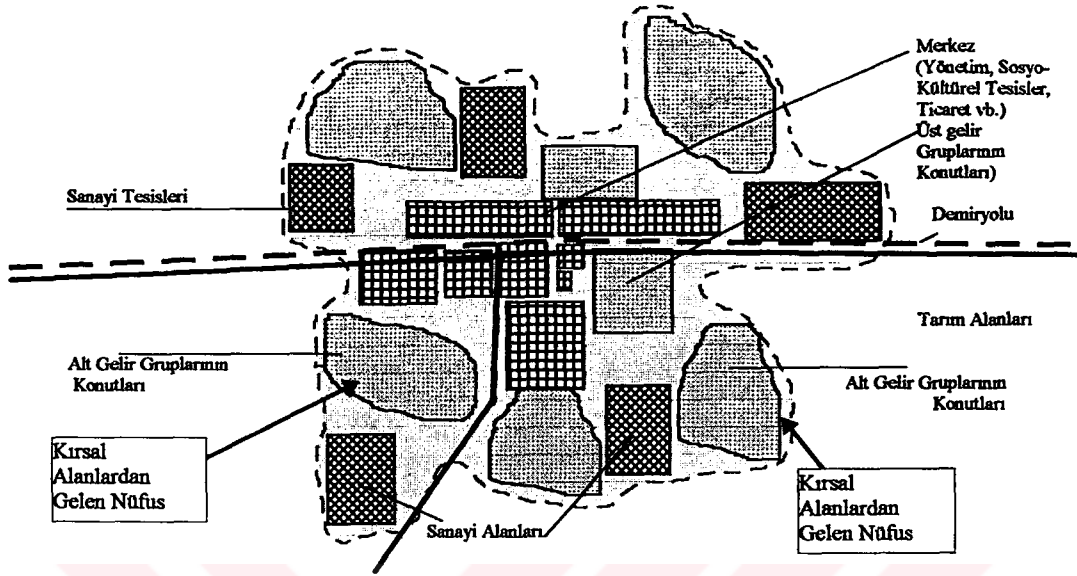
2.2.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapının Etkileri

Doğal yapı ve coğrafi konum açısından ele alındığında sanayi devriminin ilk meydana çıktığı coğrafya, 18.yy. İngiltere'sidir. Çelik, petrol ve elektrikle ortaya çıkan ve II. Sanayi Devrimi olarak adlandırılan 1900 sonrası dönemde yeni ülkelerin sanayi yarışına katılmasıyla, İngiltere üstünlüğünü kaybetmiş; önemli buluşlarla Fransa, Norveç, İsveç, İsviçre, İtalya ve Almanya'nın ekonomileri düzelmiştir. ABD petrole dayalı gelişmesine, yenilikleri sürekli ithal ederek ve üzerine yenilerini ekleyerek devam etmiştir (Gallion ve Eisner,1957; Ünsal,1967; Bayhan,1969; Göçer,1982; Kostof,1991). İngiltere'de demir-çelik sanayisi ile başlayan sanayi hamlesi, bol demir ve kömür kaynaklarının varlığı ile devam etmiş, Amerika'daki gelişme ise doğal petrol kaynaklarının sayesinde hız kazanmıştır. Bu etmenler şehirlerin biçimlenmesini doğrudan etkilemiştir. Doğal kaynaklara yakın olan şehirler daha hızlı gelişmiş veya doğal kaynakların yakınlarında yeni yerleşmeler ortaya çıkmıştır.

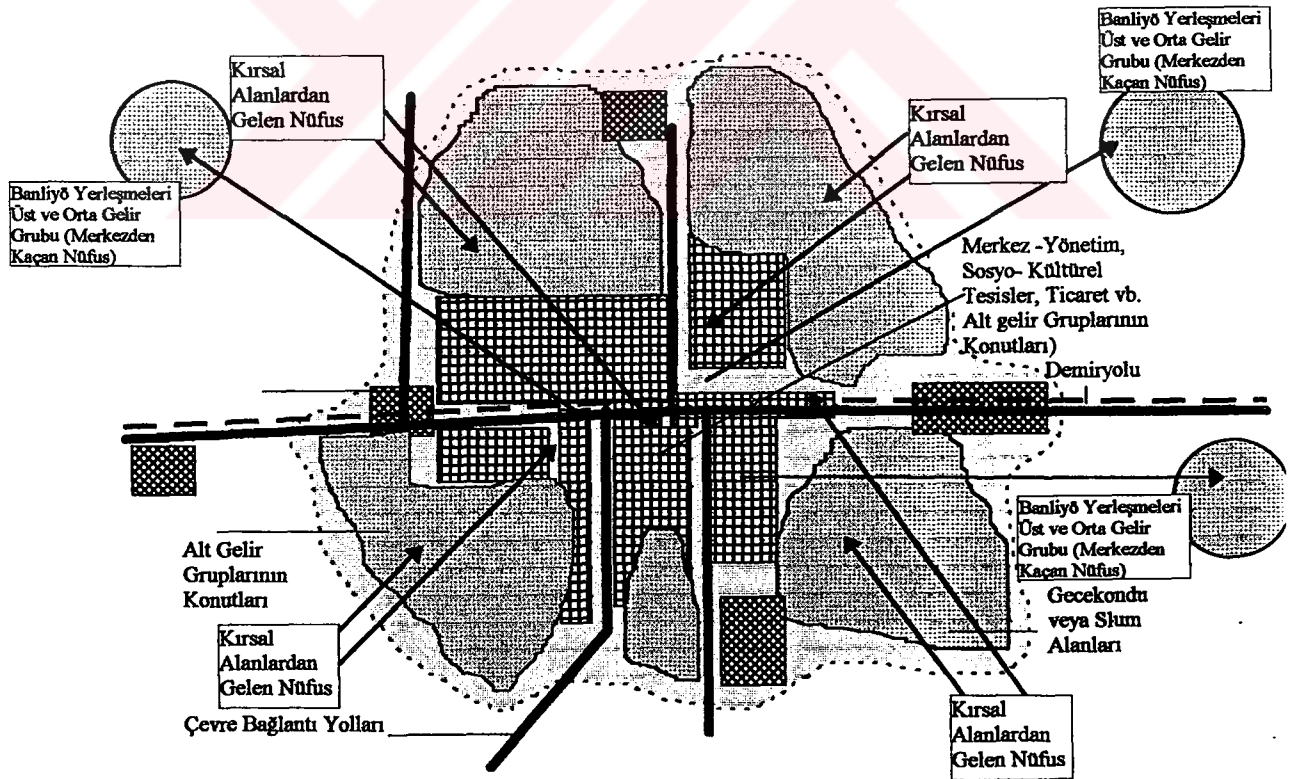
2.2.2. Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin Etkileri

Sanayi döneminde şehirlerin biçimlenmesini doğrudan etkileyen ve en önemli etmen olan teknolojik ve ekonomik etmenler, bu dönemde şehirlerde fabrika bacaları, hava ve çevre kirliliğinin şehir kimliğini vurgulayan elemanlar olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaçağ Döneminin küçük ve organik şehirleri kalabalıklaşmaya ve tıkanmaya başlamış, açık alanlar yitirilmiş, su, kanalizasyon vb. kamu hizmetleri karşılanamaz duruma gelmiş, yenileme ve temizleme çalışmaları başlamıştır. Temiz hava, güneş ışığı ve rekreasyon alanlarından yoksun gelişen şehirler, sadece içinde yaşayanlar için değil tüm toplum için tehlike yaratan bölgeler olmaya başlamış, demiryolu ve buharlı trenler şehrsel yerleşmeleri daha merkezi ve yoğun hale getirmiş, elektrikli ve motorlu araçlar döneminde ise desantralizasyon gerçekleştirmiştir. Özel taşıt aracı olan otomobilin üretimi ve kullanımının artması şehirlerin şekillenmesinde önemli bir girdi haline gelmiş, trafik sorunları, yol-trafik şebekesi araştırmalarını yönlendirmiştir (Hilberseimer,1955).

Tüm bu oluşumlara paralel olarak sanayinin şehirlere yerleşmesi devam etmiş, fabrika ve işçi konutlarının genişleme talebiyle, şehrsel alanları kırsal alanlara doğru yaymıştır. Bu durum şehrin ölçeğinin değişmesine ve sınırlarının belirlenememesi sonucunu doğurmuştur. Sanayi tesisleri boyutlarını büyütme çalışmalarını sürdürürken, teknolojik yenilikler ulaşım ve iletişim olanaklarının arttırılmasını sağlamıştır. Bu yenilikler, şehirlerin gelişmesine olanak tanınması yanında, plansız ve yönlendirilmemiş gelişmeden dolayı son derece sağlıklı koşullardaki yerleşik alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Slum* olarak adlandırılan bu alanlar, şehirde yaşayanları, özellikle otomobil kullanımının yaygınlaşmasıyla, şehri bırakarak banliyölere kaçmaya zorlamış; yine plansız ve yönlendirilmemiş olan bu desantralizasyon ve banliyöleşme merkezlerdeki benzer sorunları da bu bölgelere taşımıştır (Hilberseimer,1955; Doxiadis,1966; Bayhan,1969; Göçer,1982) (Şekil 2.3; 2.4).

Şekil 2.3: Sanayi Dönemi İle Şehirlerin Fiziksel Yapısındaki Gelişmeler

Şekil 2.4: Sanayi Dönemi Sonrası Şehirlerin Fiziksel Yapısındaki Gelişmeler

2.2.3. Sosyal ve Kültürel Gelişmelerin Etkileri

18. ve 19. Yüzyıl'da sanayi devriminin etkilerinin ilk hissedildiği ülke olarak İngiltere'de, fakirlik yayılmış, fabrikaların gölgesinde yeni, kalabalık, slumlar oluşmuştur. Gelişmeler sırasında insan etmeni sürekli olarak gözardı edilmiş, sanayi öncesi dönemdeki yönetimden kaynaklanan sınıf farklılaşmaları, ekonomik nedenlerle tekrar gündeme gelmiş, toplumsal yaşamın fiziksel ve sosyal alanlarında yeni arayışlara gidilmiştir. Adam Smith'in 1776 yılında "kapitalizm" olarak adlandırdığı ekonomik ve sosyal hareket İngiltere'de sanayi devrimi sırasında; üretici konumunda olan *işçi kesimi*, kırsal bölgelerde geçinemez durumda kalan ve şehirlere göç eden *işsiz kesimi* ve ekonomik gücü elinde bulunduran *sermayedar kesimi* olmak üzere çeşitli toplumsal gruplar meydana gelmiştir (Gallion ve Eisner,1957). Daha sonraki yıllarda, kapitalizmin işçiler üzerinde yarattığı baskıya tepki olarak, bu grubun sosyal haklarında iyileşmeler yaratılması amacıyla *sosyalizm* hareketi başlatılmıştır. Bu hareket fiziksel mekana, işçi konut alanlarında iyileştirme çabalarına girilmesi şeklinde yansımış; sosyal ve kültürel yapıdaki bozulmalara karşı ise, şehirsal alanlarda sosyal ve kültürel gereksinimlere yanıt verecek tesislerin yer alması ve sayılarının artırılması gündeme gelmiştir.

18.ve 19. Yüzyıl sanayi sektörü, işyeri -konut ilişkisini minimum uzaklıkta tutmak ve en ucuza üretim yapmak konularına çözüm ararken; kırdan göçmüş ve hala kırsal özelliklerinden kopamamış işçi sınıfı hem fiziksel, hem ekonomik hem de sosyal açıdan zor koşullarda hayatını sürdürmek zorunda kalmıştı. Bu koşullar ve kiraların yüksek oluşu sendikacılık hareketini gündeme getirerek, kooperatif anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Hem sanayici hem de işçinin yararları doğrultusunda, fabrika alanlarının yakınlarında, genellikle iki katlı kooperatif evleri inşa edilmeye başlamıştır (Gallion ve Eisner,1957; Jones, 1976; Sherlock,1991). Böylece konut grupları yakınında fabrika bacaları veya fabrikaların yanı başında sağlık ve sosyal koşulların en az düzeylerde olduğu ve gün geçtikçe artan tepkilere konu olan yerleşim alanları ortaya çıkmıştır.

2.2.4. Politik Organizasyondaki Değişimlerin Etkileri

Sanayi devrimi döneminde şehirlerdeki fiziksel mekanı etkileyen en önemli politik olay Fransız ihtilalidir. İhtilalden önce kral ve onu destekleyen kilise, siyasal gücün tamamını kendi elinde toplamış ve sadece tanrıya karşı sorumlu olduğunu bildirmiştir. 18. yüzyıldan itibaren, ticaret ve sanayi öncesi gelişmelerle ekonomik üstünlüğü artmaya başlayan orta sınıf, bu güce karşı bir mücadele başlatmış ve devletin gücünü sadece halktan alabileceği fikrini yaymaya başlamıştır. Bu mücadele ihtilal ile sonuçlandıktan sonra, Avrupa ve dünyanın diğer ülkelerinde de siyasal görünüm değişmeye başlamıştır (Gallion ve Eisner, 1957; Jones, 1976; Göçer, 1982; Sherlock, 1991). Bu gelişmeler demokrasi fikrinin yayılmasına, sınıflararası farklılaşmanın azalmasına, hür teşebbüs hareketinin gelişmesine, şehirlerdeki toplumsal yapının değişmesine yardımcı olmuştur. Şehirlerde 18. yüzyılda yaşanan sefalet ve yoksulluk, yerini daha iyi yaşam koşullarının arandığı bir ortama bırakmıştır.

2.2.5. Şehir Planlama Çalışmalarındaki Gelişmelerin Etkileri

Sanayileşmenin yayılması ve şehirlerdeki olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasına tepki olarak, şehirlerin fiziksel ve sosyal bünyesinde iyileşme sağlanması yönünde tartışmalar başlamıştır (Osborn, 1942). Ortaya çıkan fikirler, mevcut şehirleri iyileştirme çabalarından daha çok, sanayinin olumsuz etkilerinin giderilmeye çalışıldığı yeni şehir modellerinin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Bu çalışmalar, çoğu zaman teknolojik gelişmeye paralel, bazen pratik, bazen ütöpik, bazen teknolojiyi reddederek, bazen de doğaya dönme düşüncesiyle ortaya konmuştur. Yaklaşımların çoğundaki ortak nokta, yaşanılır bir çevre yaratılması isteği ve çalışan kesimin gereksinimlerinin karşılanmaya çalışılmasıdır. Bu yönde, şehirlerdeki sağlık koşullarının iyileştirilmesi konusundaki çalışmalar hız kazanmış, şehir mühendisliği gelişmiştir. Teknolojik yeniliklerin artması ve otomobil kullanımının hızla yaygınlaşması, şehirlerin fiziksel yapısının yanısıra, sosyal dokunun değişiminin de hızlanmasına neden olmuştur. Sonuçta, 19. yüzyıl sonlarına doğru, şehirlerin fiziksel yönleri ile birlikte, sosyal ve kültürel gelişmelerin de planlamaya yansıtılması gereği tartışılmıştır (Devas ve Rakodi, 1993).

Tablo 2.7 : Sanayi Dönemi Şehirlerinin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ	
COĞRAFİK VE DOĞAL YAPI	Yerleşme yeri seçiminde hammadde kaynaklarına yönelinmesi	Hammadde kaynaklarına yakın olan şehirlerin gelişmesi veya bu bölgelerde yeni şehirlerin kurulması	
EKONOMİK TEKNOLOJİK BİLİMSSEL GELİŞMELER	Teknolojik gelişmelerin hızlanması, çelik, petrol ve elektriğin kullanılması; telgraf, telefon, radyo, otomobil, tren ve buharlı gemilerin geliştirilmesi, betonun kullanılması	Şehir duvarlarının işlevini yitirmesi Şehirlerin inşasında ulaşım sistemlerinin ön plana çıkması Şehirlerdeki ulaşım kanallarının değişmesi Eski şehir dokularının tahrip edilmesi Şehirlerin yayılması Yüksek yapıların inşa edilmesi	
	Sanayinin tarım sektörünün önüne geçmeye başlaması, tarıma makinaların girmesi	Üretim biçiminin değişmesiyle, büyük ölçekli sanayi tesislerinin inşa edilmesi Tarımsal alanda işgücünün açığa çıkması ile şehirsal alanlara göçün yoğunlaşması Ailevi ve yerel boyutları aşan üretimin ulusal ve uluslararası hale gelmesi, ihracat, ithalat limanlarının büyümesi	
		Geleneksel şehirlerin köhnemesi, yeni şehirsal alanlarda slumların oluşması	
		Büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkması Sanayi tesisleri yanında büyük konut alanlarının ortaya çıkması, sanayicilerin yönetiminde ve planlamada söz sahibi olması	
	Sermayenin toplanması	Amerika'nın, Avrupa'dan çektiği kalifiye nüfus ile önemli bir güç haline gelmeye başlaması	
	Amerika'nın nüfuslanmaya başlaması	Kilise ve kralların gücünün ellerinden alınıp, halkın egemenliğinin kabul edilmesi, insan haklarının gündeme gelmesi Sosyalizm akımının önem kazanması, şehirlerde sosyal ve kültürel tesislere önem verilmesi Amerika'ya göçün başlaması ve yeni şehirlerin kurulması	
	SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Fransız İhtilali ile başlayan sosyal hareketlerin tüm Avrupa ve Amerika'ya yayılması	Kırlarda işsizliğin ortaya çıkması ve şehirlere göç başlaması Şehirlerde işçi kesiminin ağırlık kazanması, işçi konutlarının artması
Tarıma makinaların girmesi ve tarımsal alanda işgücünün açığa çıkması		Kültür kaynaşmasının hız kazanması, mekansal zenginliğin artması	
Otomobil, tren ve buharlı geminin ulaşımına girmesi		Şehirsal nüfusun desantralizasyon sürecine girmesi	
Şehir duvarlarının işlevini yitirmesi, şehirlerin yayılması		İnsanın geri planda kalması, sosyal ilişkilerin zayıflamaya başlaması ve şehirlerin birer teknik tesis haline gelmesi Şehirsal nüfusun gereksinimlerinin artması, tüketim olanaklarının artması, tüketim toplumunun meydana gelmesi	
Teknolojik gelişmelerin artması		Daha iyi bir çevrede yaşamaya karşı duyulan özlemin artması, açık alan ve kültürel tesis düzenlemelerine ağırlık verilmesi Yeni şehir düzenlerinin aranmasına hız verilmesi	
		Demokrasi ve liberalizm görüşlerinin yaygınlaşması	Monarşik yönetimlerin azalması, cumhuriyetlerin artması, sermayenin yönetimlere girmesi

1776'da Fransa'da mimar Claude Nicholas Ledoux tarafından planlanan ve çok az bir kısmı inşa edilmiş olan *Chaux Şehri*; Sanayinin ortaya çıkardığı olumsuz koşulların planlama ile aşılma düşüncesi, çevreye duyarlı bir planlama anlayışının geliştiği ilk çalışmalarındandır. 1904'de Fransız mimar Tony Garnier tarafından önerilen *Une Cite Industrielle* (bir sanayi şehri) şemasının, mevcut şehrin korunarak gelişmesi önerisiyle ileri düzeyde zonning planlamasının beraber ele alınması açısından önemli bir yeri vardır. 1799'da İngiliz sanayici ve sosyal reformcu Robert Owen tarafından ortaya konan, *Karşılıklı Yardımlaşma ve Beraberlik Şehrinde*, kendi işçileri için daha iyi ücret, daha kısa çalışma süresi, daha iyi konut olanakları gibi bir dizi iyileştirmeler önerilmiştir. 1882'de İspanya'da İspanyol işadamı ve mühendis Soria Y Mata, *La Ciudad Lineal* (lineer şehir)' de teknolojinin önemini vurgulayarak, altyapı tesislerinin ekonomik kullanımına bağlı gelişim şeması savunmuştur. 1893'de A.B.D.'de peyzaj mimarı F.L.Olmsted tarafından, 19.yüzyıl ın kötü koşullarıyla oluşan olumsuzluklarla, ortaya çıkan şehir yapısına duyulan bir tepkinin sonucunda City Beautiful (güzel şehir) hareketini önermiştir. 1889 yılında "Kent İnşa Sanatı" adlı bir eser yayınlayan Camillo Sitte, güzel şehir hareketinin, Avrupa'nın organik Ortaçağ şehirlerine uygulanmasına karşı çıkmış, olumsuzluklarını ortaya koymuştur. Ayrıca dönemin ekonomik durumunu öne sürerek güzel şehir hareketinin lüks olduğunu ve temel gereksinimlere yönelinmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Benevelo,1963; Tekeli,1980; Göçer,1982; Özdeş,1984; Broadbent, 1990; Lozano,1990) .

1898'de İngiltere'de İngiliz Ebenezer Howard, şehirlerin birçok ekonomik ve sosyal fırsatı beraberinde getirdiği, bunun yanında aşırı gelişme ve büyümenin hem şehrin bünyesini bozduğu hem de kalabalıklaşmanın insanların bu fırsatlardan uygun biçimde yararlanmasını engellediği düşüncesiyle şehirlerdeki gelişmeyi eski dokuların yeniden düzenlenmesi yolu ile değil, yeni şehirlerin inşası yolu ile aşılabileceğini savunarak *Garden City* (bahçe şehir) önerisini geliştirmiştir. 1919 yılında Raymond Unwin, Clearence Perry 'nin öncülüğünde gelişen benzer bir yaklaşım, *Radburn*'de uygulamaya konan ilk komşuluk birimi planlamasıyla, özellikle yeni şehirlerle gelişen ABD'de yankı uyandırmış, diğer ülkelerde de yaygınlaşmıştır (Gutkind,1964; Sprierigen,1965; Corbusier,1969; Bayhan,1969; Stretton,1978; Göçer,1982; Suher,1984).

1915 yılında biyolog, sosyolog, şehirci Patrick Geddes, 1915 yılında yayınladığı "*Cities in Evolution*" adlı eserinde, şehrin çok geniş ve karmaşık bir çalışma alanı olduğunu, anlaşılabilmesi için kapsamlı analizlerin hazırlanması gerektiğini vurgulayıp;

daha çok insan-şehir ilişkisini ve birbirlerini nasıl etkilediğini inceleyerek “kapsamlı planlama anlayışı”nı ortaya koymuştur. Patrick Geddes, şehirlerle ilgili yaptığı saptamada, büyük şehirlerin nüfus akımı ile *conurbation* (yığılma) haline geleceğini, daha sonra aşırı kayabalıklık ve slumların ortaya çıkacağını ve daha sonraki aşamada merkezdeki çöküntü sonucu dışarı kaçışın başlayacağını belirterek, şehirlerin şekilsiz bir “*saçılma*” ile karşı karşıya kalacağını altını önemle çizmiştir. İleriye dönük yapılan bu doğru değerlendirmeye paralel düşünce ile 1938 yılında Amerikalı Lewis Mumford, şehirlerin insanların hayatsal gereksinimlerinin tatminine yardım etmeyip, sadece kazanç ve sermayeyi büyütme ve bu şekilde genişlemeye yaradığını ifade etmiş, toplumun temel gereksinimlerinin teknolojik gücün akılcı kullanımıyla karşılanmasını, insan yerleşmelerinde sosyal ve çevresel bilincin ön plana çıkarılmasını savunmuştur (Geddes,1915; Mumford, 1966; Reismann,1964; Sprierigen,1965; Bayhan,1969; Tekeli,1980; Çetiner,1991).

1922 yılında Le Corbusier’in Paris’te açtığı *Ville Contemporaine* (çağdaş şehir) adlı sergisi, teknolojik yeniliklerin bina inşa alanına girmesi, sanayinin çoğalması, hızlı toplu taşımacılık, otomobil vb. etkenler sosyal yaşamda, şehir fiziksel yapısında ve dolayısıyla şehir planlama anlayışlarına yeni yaklaşımlar getirmiştir. Özellikle beton ve çeliğin kullanımındaki mühendislik gelişmelerinin bina tasarımlarında açtığı yeni ufuklar, şehirlerin biçimlenmesine önemli veriler olarak girmiştir. Le Corbusier, daha sonra 1945 yılındaki önerisinde toplumdaki temel işlevler olan tarım, sanayi ve hizmetlerin kendine özgü yerleşim biçimi olduğunu savunarak “Lineer Sanayi Şehri” önerisini geliştirmiştir. Planlama kararlarındaki amaçlar, şehir merkezlerinde tıkanıklığı engellemek, yoğunluğu arttırmak, dolaşımı düzenlemek, yaya-taşıt ayırımını, yayaları zemin üzerine alarak çözmek, daha fazla doğa, ışık ve açık hava sunmak olarak belirtilmiştir (Sprierigen,1965; Corbusier, 1969).

20. yüzyılın başında A.B.D.’de özel oto sayısının artması, şehir yaşamını yadsıması ve kır hayatına duyduğu özlemin ifadesi olarak mimar Frank L. Wright, çağdaş şehrin, sanayileşmenin bir ürünü olduğunu belirttikten sonra, politik sistemi, sosyal durumu, ekonomik gereksinimleri, eğitimi, dinleri vb. planlamanın bir girdisi olarak ele alarak, aynı zamanda bir sosyal çevre yaratmayı amaçlayan, *Broadacre City* önerisini kamuoyuna sunmuştur. Eski şehirleri kurtarmanın olanaksız olduğunu ve yapılan

harcamaların boşa gideceğini öne sürerek, yeni şehirlerde yeni ilke ve teknolojileri kullanmanın en uygun yöntem olacağını savunmuştur(Reismann, 1964).

Sonuç olarak yukarıda en belirgin özellikleriyle tanımlanmaya çalışılan planlama yaklaşımları çoğunlukla, şehirlerde sanayileşme ile ortaya çıkan fiziksel ve sosyal sorunların ağırlaşmasına paralel olarak tepkisel gelişmiştir. Şehirlerdeki insanların üzerindeki sorunların baskı oluşturmaları, kırsal yaşama duyulan özlemi arttırmıştır. Bununla birlikte, kırsal alandaki iş olanaklarının azalmış olması ve şehirlerin sunduğu olanaklardan vazgeçilememesi şehirlere olan talebi azaltmamıştır. Bu durumun tespit edilmesiyle ortaya konan planlı şehir çalışmalarında, sanayiyle birlikte şehirde ortaya çıkan olumsuzlukları dikkate alan, fakat sanayiden hiçbir zaman vazgeçilmeyen, ağırlıklı olarak konut sanayi ilişkisini düzen altına almayı amaçlayan ve teknolojik yeniliklerin verdiği olanakları planlara yansıtan öneriler geliştirilmiştir (Tablo 2.8).

2.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Şehirlerin Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

1830 dan başlayarak sanayi devrimine girmiş olan Batı Avrupa, A.B.D. ve Japonya gibi uluslarla, gelişmekte olan ülkeler ve daha az gelişmiş ülkeler arasında yaşam düzeyi farkı 1950'lere gelindiğinde gelişmekte olan ülkeler aleyhinde aşırı derecede artmıştı. Az gelişmiş ülkelerdeki nüfus yoğunluğunun artması, gelişmiş ülkelerdeki doğal kaynakların azalmasıyla başlayan yeni kaynak arama çalışmaları ve gelişmiş ülkelerdeki üretimin yeni pazarlara yönelme isteği, sermaye birikiminin gelişmemiş bölgelere kaymasına neden olmuştur. Bu harekete zemin hazırlamak ve dünya ülkeleri arasındaki bozulmuş olan ilişkileri geliştirmek ve düzenlemek amacıyla dünya çapında organizasyonlar kurulmuştur. Bu yüzden II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar şehirlerin biçimlenmesini ve gelişmesini yönlendiren etmenler ele alınırken, savaş ve ağırlıklı olarak daha sonraki yıllarda ortaya çıkmış olan küreselleşme kavramı kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 2.8 : Sanayi Devriminin Etkisiyle Ortaya Çıkan Şehir Planlama Yaklaşımları

	PLANLAMA YAKLAŞIMINI ORTAYA ÇIKARAN TEMEL ETMENLER	ÖZELLİKLER
Chaux Şehri Mimar Claude Nicholas Ledoux (Fransa, 1776)	- Sanayinin işçilerin yaşam çevresinde yarattığı olumsuz sosyal yaşam olanakları - Doğal ve yapay mekandaki bozulmalar	- Tuz işçileri için tasarlanan, şehir-peyzaj ilişkilerinin ön plana çıkarılmaya ve yeni bir yaşam tarzının yaratılmaya çalışıldığı ilk planlardan birisidir. - Çok az bir kısmı inşa edilmiştir.
Karşılıklı Yardımlaşma ve Beraberlik Şehri-Sanayici Robert Owen (İngiltere, 1779)	- İşçilerin kötü yaşam koşullarının düzeltilmesi - Daha verimli ve rantabl üretim sağlanması - Tarım ve sanayi sektörlerinin birbirine çok bağımlı olduğu düşüncesi	Sanayi ve tarımın birlikteliğini savunan, idare, eğlence, eğitim ve rekreasyon olanaklarını barındıran 800-1200 kişilik, kendine yeterli sanayi köyü projesi Manchester yakınlarındaki New Lanark'ta uygulama olanağı bulmuş, İngiltere ve ABD'de prensiplerinden faydalanarak birçok yerde hayata geçirilmiştir.
La Ciudad Lineal (Lineer Şehir)- Mühendis ve işadamı Soria y Mata İspanya,1882)	Altyapı tesislerinin şehirlere getirmiş olduğu maliyetin fazlalığı	Su, kanalizasyon, elektrik, telgraf tesislerinin lineer bir hat üzerinde inşa edildiği ve bir yanında sanayi tesislerinin, diğer yanında da konutlar ve diğer binaların yer aldığı şehir şemasının önerildiği yaklaşımın prensipleri, Stalingrad şehrinde uygulama olanağı bulmuştur.
City Beautiful (Güzel Şehir) Peyzaj mimarı F.L.Olmsted (ABD, 1893)	"Kır"ın iyi, şehrin ise kötü olduğuna duyulan inancın artmaya başlaması 19. yy. şehrinin ortaya çıkardığı kötü koşullar, karmaşıklaşan fonksiyonel ve yaşamsal ilişkiler ve yüksek yoğunluklar	- Geniş ana dolaşım arterleri, Rönesans ilkeleriyle planlanan elemanların ve parkların bu arterleri süslemesiyle oluşan, günün olumsuz koşullarının ağır biçimde yaşandığı Chicago ve New York için önerilen bir alternatif ile ortaya çıkmıştır. 1895 yılında D. Burnham, aynı prensiplerle Washington için planlar hazırlamış ve birçok büyük Amerika şehrinde kısmen de olsa uygulama olanağı bulmuştur. - Daralan ekonomik sistem içinde, pahalı ve lüks bir çözüm olduğundan dolayı çok eleştirilmiştir.
Garden City (Bahçe Şehir) Şehircilik uzmanı Ebenezer Howard (İngiltere, 1898)	- Şehir merkezlerinin gün geçtikçe sıkışması ve insancıl yaşam çevresinin yok olmaya başlaması - Doğal ve açık alanlara duyulan özlem ve tarım arazilerinin bozulmaya başlaması - Kira sorunu ve merkezdeki aşırı arazi fiyatları - Mevcut şehri imar etmenin, yeni bir şehir kurmaktan daha zor olduğu düşüncesi	- Şehir merkezindeki aşırı arazi fiyatlarını düşürmeyi öngörmüştür. - Geniş bir yeşil kuşakla çevrili, konut sanayi ve tarımsal kullanımlar için alan ayırımının yapıldığı, nüfus yoğunluğunun sınırlandırıldığı, şehrsel ve kırsal yaşamın bir arada yürütüleceği, çevredeki alanlarda tarım yapılacağı 240.000 kişilik (58.000 kişi idari merkezde, 6 x 32.000 kişinin çevredeki bahçeli konutlarda) yerleşim önerisi ve şeması önerilmiştir. - B.Parker ve R.Unwin'in uygulamalarıyla 1903 yılında, Letchworth inşa edildi. I.Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve dünyadaki birçok uygulamaya da yol göstermiştir.
Uydu Şehirler Mimar ve Şehircilik Uzmanı R.Unwin ve C.Perry (İngiltere, 1919)	- Sanayi-konut ilişkilerinin düzensiz hale gelmesi - Büyük şehirlerdeki sosyal ilişkilerin zayıflaması - Özel oto sahipliğinin artmaya başlaması - Yaya-taşıt ilişkilerinin düzensizliği	- Yönetim fonksiyonları şehir içinde, konut alanlarını konsantrik olarak merkezden çıkan akslarda, şehir çevresindeki komşuluk ünitelerinde önen, sanayiye de akslar arasındaki açık alanlara yerleştiren şema geliştirilmiştir. - Komşuluk ünitelerinde yaya taşıt ayırımı yapılmış, yaya bağlantılarının ticaret, eğitim ve sosyal faaliyetlerin yer aldığı merkeze bağlanması önerilmiştir. - Değişik gelir grubundaki insanlara değişik konut tipleri sunulmuştur. - Özellikle yeni gelişen ABD'de ilgi uyandırmış ve ilk olarak Radburn'de uygulandığı için aynı isimle anılmıştır.
Une Cite Industrielle (Bir Sanayi Şehri)- Mimar Tony Garnier (Fransa, 1904)	- Eski şehir dokularının sanayi baskısı altında kalması - Tüm sanayi ve imalat tesislerinin şehirlere etkisinin aynı olmadığı düşüncesi	- Öneride eski şehir dokusu dondurulmuş ve belli bir mesafede gelişme planlanmıştır. - İklim koşullarını dikkate alarak imalat sanayi ve kokulu sanayi yer seçiminde ayrıma gidilmiştir. - Planlamada zonning ilkesinin başarılı olarak uygulandığı bir örnek olmuştur.

Tablo 2.8'in Devamı : Sanayi Devriminin Etkisiyle Ortaya Çıkan Şehir Planlama Yaklaşımları

	PLANLAMA YAKLAŞIMINI ORTAYA ÇIKARAN TEMEL ETMENLER	ÖZELLİKLER
City Efficient (Pratik Şehir) Sosyolog, biyolog, şehircilik uzmanı P.Geddes (İngiltere, 1915), Cities in Evolution isimli kitabı	• Büyük şehirlerin, sürekli nüfus akımı ile "conurbation"(yığılma) haline geleceği endişesi • Bunun sonucunda şekilsiz bir saçılma ve şehirden kaçışın başlayacağını tahmin edilmesi • Şehirlerde yaşayan insanların doğal gereksinimlerinin karşılanamıyor olduğunun ileri sürülmesi • Şehirlerin planlanması uğraşının mimarların etkisinde gelişmesinin sorunlar yarattığı düşüncesi	• Şehir planlamayı survey-analiz-plan şeklinde ortaya koymuş, planlamanın bilimsel içeriği olduğunu ve hukuk, mühendislik, mimarlık, sosyal hizmetler, siyasal bilimciler vb. grupların katılımıyla disiplinler arası bir uğraş olduğunu altını çizmiş; şehirlerin, içinde bulundukları bölgeden ayrı olarak ele alınamayacağını vurgulayarak kapsamlı planlama anlayışına ilk adım atılmıştır. • Şehirde yaşayan insanların ömürlerinin uzamasının sağlanması için, temiz hava, temiz su, güneş, spor ve ağaçlara gereksinim duyduğunu, bu gereksinimlerin biyolojik ve sosyolojik olarak belli bir sınırdan altına düşmemesi gereği ortaya konulmuştur. • Herhangi bir şehir formu üzerinde durmamış, yaşanan bölgenin insani ve fiziksel kaynaklarının sunduğu fırsatların detaylı araştırılıp, ona göre planlama yapılması gereği üzerinde durulmuştur.
Ville Contemporaine (Çağdaş Şehir) Mimar Le Corbusier (Fransa, 1922)	• Nüfus artışının hızlanması • Teknolojik yeniliklerin inşaat alanına girmesi, beton ve çeliğin kullanılmaya başlanması • Toplu taşıma ve otomobil kullanımının, planlamaya ve tasarıma yeni girdiler ilave etmesi	• Yeni inşaat teknolojilerinin kullanılarak, zeminde daha fazla boş alan yaratılması ve yüksek yapılara yönelinmesi savunulmuştur. • İnsan eliyle inşa edilecek bir doğal çevrenin, şehir ile birleştirilmesi önerilmiştir • Şehir planlamanın malzemelerini "gökyüzü, açık alanlar, ağaç, çelik ve beton" olarak tanımlanmıştır. • Şehir merkezlerindeki tıkanıklığı engellemek, yoğunluğu arttırmak, yayaları zemin üzerine alarak yaya-taşıt ayırımı yapmak ve daha fazla doğa, ısı ve açık hava sunmak amaçlanmıştır.
Broadacre City Mimar F.L.Wright (ABD, 1932)	• Şehir yaşamının yadsınması • Özel oto sayısının artması	• Her aileye ~4000 m2 toprak parçasında bir konut öneren mimar, konut, yolları vb. tüm detayları içeren tasarımlar hazırlanmış, yeni teknolojik olanakları kullanarak, Amerikan toplumunun oluşum tarzına uygun tüm bireysel olanakları sunan bir öneri geliştirmiştir. • Politik sistemi, sosyal durumu, ekonomik gereksinimleri, eğitimi, dinleri vb. planlamanın bir girdisi olarak ele almış, fiziksel çevre yanında sosyal çevreyi de yaratmayı amaçlamıştır. • Nüfus artışını dikkate almayan, çok düşük yoğunluklu bu tasarım, arazinin rasyonel kullanılmamasından dolayı yoğun eleştiriler almıştır.

2.3.1. Coğrafi Konum ve Doğal Yapının Şehirlerin Biçimlenmesindeki Etkileri

Sanayi devrimini izleyen yıllarda, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan 1980'li yıllara kadar, dünyadaki şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesinde doğal yapı etmenleri gün geçtikçe geri planda kalmıştır. Bununla birlikte, şehirlerin içinde bulundukları jeo-politik ve ekonomik coğrafya önem kazanmaya başlamıştır. Bu yıllarda doğal yapının şehirlerin gelişmesinde ve biçimlenmesinde etmen olması bir yana, doğa şehri değil, şehir doğayı yönlendirir duruma gelmiştir.

Sanayi devrimi ile başlayan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik ilerleme, yeni malzemelerin üretim ve tüketim alanına girmesi, enerji kaynaklarındaki çeşitlenme ve artan nüfusa paralel olarak artan tüketim, kimyasal tüketim madde atıklarının doğal yapıda meydana getirmiş olduğu tahribatın boyutlarını ürkütücü seviyelere çekmiştir. 1970'lerden sonra sorunların daha da ağırlaşması, şehirselleşmenin ve kullanımların, doğa üzerinde yarattığı tahribatın önlenmesi konusunda tepkisel yaklaşımları arttırmıştır (Zeren,1984; Akalın,1989). Bu tepkiler daha çok "ortak insanlık geleceği" düşüncesiyle yaygınlaşmıştır. Şehirlerin ve şehirselleşmenin ortaya çıkardığı ve şehirselleşmedeki kalitenin düşmesine de neden olan bu olumsuzluklar, gelişmekte olan veya gelişmemiş bölgelerde de çevre kampanyalarının başlatılması sonucunu doğurmuştur. 1980'lerin sonlarına doğru, büyük pazar güçleri ve özel sektör kuruluşları bu tahribatın önüne geçmek ve en önemlisi ortaya çıkan tepkileri hafifletmek için çevre bilinci konusuna ilgi göstermeye başlamış, şehirlerdeki biçimlenmeyi ve planlamayı etkileyen önemli etmenlerin arasına doğal ve kültürel çevre etmeni de ağırlıklı olarak tekrar girmesi sonucu ortaya çıkmıştır. 1980'lerde, bölgesel dayanışma bilinci ve dünyadaki nazik ekolojik sistemin farkına varılmasıyla ilgiler daha da artmıştır (Devas ve Rakodi, 1993; Owen, 1989; Blowers, 1992; Breheney, 1992).

Çevresel değerlerdeki bu bozulmalarla, zengin ülkelerde toplumdaki yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik çevresel koruma politikaları, arazi kullanma, planlama ve refahın düzeltilmesi için kirlilik kontrolü, mirasın korunması ve çevresel yönetimin cesaretlendirilmesi konusunda yoğun çabaları ortaya çıkarmıştır (Zeren,1981). Bu hareketler aynı zamanda, çevre bölgelerindeki diğer ülkeleri de zorlayarak, sınır ötesi kirliliği azaltmaya çalışmaktadır.

Bu amaçla, 1992’de Rio de Jenerio’da toplanan dünya liderleri, sürdürülebilir gelişme kavramının küresel ölçekteki önemini vurgulamış ve bu kavramın 21. yüzyıl için anlamını ortaya koymuştur (Zeren Gülersoy ve Diğerleri, 1993):

- Doğal sistemlerin bugün olduğu gibi gelecekte de kullanılabilir olmasının sağlanması;
- Biyolojik çeşitliliğin korunması;
- Kişi başına sonsuza dek sürdürülebilecek düzeyde tüketim oranının sağlanması;
- Kaynakların dağıtımında eşitliğin sağlanması;
- Karar verme süreçlerinde toplumun tüm sektörlerinin katılımını gerçekleştirebilecek bir gelişme stratejisinin ortaya konması gerekliliği vurgulanmıştır.

Gelişmiş olan tüm teknolojilere rağmen doğal etmenler, coğrafi farklılıklara da bağlı olarak, toplumlarda oluşan çevre bilinciyle birlikte, şehirlerin gelişmesindeki en önemli sınırlayıcılardan birisi haline gelmiştir. En ileri dünya ülkelerinden birisi durumunda olan Japonya’nın, teknik ve mali olanaklarını depremin zararlarının şehirlerdeki etkilerini en aza indirmeye yönelik olarak kullanmaya başlamış olması; ÇED araştırmalarının şehir planlarında öncelikli olarak ele alınması gereğinin tüm dünyada kabul edilmeye başlaması gibi örnekler doğal koşulların ve doğal yapının şehirlerin fiziksel mekanındaki belirleyiciliği özelliğini açıklamak açısından birer örnek olarak gösterilebilir. Tüm bu çevresel kaygılar, insanlığın geleceği ve şehrsel alanların biçim değiştirmesiyle de yakından ilgili olduğu için, yeni şehirlerin düzenlenmesi ve eski şehirlerin rehabilite edilmesi yönünde alınacak kararlarda, doğal ve çevresel etmenlerin teknik, ekonomik, sosyo-kültürel ve estetik değerlerin önüne geçmesine neden olmuştur.

2.3.2. Ekonomik, Teknolojik ve Bilimsel Gelişmelerin Şehirlerin Biçimlenmesindeki Etkileri

II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, şehrsel yaşamda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz birçok gelişmenin temelinde savaşın izleri ve teknolojinin hızlı gelişmesi yatmaktadır. Teknolojik yeniliklerle büyük gelişme gösteren savaş endüstrisi, II. Dünya Savaşı sırasında birçok şehrin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Uzak mesafeli uçakların ve yüksek tahrip gücüne sahip bombaların kullanılması, savaşın meydana geldiği Avrupa’daki şehirlerin büyük ölçüde tahrip olmasına neden olmuştur. Bu yıllar

şehir yenileme ve yeniden inşa çalışmalarının başladığı ve altyapı hizmetlerinin ağırlık kazandığı yıllardır (United Nations, 1969). Savaşın hemen ardından örgütlenen dünya, ideolojik, ekonomik ve siyasal farklılıkların yeniden su yüzüne çıkmasıyla iki kutuplu hale gelmiştir. Bu kutuplaşma, şehirlerin gelişmesine de yansımış, Avrupa'nın batısındaki şehirler kapitalizm ve liberalizm düşünceleriyle, özel sektörün teşvik edilmesiyle geliştirilirken, doğuda yer alan şehirler ise sosyalist düşünce ve ekonomik düzende (Posokhin,1974), planlı devlet yatırımları ve himayesinde geliştirilmiştir.

1950-80 arasında süren soğuk savaş dönemi sonunda, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Uzak Doğu'da yeni bir ekonomik hareketliliğin oluşması, dünyadaki dengelerin tekrar kurulmasına neden olmuştur. Çokuluslu şirketlerin ve bankaların gelişmesi, üçüncü dünya ülkelerinin keşfedilmesi, üretimdeki artış ülke pazarlarını, bölgesel pazarlara dönüştürmüş, 1980'lerden sonra ise dünya tek pazar haline gelmeye başlamıştır. Bunun yanında uluslar, kullandıkları teknolojinin gelişmişliğine göre sınıflandırılmaya başlanmış; gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş gibi sıfatlar, ülkelerin dünya sınıfındaki yerini tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. Şehirler de, içinde bulundukları ülkelerin kullandıkları teknolojiye ve içinde bulundukları sınıfın ekonomik ve teknolojik olanaklarına göre biçimlenmiştir.

Ayrıca, ülkelerdeki gelişmişlik derecesinin belirlenmesinde önemli rol oynayan sektörler, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiş, şehirlerdeki fiziksel biçimlenmenin farklılaşmasında sektörlerin etkisinin artmasına neden olmuştur. Özellikle son yıllarda gelişme gösteren iletişim ve turizm sektörleri, şehirlerde daha önceki dönemlerde ağırlığı olan sanayi ve ticaret sektörünün önüne geçerek, geliştikleri şehirlerde önemli mekansal değişiklikler ortaya çıkarmıştır.

Bu ekonomik gelişme ve sektörlerdeki değişimlerin yanı sıra, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan uluslararası yardım kuruluşları ve son yıllarda sayılarında artış olan uluslararası büyük sermaye grupları, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımları ve kredi yardımları ile özellikle gelişmekte olan bu ülkelerdeki büyük ve hızlı gelişen şehirlerdeki altyapı hizmetlerinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Ülkelerin Gelişmişlik Derecesinin Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Daha önce de bahsedildiği gibi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler teknolojik ve ekonomik alanda kat ettikleri yola ve dünyada sahip oldukları ekonomik güce göre sınıflandırılmaya, bu ülkelerdeki şehirler de bu güce paralel olarak gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte ülkeler, gelişmiş ülkeler, yeni sanayileşmiş ülkeler, orta gelirli ülkeler ve geri kalmış ülkeler olmak üzere, dört gruba ayrılmıştır. Bunlardan orta gelirli ülkeler, daha çok doğal kaynaklarını satarak gelir elde eden, Petrol İhracatçısı Ülkeler (OPEC), maden ürünlerini satan Şili, Zaire Peru, tarımsal ürünlerini satan Kolombiya, Kenya gibi ülkelerdir. Bu ülkeler sabit kaynaklara bağlı olduklarından dolayı, kaynakların yönetiminin ve pazarlamasının yapıldığı yörelerdeki şehirlerin dışındaki alanlarda, gelişmemişlik hakimdir. Geri kalmış ülkeler ise aşırı yoksulluk ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya olan Nijer, Çad, Batı Samoa, Bangladeş, Etyopya, Sudan gibi ülkelerdir. Bu ülkelerde, yönetim merkezlerinin dışında, fiziksel çökme tüm ülke düzeyinde hissedilmektedir (Stren,1996). Bu iki gruba giren ülkelerdeki şehirleşme genellikle nüfusun bir veya birkaç şehre yığılması şeklinde gerçekleşmekte, ne mekansal, ne de sosyo-kültürel açıdan şehirleşme yaşanmamaktadır.

Gelişmiş ülkeler, ABD, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, Kanada ve Japonya'nın oluşturduğu ve "zengin yediler" olarak adlandırılan grubun önderliğini yaptığı ülkelerdir. Bu ülkeler 1992 yılında dünya nüfusunun % 12'sine sahip olmalarına rağmen, dünyadaki enerjinin % 40'ını tüketmektedir. Tarım sektöründeki verim çok yüksek olmasına rağmen 1991 yılında faal nüfusun % 2-3'ünü istihdam etmekte, bunun yanında hizmetler sektöründeki faal nüfus oranı % 60-70'ler civarındadır (Thema Larousse,1993). Yani bu ülkeler ve şehirleri sanayileşmeyi tamamlamış ve "sanayi sonrası" dönemi yaşamaktadır.

Türkiye'nin de aday olduğu yeni sanayileşmiş ülkeler, 20. yüzyılın son çeyreğinde uyguladıkları siyasi ve ekonomik istikrar programlarıyla, önce Amerika sonra Avrupa ve Japonya'daki yabancı sermayeyi ülkelerine çekmeyi başaran Taywan, Singapur,

G.Kore, Hongkong, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerdir. Bazıları atölye ülkeleri olarak, tekstil, elektrikli ve elektronik aletlerdeki uzmanlaşma sonucundaki ihracat patlamasıyla, bazıları zengin maden kaynakları ve bazıları da enerji kaynaklarıyla hedeflerini gerçekleştirmiştir (Lee, 1997). Bu ülkelerin dikkat çeken en önemli özellikleri, gelişme sırasında ülkelerden çok şehirlerin ön plana çıkması olmuştur. Brasil, New Mexico, Seul, İstanbul vb. şehirler, ülkelerin kalkınmasında büyük paya sahip olup, fiziksel ve sosyo-kültürel çevresiyle bu gelişmeden olumlu ve olumsuz yönleriyle ülkelerinde en fazla etkilenen şehirler olmaktadır.

Bu nedenlerle günümüzde ülkelerin ekonomik yapısı, şehirlerin yönlenmesindeki en önemli belirleyicilerden birisi haline gelmiştir. Kalkınma yolunda atılımlar yapan ülkelerde, gelişmenin ilk etkileri merkezi şehirlerde meydana gelmekte, ekonomik yapı geliştikçe, ileri teknoloji kullanımı ile, bu hızlı değişim içinde fiziksel ve sosyal farklılaşmalar kendisini önce bu şehirlerde göstermektedir.

Sektörel Gelişmelerin Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Sektörel gelişmedeki farklılaşmalar, özellikle şehirlerdeki üretim biçiminin değişmesi ve teknolojik ilerlemelerle hız kazanmıştır. 1970'li yıllara kadar şehirlerin gelişmesini yönlendiren en önemli sektör sanayi sektörü iken, iletişim alandaki gelişmelerle önce hizmetler sektörü önem kazanmış, daha sonra ulaşım ve iletişim olanaklarının artmasıyla turizm sektörü, ülkelerin ekonomisinde söz sahibi olmaya başlamış ve şehirselleşme mekan farklılaşmalarıyla hem fiziksel biçimlenmeyi etkilemekte, hem de yeni bir sosyo-kültürel ortamın oluşmasına yardımcı olmaktadır (Casetti, 1993).

Sanayi alanındaki gelişmeler ise, şehirlerin büyümesiyle şehir merkezlerinde ve yakın çevresinde kalan tesisler, bu alanlardaki arazi fiyatlarının artması ve çevre baskısı neticesinde, yer değiştirme sürecine girmiştir. Bu yer değiştirme süreci, mevcut şehrin daha uzak bir bölgesi olabildiği gibi, organize edilmiş büyük alanlarda toplanma ve tesislerin gelişmiş ülkelerden daha az gelişmiş ülkelere aktarılması şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla sanayinin bu yer değiştirme süreci, her iki bölgede

de mekansal farklılaşmaya neden olmaktadır. Benzer şekilde ticaret fonksiyonu da bu gelişmelerden etkilenerek, şehirselsel mekanda biçim değiştirerek farklı bir boyut kazanmış, büyük ölçekli plazalara ve alışveriş merkezlerine taşınmıştır (United Nations, 1996).

İletişim teknolojisi hem merkezi kontrolün güçlenmesini, hem de merkezlerden koparak çevreye dağılmayı getirmiştir. Uydularla da desteklenen telekomünikasyon sistemiyle fakslar, bilgisayarlar her yerden iş ve bilim dünyası ağıyla anında ve yoğun iletişim kurabilmekte; şehir merkezinde bürolarda bir arada bulunma zorunluluğu büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır. Bu ve buna benzer teknolojik gelişmeler, şehirlerin biçimlenmesindeki yönlendirici etmen olarak, üst sıralarda yerini almaya başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak gücü ve kapasitesi artmakta olan bilgisayar ve haberleşme teknolojisi, bu gelişmelere bağlı olarak uzmanlaşmadaki çeşitlenmeler sonucu enformasyonel üretim tarzı olarak isimlendirilen gelişmeler (Erkut ve Diğerleri, 1996), banka, sigorta şirketleri vb. diğer firmaların yerleşiminde daha özgür davranmalarını sağlayarak, şehir toplum yapısında olduğu kadar, mekansal yapıda da dönüşümlere neden olmaktadır.

Turizm sektörü, ülkelerdeki yaşam standartlarının ve beklentilerin ve teknolojinin ulaşım ve görsel iletişimde sağladığı olanaklarının artmasıyla, 20. yüzyılın sonlarına ön plana çıkmaya başlamış, 1995 yılında dünya ticaretinin %7'sini yaratmıştır. 1980'li yıllara kadar gelişmiş ülkelerin büyük pay sahibi olduğu sektörde, talep ulaşım sorunun ortadan kalkması ve tanıtım olanaklarının artmasıyla gelişmekte olan ülkelere kayma eğilimi göstermektedir. Avrupa'nın daha az gelişmiş ülkeleri olan İspanya ve Portekiz'de turizmin etkileriyle hem ekonomik canlanma meydana gelmiş, hem de şehirselsel yapının bu sektöre hizmet edecek kalitede yeniden ele alınması gereğini gündeme getirmiştir. Bu etki Akdeniz'deki diğer ülkeler olan Yunanistan, Türkiye, Mısır ve Fas gibi ülkeleri de etkisi altına almış (WTO,1989,1993,1995), bu ülkelerdeki turistik bölgelerin merkezileşmesine ve göç almasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, turizm sektörünün önem kazanmasından önce, köhneme, yıkım vb. olumsuzluklar yaşayan tarihsel şehir merkezleri (Zeren,1980), onarılarak hem fiziksel hem de fonksiyonel olarak tekrar canlandırılmıştır.

Uluslararası Kuruluşların (Donors) Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Yeni dünya düzeninde bu çerçevede gelişen uluslararası ilişkiler, iki savaşın vermiş olduğu tahribat da göz önünde bulundurularak, daha uzlaşmacı ve birbirini kontrole dayanan, yukarıda bahsedilen gelişmeleri ve ülkeler arası ekonomik farklılıkların yaratacağı sorunları bir ölçüde azaltmak amacıyla, 1945 yılında gelişmiş ülkelerin öncülüğünde San Fransisco’da 50 ülke Birleşmiş Milletler Örgütü’nü (United Nations) kurmuştur. Faaliyetlerini ekonomik ve toplumsal sorunlara global bir yaklaşım çerçevesinde sürdürme eğiliminde olan BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO,1945) BM Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO,1946), Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (UDKB,1948), BM Nüfus Etkinlikleri Fonu (UNFPA,1969), BM İnsan Yerleşimleri Merkezi (HABİTAT,1978), BM Çevre Sorunları Programı (UNEP,1983) gibi alt komisyonlar (Thema Larousse,1993), fiziksel ve doğal çevre ile ilgili konularda mali ve teknik yardım yaparak veya toplantılar düzenleyerek bu konularda uyarılar ve öneriler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Ekonomik ve mali yardım amaçlayan, Uluslararası Para Fonu (IMF,1945), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD,1946), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD,1964), BM Kalkınma Programı (UNDP,1966), BM Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO,1967), gibi kuruluşlar, üye ülkelere teknik ve mali yardım konularında destek olmayı amaçlamıştır (Tannerfeldt,1995). Ayrıca bu kuruluşlar ülkelere veya ülkelerin teminatıyla şehir yönetimlerine proje desteği, kredi yardımı veya bağış olarak yardımda bulunulmaktadırlar.

Dünyada yaşanan bu süreçte, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda, 1950 ve 60’lı yıllarda hem sanayide hem de tarımda geniş ölçekli yatırımları ortaya koyan ulusal planlama kurumları kurulmuş ve gelişme planları hazırlanmıştır. Sanayinin gelişmesi büyük şehirlerde gerçekleşirken, bu şehirlerin altyapıları ve şehrsel yatırımları verimsiz kalmıştır. Birçok gelişmekte olan ülke şehrinin en önemli sorunlarından olan altyapı, konut ve ulaşım sorunları (Taylor ve Williams, 1984), bu kuruluşların sağlamış olduğu kredi ve proje desteği ile aşılmaya çalışılmaktadır.

2.3.3. Sosyal ve Kültürel Değişimlerin Şehirlerin Gelişme ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Eski uygarlıklarda ve sanayi öncesi Avrupa’da % 10 civarında olan şehirselleşme nüfus, sanayi sonrası dönemi yaşayan gelişmiş ülkelerde % 90'lara ulaşmıştır. Sanayileşmenin ilk etkileriyle ortaya çıkan hızlı şehirleşme, kırlardan şehirlere doğru nüfus akımını başlatmıştır. Birçok gelişmiş ülkede 1960’lar boyunca nüfus, şehirselleşme alanlara ve bölgelere göç etmiş, Avrupa’daki bu hareket ulusal sınırların dışına taşarak, Amerika’daki yeni alanlara yönelme olanağına sahip olmuştur (Casetti, 1993). Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı nüfus artışı ve tarımda ortaya çıkan işgücü açığı, yatırımların gerçekleştirildiği merkezi şehirlere yönelmiştir. Gelişmiş ülkelerde azalmış olan nüfus artışı ve göç, günümüzde gelişmekte olan ülkelerin ve bunların büyük şehirlerinin en önemli sorunu haline gelmiştir (Tümerterkin, 1968; 1984; 1985; Özcan, 1990; Ishikawa, 1992).

Dünyadaki şehirleşme hızı 1950’lerden sonra ivme kazanmış, 1950-75 yıllarında yaklaşık yıllık %3 ile tarihin en üst noktalarına ulaşmıştır. Şehirlerde yaşayan nüfus 1950-75 yıllarında yaklaşık ikiye katlanmış; bu artış sanayileşmiş ülkelerde %1.2-1.5 arasında gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde % 3-5 arasında yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerde 1970’li yıllardan sonra şehirlerin nüfuslarında azalan bir artış görülürken, daha az gelişmiş ülkelerde bu oran artarak devam etmektedir (United Nations, 1996; İsbir, 1986) (Tablo 2.9).

Tablo 2.9 : Dünyadaki Şehirselleşme Nüfus ve Şehirlerde Yaşayan Nüfus Oranı (1970,1990,2025)

	Şehirselleşme Nüfus (milyon)			Şehirselleşme Nüfus (%)		
	1970	1990	2025 (*)	1970	1990	2025 (*)
Dünya Toplam	1352	2282	5187	37	43	61
Gelişmemiş Bölgeler	654	1401	4011	25	34	57
Az Gelişmiş Ülkeler	38	103	532	13	20	44
Diğer Ülkeler	615	1298	3479	26	36	59
Gelişmiş Bölgeler	698	881	1177	67	73	84

(*) Tahmini

(Wilheim, 1996)

Sanayileşme ile doğal bir süreç haline gelen bu nüfus hareketleri, şehirlerin gelişmesine ve ekonomilerinin düzelmesine neden olurken, biçimlenmesinde önemli sorunlar yaratmaktadır. Nüfus artışı sürecinde, şehirlerin fiziksel yapısı daha geniş alanlara yayılmakta, bazen metropoliten bölge olarak tanımlanan alanların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bunun gelişmiş ülkelerdeki en belirgin örneği, Amerika Birleşik Devletleri'nde California'nın geleneksel şehir merkezinden dışarı doğru uzanan geniş yollar boyunca süren, şehirselleşen bölge Silikon Vadisi'dir (United Nations, 1996).

Bu şekilde nüfus yığılmasının en fazla etkili olduğu gelişmekte olan bölgeler, Güney ve Güney-Doğu Asya ve Güney Amerika'daki büyük şehirlerdir (UNESCO,1996) (Tablo 2.10). Gelişmiş ülkelerdeki biçimlenme daha çok yasal, planlı ve özel sektör-kamu sektörü işbirliği ile gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerin şehirlerindeki biçimlenme ise, yasa dışı, plansız ve düşük standartlı olmaktadır. Bunun nedeni, altyapı ve hizmetlerin gelişmemiş ve şehirselleşmenin hizmet ulaştırılamayacak mesafelere yayılmış olmasıdır (Devas ve Rakodi, 1993).

Nüfus yapısındaki değişimin yanısıra, oluşan yeni şehir nüfusunun niteliği de şehirlerin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Şehirselleşen alanlar, birçok yerde etnik ve kültürel açıdan dönüşüme uğramış, bu gelişme fiziksel mekana tüm yönleriyle yansımıştır. Şehirlerdeki nüfusun, ekonomik, kültürel ve etnik yapısına göre fiziksel mekan farklılaşmaları meydana gelmiş (United Nations, 1996), sanayi öncesi dönemi anımsatan mekan farklılaşmaları ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki sosyal olanaklardaki şehir - kırsal arasındaki farklılık fazla olmadığından dolayı, şehirleşme sırasında göç eden nüfus şehirlere uyum sağlamakta, gelişmekte olan ülkelerdeki kadar zorlanmamaktadır. Yani şehirleşme hem demografik, hem de kültürel olarak sürdürülebilmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşme, kültürel boyutun dışında, büyük ölçüde “demografik şehirleşme” olmaktadır (Suher,1996). Gelişmekte olan ülkelerdeki şehirleşmeyi gerçekleştiren kırsal nüfus, nitelikleri itibarıyla bu kültürel evrimi gerçekleştirebilecek bilgi ve beceriden yoksun kalmaktadır. Bunun sonucunda şehirlerde, bir yanda tüm teknolojik gelişmelerin sergilendiği büyük merkezlerin, lüks konut alanlarının, diğer yandan da kırsal kültürün etkisinden

kurtulamamış bir nüfusun oluşturduğu gecekondü alanlarının ortaya çıkardığı bir fiziksel yapı doğmuştur.

Tablo 2.10 : Dünyanın En Kalabalık 25 Şehri (1996)

Şehir, Ülke	Nüfus (Milyon)	Yıllık Ortalama Artış (%) 1990-95
Tokyo, Japonya	26.8	1.41
Sao Paulo, Brezilya	16.4	2.01
New York, ABD	16.3	0.34
Meksico City, Meksika	15.66	0.73
Bombay, Hindistan	15.1	4.22
Shanghai, Çin	15.1	2.29
Los Angeles, ABD	12.4	1.60
Beijing, Çin	12.4	2.57
Calcutta, Hindistan	11.7	1.67
Seoul, Kore Cumh.	11.6	1.95
Jakarta, Endonezya	11.5	4.35
Buenos Aires, Arjantin	11.0	0.68
Tianjin, Çin	10.7	2.88
Osaka, Japonya	10.6	0.23
Lagos, Nijerya	10.3	5.68
Rio de Janerio, Brezilya	9.9	0.77
Delhi, Hindistan	9.9	3.80
Karachi, Pakistan	9.9	4.27
Cairo, Mısır	9.7	2.24
Paris, Fransa	9.5	0.29
Manila, Filipinler	9.3	3.05
Moscow, Rusya Fed.	9.2	0.40
Dhaka, Bangladeş	7.8	5.74
İstanbul, Türkiye	7.8	3.67
Lima, Peru	7.5	2.81

(United Nations. 1996)

Az Gelişmiş veya Gelişmekte Olan Bölgeler
Gelişmiş Bölgeler

2.3.4. Politik Örgütlenmedeki Gelişmelerin Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Savaş sonrası iyice belirginleşen “devlet” kavramı, dengeli büyümeyi güven altına alan, para ve finans piyasalarındaki büyük ekonomik dengeleri kurmak ve dengelemekle görevli “düzenleyici devlet”; sosyal adalet kaygısından kaynaklanan “koruyucu devlet” ve özel sektör-kamu sektörü dengesini gözetten “girişimci devlet” işlevleriyle ortaya çıkmaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde devletlerin ekonomik alanlardaki bunalımı, liberal ekonomik düşüncenin de yenilenmesiyle devlet kavramının yeniden ele alınması tartışmasına zemin hazırlamıştır. Gelişmiş ülkelerin yönetimleri incelendiğinde; en erken teşkilatlanmış olan devletlerin (İngiltere, Fransa) merkezi yönetimlerinin çok güçlü olduğu, daha sonra teşkilatlanmış olanların ise (ABD, Kanada, İsviçre, Almanya) yerel yönetimlere daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Bununla birlikte tüm dünyada yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve hizmetlerin yerinden yapılmasına yönelik düşünce ve uygulamalar ağırlık kazanmaya başlamıştır (Cullingworth, 1976; Bloowers, 1992).

1970’li yıllarda birçok gelişmiş ülkedeki iddialı yerel yönetim yapısı, 1980’lerin durgun ekonomik piyasası ve değişen politik yapılarıyla tekrar gözden geçirilme gereksinimi duymuş, her hizmeti yapan yerel yönetimler yerine, servislerin karşılanmasında maliyet, etki, verimlilik ve paranın değeri konuları ağırlık kazanmaya başlamıştır. Verimlilik (daha az kaynakla daha çok çıktı elde edilmesi), şeffaflık (kim kime ne maliyetle ne sunuyor) ve hesaplılık konularında yoğunlaşan bir ilgi ortaya çıkmıştır (Taylor ve Williams, 1984). Bu yapı içersinde ve gelişen demokrasi ve katılım düşüncesiyle yerel yönetimler, halka karşı sorumlu ve harcamaların hesabını vererek hizmet üreten birimler haline gelmek zorunda kalmıştır.

Yönetim ve planlama arasındaki ilişkinin anlaşılmasına başlanması 1970’li yılların önemli gelişmelerinden birisidir. Planlamanın yönetimden ayrı ele alınamayacağı ve yönetimin, servislerin dağıtımı ve plan hazırlanması konularıyla ilgili olarak (Arif, 1996) planlamanın ayrılmaz bir parçası olduğu, planın uygulanmasının, hem özel sektör ve politik sürecin etkin katılımı, hem de özel sektöre yapılacak tanıtım, rehberlik ve teşviklerle başarılabileceği konusunda yaygın bir bakış açısı oluşmaya başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkeler, siyasal sömürge dönemini geçtikten sonra 1950’li yıllarla birlikte uluslararası ilişkilerin gelişmesiyle başlattıkları kalkınma hareketinde, bu gelişmelerin uzağında kalmışlardır. Yabancı ülkelerin sömürgesinden kurtulan ülkelerde, yerel yönetimlerdeki karar verme mekanizması, aynen politik gücün merkezileşmesinde olduğu gibi, genellikle merkezi eğilimli olarak kalmış ve küçük grupların eline geçmiştir. Bu durum, demokratik seçimlerle işbaşına gelmiş olan merkezi yönetimi diktatörlük yönetimine yakınlaştırmıştır (Devas ve Rakodi, 1993). Yerel yönetimler, zayıf ve yetkisiz duruma gelmeye başlamış; aşırı bölünmüş, katı hiyerarşik düzen içinde ve çoğunlukla bürokratik kontrol ile ilgilenen birimler halini almıştır.

Genel yapıdaki arazi kullanım ve planlama kontrolünün eksikliği, kamu alanlarının kullanımı ve vergi alabilme olanaklarının eksikliği yerel yönetimleri zorlamaktadır. Yüksek arazi değerleri, şehirlere yerleşen kırsal nüfusun, şehirde yaşamak için kendi olanakları ve kültürü ile yasal olmayan, yüksek yoğunluklu gecekondu bölgelerinin oluşturmaya neden olmaktadır. Özel veya kamu arazisi işgalleriyle ortaya çıkan bu yasal olmayan yerleşmeler, genellikle politikacılar tarafından desteklenen veya üzerine gidilmeyen “arazi mafyası”, yasadışı parselciler ve emlakçılar tarafından organize edilmektedir (P.Ward,1990; Arif, 1996). Sonuç olarak, şehirlerin biçimlenmesinde, batı ülkelerinde yerel yönetimler etkili olurken, gelişmiş ülkelerde bu güç büyük ölçüde merkezi yönetim ve yerel yönetimleri etkisi altına almış olan yasal veya yasal olmayan güçler tarafından yürütülmekte, şehir toprakları, ekonomik ve politik gücün elinde bulunduğu elit tabakanın elinde speküle edilmektedir.

Yönetime Katılım : Bireysel olarak tepkilerin iletilmesinin yanında, son yıllardaki çoğulculuk ve katılım konularındaki artan ilgiye paralel olarak, yerel yönetimlerde örgütlü tepki gündeme gelmiştir. Örgütlü toplu hareketlerin daha fazla etkili olmasından yola çıkarak, değişik amaçlar etrafında birleşilen gönüllü kuruluşlar ve meslek örgütlerinin sayısı günden güne artmaktadır.

Tablo 2.11 : II. Dünya Savaşı Sonrasında Şehirlerin Gelişmesini ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİ KONUM VE DOĞAL YAPI	Doğal dengenin bozulmaya başlaması	Şehirlerdeki tüketim ürünlerinin doğal dengeyi zedelemeyecek alanlardan sağlanmaya yönelmesi
	Deprem, sel vb. doğal afetlerde can ve mal kaybının fazla olması	Sürdürülebilir planlama çalışmaları kapsamında ÇED yönetmeliğinin şehirlerin biçimlenmesinde zorunlu koşulması Şehirlerdeki yapılaşmada özel önlemlerin alınmaya başlanması
EKONOMİK TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Dünyadaki ülkelerin ekonomik güçlerinde aşırı farklılaşmaların ortaya çıkması	Gelişmiş ülkelerdeki şehirlerin sosyo-kültürel ve fiziksel anlamda büyük ölçüde şehirleşmesini tamamlaması
	Sektörel gelişmelerin ve farklılaşmaların hız kazanması	Yeni sanayileşmiş ülkelerde, bazı büyük şehirlerin ön plana çıkması, gelişmenin etkilerinin daha çok bu şehirlerde yoğunlaşması,
		Az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerdeki şehirlerde ekonomik ve teknolojik geri kalmışlığın yanı sıra, fiziksel ve sosyo-kültürel çöküşün ve sefaletin yaşanması
		Sanayi sektörünün desantralize olması, merkezlerde yeni alanların kazanılması
		Ticaret sektörünün geleneksel yapısının dışında, büyük ticaret ve alış-veriş merkezlerinde toplanması
	Uluslararası Yardım Kuruluşlarının (Donors) ve Uluslararası büyük şirketlerin oluşması	Hizmet sektörünün 1. sektör haline gelmesi, şehir merkezlerinin hizmet ağırlıklı hale gelmesi
		Turizm sektörünün gelişerek, turizm şehirlerinin ortaya çıkması, yoğun yapılaşma ve ekonomik canlanmanın yanı sıra, tarihi merkezlerin yeniden canlandırılması
		Gelişmekte olan ülkelerin merkezi şehirlerinde alt ve üst yapı çalışmalarının hız kazanması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Demokrasi düşüncesinin tüm dünyaya yayılması	Siyasal sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması, yerel kültürel kimliklerin ifade edilebilmesi
	İletişim ve ulaşım olanaklarının artması	Merkezi parlamentoların yanında, yerel parlamentoların kurulması
		Sosyo-kültürel, sağlık vb. hizmetlerin geri kalmış bölgelere ulaştırılabilmesi
	Nüfus artışı ve Göç	Kültür kaynaşmasının hız kazanması, mekansal zenginliğin artması
		Şehirlerin yayılması ve üçüncü boyutta yükselmesi
		Gelişmekte olan ülkelerde aşırı büyük şehirlerin oluşması
		Sosyo-kültürel ve fiziksel anlamda şehirleşmenin yerine demografik şehirleşmenin gerçekleşmesi
		Yasal olmayan yerleşme alanlarının ortaya çıkması
		Şehirlerde etnik, ekonomik ve fiziksel farklılaşmaların belirgin olduğu bölgelerin oluşması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Demokrasi ve liberalizm görüşlerinin yaygınlaşması, yerel yönetimlere özerklik tanınması ve yetkilerinin artırılması	Yerel yönetimlerin kaynaklarının artması ve hizmetlerde fayda-maliyet hesabının ön plana çıkması
	Gelişmekte olan ülkelerde merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere hakim olması	Özel sektör-kamu sektörü ortak yatırımlarına ağırlık verilmesi
		Katılımın sağlanması, sivil toplum örgütlerinin gelişmesi
		Hizmetlerin aksaması, altyapı ve üstyapı çalışmalarının eksik ve yetersiz olması
		Yerel yönetimlerin kaynak sıkıntısı çekmesi, merkeze bağlı kalmaları
		Yerinden yönetimin işlememesi neticesinde, halkın gereksinimlerine yanıt verecek, yasal olmayan oluşumların yönetimi eline geçirmesi

Bu gelişmeler, “Hükümet Dışı Organizasyonlar” -NGO (Non Governmental Organization)- ve “Toplum Destekli Organizasyonlar” - CBO (Community Based Organization) - gibi sivil toplum örgütlerinin doğmasına neden olmuştur. NGO’lar batı yönetimlerinde destek görmekte ve teşvik edilmektedir. Bunun nedeni, düşük gelirli toplumlarla iletişim kurmada, bu toplumların temsilinde ve motivasyonunda hükümet kurumlarından daha etkili olduğunun görülmüş olmasıdır. Sorumlulukları olmayan ve esas ilgileri kazanılmış haklar üzerine yoğunlaşmış olan NGO’lar, yerel yönetim adına iş yapamayan; fakat, tüm sistem içinde hükümet kurumlarına bir rakip olarak teşvik edici, önemli rol üstlenen kuruluşlardır (Devas ve Rakodi,1993; Tannerfeldt,1995). Bu hareket, şehirlerde yerel yönetimlerde sürekli olarak hizmetlerin izlenmesi ve denetimin sağlanması konularında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Fiziksel biçimlenmede toplum çıkarlarını göz ardı ederek alınmış olan birçok karar bu tepkilerle geri çekilmek zorunda kalabilmektedir.

2.3.5. Şehir Planlamanın Kurumsallaşmasının Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Sanayi devrimini izleyerek, şehir-devlet kavramının azalmasıyla, yerleşmeler dışa açılmış, ekonomik ve teknolojik etmenler öne çıkmış, bunun sonucunda doğal olarak, şehirlerin biçimlenmesi de bu etmenler etrafındaki düşüncelerle gerçekleşmeye başlamıştır. Bu yeni çağın şehirler açısından özelliği, olumsuz koşulların meydana geldiği yerleşmelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi çabalarının artması ve bu işlemin planlama yoluyla gerçekleştirilmesi yönünde ağırlık kazanan eğilimdir. 1950’li yıllardan sonra modern yerleşmeler, ekonomik aktivite düzenlemelerinin verimli bir şekilde göz önüne alındığı modellerle geliştirilmeye başlanmış, bölge ve metropoliten alan kapsamlı planlama çalışmaları ön plana çıkmıştır (United Nations.,1969). Buna paralel olarak, planlama kavramı, teknolojik gelişmelerin de desteğiyle ekonomi, sosyoloji, mühendislik vb. dallarda bilimsel olarak ele alınmaya başlanmıştır (Doxiadis, 1969).

1970’li yıllara kadar, teorik boyuttaki tartışmalar genel planlama kavramına değişik boyutlar katarak, şehir planlamasının da bu geniş kapsam içinde tartışılmasına olanak

sağlamıştır. Bu yıllarda planlama kavramı değişik tanımlarla ifade edilmiş olmasına rağmen üzerinde fikir birliği olan içerikler de ortaya çıkmıştır (Tablo 2.12) .

Tanımlamalarda ortaya konan ortak noktalardan birisi, planlamanın gelecekle ilgili olduğu ve bir süreci içeren bir bilim disiplini olmasıdır. Buna ilaveten, sosyal yararları yükseltmeyi içeren toplumsal bir amaca ulaşmak için, organize bir çabanın ortaya konduğu, hareketin tasarlanan yolu olduğu şeklinde açıklanan “planlama kavramı”, şehir planlama konusuna farklı boyutlar kazandırmıştır. Aynı yıllarda benzer içeriklerde ele alınan “şehir planlama” tanımları, fiziksel, sosyal, ekonomik, teknik vb. içerikleri olan değişik yaklaşımlarla ortaya konmuştur (Doxiadis, 1966; United Nations, 1969; Doxiadis, 1969; Crook, 1970; Weber, 1974; Davidoff, 1974; Lyddon, 1990) .

Tablo 2.12 : 1970’li Yıllarda Şehir Planlamanın Kapsamının Gelişmesini Yönlendiren Planlama Tanımlarından Örnekler

Tanımı Yapan	Planlamanın İçeriği
Ch.Touretski	Planlama ile sosyal gelişme kurallarının bir gözlemi ve ekonomik gelişme eğilimlerinin bilimsel tahminleri ışığında, toplumun bütün kaynaklarından ve çalışmalarından rasyonel ve tam olarak yararlanmasıdır.
Charles E. Merriam	Dikkatle toplanan ve değerlendirilen kaynaklara dayanan önemli unsurları, genel doğrultudaki dayanışma eksikliğinden veya politikalar arasındaki uyumsuzlıklardan kaçınmak için birlikte düşünülmesi gereken çeşitli etmenleri göz önüne almayı, geçmişe ve geleceğe bakmayı esas alan, ulusal politikaların saptanmasında toplumsal mantığı kullanan organize bir çabadır.
Dwight Waldo	İnsani değerlere uygulanan bilimin bir dalı olarak planlama, insana amaçlarını gerçekleştirme olanağı sağlar. Yani planlama, insanın amaçlarını yerine getirmesini sağlayan bir bilim disiplini ve neden-sonuç arasındaki bir bağlantı, dahası heyecan verici bir idealidir.
John Friedmann	İnsanın kendisini aşmaya çabalaması ve aklının gücüyle ortak geleceği şekillendirme eylemi; Eylem yapma ve karar verme için olduğu gibi, hızlı değişimler altındaki bir toplumda sosyal faydayı yükseltmenin de en emin yoludur.
Luther Gulick	yapılması gereken şeylerin, ana hatlarla çözüme ulaştırılması ve amaca ulaşmak için kullanılan metotlardır.
Robert A. Dahl	Rasyonel toplumsal eylemle, başka bir deyişle rasyonel bir karara varmak için toplumsal bir süreçtir.
William H. Newman	Önceden ne yapılacağına karar verilmesidir. Yani hareketin tasarlanan yoludur.
Yehezkel Dror	Tercih edilebilir bir yolla, amaçları gerçekleştirmeye yönelen, gelecekteki işleyiş için bir dizi karar alma işlemidir.

(Dror, 1984)

Bu gelişmeler kapsamında, şehir planlaması hareketini teşvik eden ve gelişmesini şekillendiren iki kaynaktan bahsedilebilir; birincisi, Alman gerçekçiliği ve bilimsel hareket etme yöntemleridir. Bu kaynak şehir planlamayı, şehrin fiziksel dokusunun verimliliğinin daha arttırılmasına yönelik şehir mühendisliğine doğru yönlendirmiştir. İkinci ve şehir planlamada daha kalıcı etkiler yapan yaklaşım ise, şehirde yaşayan insanların sosyal ve fiziksel yaşam şartlarının birlikte düzeltilmesi gerekliliğini gören, sosyal reformcuların önceliğini yaptığı sosyal reform hareketidir (Weber, 1974; Davidoff, 1974).

Doxiadis, şehirlerin genişleyen boyutları dinamik bir süreç içinde olduğunu ve şehir planlama ile uğraşanların görevlerinin bu büyük şehirlerin insanlarını organize etmek ve bu şehirlerin, insanlara hizmet edecek uygun fonksiyonlara izin verecek bir yapıya kavuşturulması olması gerektiğini vurgulamıştır. Doxiadis şehir planlamasını bir bilim dalı olarak ortaya koymuş, planlama ve tasarımı birlikte içeren, sosyolog, coğrafyacı, ekonomist, politikacı, antropolog, ekolojist, istatistikçinin birlikte çalıştığı bir ekip çalışmasını içerdiğini ifade ederek, çözülecek problemlerin statik olmadığını belirterek, bazı planlama prensipleri ortaya koymuştur (Doxiadis, 1966; 1969).

Birleşmiş Milletler Metropoliten Planlama ve Gelişme Uzmanlar Grubunun 1961 yılında ortaya koyduğu planlama yaklaşımları sonraki dönemleri de yönlendirici olmuştur. Bu açıklamalara göre şehir planı; detaylı ekonomik ve sosyal koşulları, ve bunların yerleşimlerini, gelecekteki alan ayırımını, bu aktiviteler için gereken fiziksel çevreyi sunan üstyapı, altyapı ve peyzajını içeren gelecekteki durumun bir modeli; arzu edilen durum ve mevcutta gelinmiş olan durumun gözden geçirilmesiyle formüle edilmiş kriterlere ve ölçümlere ulaşmak için, önceden belirlenmiş bir koordinasyon ve hareket programıdır. Bu tanımlamanın devamında ekonomik ve sosyal planlama ile beraber fiziksel planlamanın bu model içinde yer almakta olduğu, fiziksel planlamanın, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak arazi ve kaynakların önceden belirlenmiş düzenlemeleri için fiziksel çevrenin gelişme ve değişimini içereceği belirtilmektedir (United Nations, 1969).

Tüm bu gelişmelerin yanısıra, uygulamada mimarlığa ve inşaat mühendisliğine bağlı tasarım modellerinin yanısıra bazı meslek disiplinlerinin taraf olarak tartışmaya girdiği ve kavramların iç içe girdiği bir durum ortaya çıkmıştır. Bu içerik, aşağıda ortaya konan bir dizi ilgili disiplin ve tutumlarla beraber iç içe, aynı zamanda yarışma halinde ortaya çıkmıştır (Berry, 1970; Crook, 1970; Keleş, 1972; Weber, 1974; Lyddon, 1990):

- a) Kentsel form ve kentsel tasarımı temel alan, kökleri daha önceki yüzyılların mimari anlayışına dayanan *mimari gelenek*;
- b) Yerel altyapının inşası ve bakımından, karayolu tasarımından ve trafik yönetiminden sorumlu, pek çok yerel yönetimce kent planlamanın Belediye Mühendislik Dairesinin bir bölümü olarak görülmesinin nedeni olan *mühendislik geleneği*;
- c) Kent planlamayı, düzenleyici dokümanlar ve gelişme kontrolünü birtakım yönetmelik kararları olarak gören *hukuk mesleği*;
- d) Planlamaya katılımları büyük ölçekli gelişme planları ve bölgesel politikaların endüstriyel ve işgücü ile ilgili konularıyla sınırlı, fakat planıcı olarak rolleri ekonomik gelişme ve işgücü konularına bağlı olarak gittikçe artan *ekonomistlerin yaklaşımları*;
- e) Planlamaya katkıları, kentleşmenin büyüyen sorunlarını araştırma ve gelişmenin yerel topluluklar üzerindeki etkilerini yorumlamakla sınırlı olan *sosyologların yaklaşımları*;
- f) Bahçe şehir hareketinin temelinde rol almış ve aynı zamanda kamu sektörü konut temini ile ilgilenmiş ve şehrsel gelişme ve yeniden gelişmesinde de önemli rol üstlenmiş olan *müteahhit ve yöneticilerin yaklaşımları* (Devas ve Rakodi, 1993).

Şehir Planlama Uygulamalarının Şehirlerin Gelişmesi ve Biçimlenmesindeki Etkileri

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çağın şehri, günlük yaşama getirmiş olduğu kolaylıklar yanında, bazıları geçmişten gelen bazıları da gelişme ile ortaya çıkan aşırı nüfus artışı, mevcut insan ölçeğini bozan makineler ile tanışma, ekonomik yapılardaki hızlı değişimler, toplum ve birey isteklerinin tatmin seviyesinin karmaşıklaşarak artması,

statik planlamaya bağılı şehir fiziki yapısındaki değişim oranı vb. gibi birçok sorunlarla da yüz yüze kalmıştır. 1950-70 dönemlerinde tüm Avrupa ve Amerika'daki şehircilik uygulamalarında, bu sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya çıkan ortak yaklaşım, şehir merkezlerinin tıkanmaya başlamasıyla ağırlık kazanan banliyö şehirlerin kurulması, şehir merkezlerinin rahatlatılması ve şehir merkezlerinde "buldozing slums" -slumların yıkılması- çalışmalarının ağırlık kazanmıştır.

Bu uygulamalar sırasında, arazi kullanımındaki değişik faaliyetlerin, gelecekteki düzenini ortaya koyan master planlar yerine, 1960'lı yıllarda gelecekle ilgili hedeflerin ve bu hedeflere varmada kullanılacak stratejilerin saptandığı, bölgesel ve metropoliten ölçekte yapısal planlar ve yerel ölçekte uygulamaya yönelik eylem planları gündeme gelmiştir (Crook, 1970; Jackobs, 1980; Lyddon, 1990).

1970'li yıllardan sonra ise çevresel koruma ve kültürel koruma kavramları şehir planlamada anahtar kelimeler haline gelerek, koruma ve yenileme planlarının ve 1980'li yıllarda "kendiliğinden gelişme" ve "katılım" kavramlarının şehirselleşmeyi yönlendirmesi gereği üzerindeki tartışmalar yapılmıştır. 1990'lı yıllarda bu tartışmalara, doğal ve kültürel çevrenin tahribatındaki şiddetin artmasına paralel olarak, çevre duyarlı planlama yaklaşımı ve sürdürülebilir gelişme yaklaşımının planlamada etkili olması gereği kabul edilmiştir. Ayrıca 1990'lı yıllarda, yönetsel ve teknoloji alanındaki gelişmelere paralel olarak, günümüze kadar planlamada konusunda denenmiş olan tekil uygulamaları içeren, yani tasarım, politika ve yönetim alanında eşgüdüm sağlanarak yürütülecek çağdaş planlama anlayışının nasıl oluşturulacağına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir (Burton, 1970; Crook, 1970; Zeren, 1981;87; Bölen, 1984; Lyddon, 1990; Devas ve Rakodi, 1993; Kaiser ve Godshalk, 1995).

Master Planlar: Bir şehri ekonomik, toplumsal ve fiziksel tüm boyutlarıyla biçimlendirmek ve düzenlemek için gerekli tüm işlemlerin uygulanmasını zorunlu kılan, planlar ve raporlar bütünü olan çalışmalardır. Gelişmiş ülkelerde planlamanın kavramsal tartışmalarının yapıldığı 1960'lı yıllarda ağırlık kazanmış, gelişmekte olan ülkelerde de yaygın olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam eden planlama anlayışıdır (Agence d'urbanisme de Lyon, 1995). Master planlar birçok yönden

eleştirilerle karşılaşmasına ve zayıf yönlerinin ortaya konmuş olmasına rağmen günümüze kadar bazı eklemeler ve eksiltmelerle uygulanmış ve birçok ülkede güncelliğini korumaktadır. Planın eleştiri alan yönleri şu şekilde açıklanmaktadır (Burton, 1970; Crook, 1970; Posokhin, 1974; Lyddon, 1990; Devas ve Rakodi, 1993):

- Planların hazırlanması aşamasında ortaya konan çabanın, planın uygulanmasında sarf edilen çabadan daha yoğun olması; anahtar konularda yoğunlaşmasından daha çok, bütün konulara değinen ve çok geniş kapsamlı, arazi kullanım ve mekansal konuların, sosyal, ekonomik ve çevresel konulara nazaran daha baskın ele alınması;
- Uygun veya başarılabilir olup olmadığına bakılmaksızın, şehrsel büyümenin sınırlandırılmasını bir amaç olarak alan, şehrsel büyümeye olumsuz bakan bir anlayışa sahip olması; tüm bunların sonucunda, şehrsel nüfusun büyümesiyle ilgili, gerçekçi olmayan projeksiyonlarla ele alınıyor olması;
- Eldeki kaynaklara dikkat edilmediği için, kamu yatırımlarına yönelik projeksiyonların da gerçekçi olarak yapılamadığı; plan yapım sürecinin, bütçeler, altyapı ve servis olanakları ile ilgili plan kararlarından ayrı bir karar verme süreci olarak ele alınmasının yanı sıra; yasal boşluklar, bürokrasi, yozlaşma veya planl ile gelişme kontrol sisteminin ilişkisini kuran uygun mekanizmaların eksik olduğu ve arazi gelişmesini kontrol eden etkili mekanizmaların da oturmamış olması (Burton, 1970; Taylor ve Williams, 1984; Lyddon, 1990).

Gelişmekte olan ülkelerdeki planlama anlayışında, geleneksel yaklaşım olan master planlama, sınırlı sayıda da olsa başarı ile uygulanmıştır. Geleneksel şehir planlamanın hedeflediği sonuçlar olan, kamu servislerinde ve konutlarda standardın yüksekliği ve arazide katı bir kontrol uygulanması, bu hedeflerin gerçekleştirildiği Singapur ve Hong Kong başarılı örneklerdendir. Bununla beraber bu iki şehrin “şehir devlet” benzeri konumları, bu şehirleri olağandışı yapmakta ve ülke kaynaklarının bu şehirlerin sorunlarında yoğunlaştırılmasına olanak tanımaktadır. Tüm bunlara ilaveten her iki örnekte de vatandaşlar arazi temini açısından kıt olan kaynakların bilincine varmış durumdadır. Bu nedenle arazi geliştirilmesinde uygulanan katı kontrole istekli olarak katılım da yapmaktadırlar. Bu ve buna benzer birkaç istisnai uygulama dışında gelişmekte olan ülkelerde master planlama, Jakarta, Mexico City, Delhi, Nairobi’de

master planlamanın ortaya konmuş olan tüm olumsuzlukları gözlenmektedir(Devas ve Rakodi,1993).

Yapısal Planlar: II. Dünya Savaşı sonrasında zamana bağlı olarak meydana gelen değişikliklere ayak uydurmak amacıyla İngiltere’de yeni bir şehir planlama stratejisinin oluşturulması tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmalar, “yapısal planlama” ve “eylem planlaması” olarak iki tür planın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Crook, 1970; Burton, 1970). Yapısal planların amaçları, “daha iyi konut”, “daha çok iş”, “daha çok kamu ulaşımı” vb. gibi genel terimlerle açıklanmış, planlama yapılacak yerdeki fiziksel sosyo-ekonomik sistemler arasında ilişkiyi ve stratejik konularda politika ortaya koyan politik dokümanlar olarak ortaya konmuştur. Yerel planlar ise, yapısal planlara benzer olarak, alanda oluşan kararların neden gerekli olduğu ve “nasıl, ne zaman ve nerede” uygulanacağını gösteren detaylı karar dokümanları olarak tanımlanmıştır (Crook, 1970; Lyddon, 1990).

Günümüze kadar uygulana gelen yapısal planlama sistemi geniş ölçüde kabul görmüş olsa da, uygulamalarda başarısızlıklarla da karşılaşmıştır. Zaman zaman bilgisayar kullanılarak hazırlanan modellerdeki olasılıklar, hayali bir durumun ortaya konmasıyla sonuçlanmış, büyük miktarda veri toplanarak, özenle oluşturulmuş modeller ve önerilen içeren planlardan 15-20 yıl gibi uzun süre geçmiş olmasına rağmen hala bitirilememiş olanlar vardır (Devas ve Rakodi, 1993).

Eylem Planları : Eylem planlamasında, şehrin anahtar problemlerini ve konularını ortaya koyarak, uygulamadan sorumlu olacak ve kaynaklar ve yürütücü otoritelerin kapasitesi arasında ilişkileri düzene sokacak bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır (Doxiadis, 1969). Eylem planlaması yaklaşımının en önemli problemi, kendisini yönlendiren planlama çatısının olası yanlışlıklarını da yansıtılabilir şekilde ortaya konmakta olmasıdır. İngiltere’de, yapısal planlamadaki olumsuz deneyimler, içinde “eylem planları” ve detaylı planların yapılabildiği uygun bir stratejik çatının oluşturulmasına duyulan gereksinimi eksiltmemiş, tartışmaların hala devam etmesine neden olmaktadır. Eylem planlaması yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerdeki şehir planlama pratiğinin, master planlamadan uzaklaştırmıştır. Temel felsefesinden uzaklaşarak, genel bir planlama çatısı dışında uygulanması gereken eylem planları,

parçacı planlama anlayışının doğmasına ve birbirinden kopuk, uyumsuz planlama kararları alınması durumunu ortaya çıkarmıştır (Lyddon, 1990; Devas ve Rakodi, 1993).

Çağdaş Tasarım-Politika-Yönetim Planları :Yapısal planlama, 1970’lerden sonra Amerika Birleşik Devletleri’nde, arazi tasarım planı (land use design), yazılı politik plan (verbal policy plan), arazi sınıflandırması planı(land classification plan) ve gelişme yönetimi planı (development management plan) olarak değişik branşlarda faaliyet göstererek, günümüzdeki çağdaş tasarım-politika-yönetim planı(contemporary design-policy-management hybrid plan) kapsamına ulaşmıştır. Plan, yukarıdaki plan tiplerini kullanışlı ve yararlı yönlerini içeren, bütünleştirici ve karmaşık ilişkileri ele alan; sadece arazi kullanımı ve sınıflandırmasını değil, aynı zamanda öneri politikalar ve yönetim ilkelerini de içermektedir :

- Konut, ticaret, sanayi, kamu tesisleri vb. arazi kullanımını içerir.
- Gelişmiş, gelişen, kırsal, koruma bölgesi vb. arazi sınıflandırmasını içerir.
- Gelişme yönleri, standartlar ve uygulama sürecini içerir.
- Katılım gereklidir (Kaiser ve Godshalk,1995).

Sürdürülebilir Planlama Anlayışı: 1980’lerin ortalarında ve sonlarında planlamanın fiziksel etkileri bağlamında yönün “sürdürülebilirlik”e kaydığı gözlemlenmektedir. Yani çevresel koruma, enerji etkinliği ve şehirselleşme vurgulanmaktadır. İleri batı ülkelerindeki sermaye yoğun teknolojiye inanan teknokrat “teknolo-merkez”ciler, mevcut durumun devamını isterken, katılımcı ve sürdürülebilir bir çevre için alternatif bir teknoloji talep eden çevreci “eko-merkez”ciler köklü bir değişim talep etmektedirler. Genel anlamda “sürdürülebilir gelişme” kavramı, kaynakların özellikle de arazi, yapılaşmış alan ve enerjinin etkin kullanımı ve yenilenemeyen kaynaklardan, yenilenebilir kaynaklara bir geçiş olarak tanımlanabilir. Sürdürülebilir gelişmede malzeme ve kaynak döngüsünün sağlanması, atık ve kirliliğin minimizasyonu, tarihsel, kültürel ve doğal değerlerin, sağlık ve sosyal eşitlik süreçlerinin bozulmasının önlenmesi en önemli amaçlarındandır (Zeren Gülersoy ve Diğerleri, 1993).

Çevresel etki değerlendirmesini (ÇED), günümüzde uluslararası kuruluşların bağlayıcı karar metinlerinde yer almış (UNEP, UNDP, AB, Avrupa Ekonomik komisyonu vb.); uluslararası finanse örgütlerinin (Dünya Bankası, Bölgesel Kalkınma Bankaları) destekleyecekleri projelerde (Özer, 1996), değerlendirme kriterlerinin en önemlilerinden birisi olmuştur. Bunun yanında birçok gelişmiş ülkenin planlama çalışmaları ile birlikte ÇED raporunun hazırlanmasını zorunluluk olarak (Owen, 1992) ortaya koyması, sürdürülebilir gelişmenin,, şehirselle ve doğal çevrenin biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaya başladığını göstermektedir.

Son yıllarda gündemde olan “sürdürülebilir planlama” konusunda gelişmekte olan ülkelerdeki durum ise daha değişiktir. Yoksul ülkelerde günden güne hayati bir sorun olan nüfus artışının büyüklüğü ile uğraşmakta, yoksullar için önemli konu çevre değil, gelişme olmaktadır. Zengin ülkelerde sürdürülebilir gelişme daha iyi bir çevrenin yaratılması anlamına gelmekte iken; yoksul ülkeler için ise teorik ve uygulanması zor bir yöntem olarak görülmektedir. Şehirselle terimlerle Kuzey şehirleri için temel problem şehirlerin “sürdürülebilir olmamaları”, güney şehirlerinde ise problem şehirlerin gelişme baskısı altında olmalarıdır (Akalin,1989; Bloowers,1992; Breheney,1992).

Planlamada geleneksel yaklaşım olan master planlar ve eylem planları, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kısmen veya hiç değiştirilmeden ya da bilimsel içerikleri dışında bir yöntemle uygulanmaya çalışılmıştır. Oysa, yerel özellikler ve değişimler tamamen değişik koşullarda ve zamanlarda oluşmakta, şehirlerin gelişmesinde farklı güçler ve etkenler ortaya çıkmakta, sonuçta uyumsuzluklar ve başarısızlıklar meydana gelmektedir. Ekonomik olanaksızlıklar, kaynakların verimsiz kullanılması, yönetsel başarısızlıklar ve istikrarsızlıklar, çevre ve kalkınma ikilemi arasında kalan gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerin sorunlarını her geçen gün arttırmakta ve sorunların içinden çıkılması günden güne zorlaşmaktadır.

2.4. Tarihsel Süreç İçinde Şehirlerin Gelişmesi Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi

Şehirlerin oluşması ve yayılması uygarlıkların tarihi ile eş zamanlı meydana gelmiştir. Bu dönemlerde şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesi değişik etmenlerle yönlendirilmiştir. Bunlar; şehirlerin gelişme için uygun coğrafi ve doğal koşulların bulunması; politik veya askeri gücün odağı olması; malların toplanması ve dağılımı için, bir ekonomik merkez olarak fonksiyonel değişikliğe uğramış olması; dini-kültürel bir hizmet vermiş olması, toplum organizasyonu olarak, krallıktan sosyal ve ekonomik sınıflara geçişin temsil edildiği yerler olması, nüfus yoğunluğunun fazla olması, vb. gibi olaylarla açıklanmaya çalışılmaktadır.

İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi, bu olanakların sektörleri etkilemesi ile gelişmiş ülkelerdeki şehirler sanayi sonrası dönemi yaşamakta ve buna bağlı olarak biçimlenmekte, gelişmekte olan ülkeler ise, kısa sürede sanayileşmeye ve sanayi sonrası döneme yetişmeye çabalamaktadır. Bunun sonucunda, gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerde, ekonomik gelişmenin yanında, fiziksel, sosyo-kültürel ve yönetsel alanlarda birçok sorun ortaya çıkmakta ve şehirsiz alanlarda bozulmalarla karşı karşıya kalınmaktadır.

Sanayi devrimi ile ekonomik ve teknolojik gelişmelerin, şehirlerin biçimlenmesinde etkili olduğu görülmekte, surların dışına çıkan nüfusun daha fazla özgürlük ve daha rahat yaşam koşulları istekleri, teknolojik olanaklarla da desteklenerek, içinde sanayi alanlarının da yer aldığı çok farklı bir mekansal biçimlenmenin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde önemli bir farklılık, şehirlerin planlı olarak inşa edilmesine yönelik çalışmaların başlamış olması ve bunun ekonomik, sosyal ve bilimsel temellere dayalı olarak gerçekleştirilmesi gereğinin tartışılması olmuştur.

BÖLÜM 3

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE İSTANBUL'UN GELİŞMESİNİ VE BİÇİMLENMESİNİ YÖNLENDİREN ETMENLER

Günümüzde, daha çok nüfus büyüklüğü ile dünyanın sayılı şehirleri arasına giren İstanbul, yaşamış olduğu tarihsel süreç içinde, hemen hemen her dönemde coğrafi konumu ve doğal yapısının benzersizliği, ekonomik, yönetim ve kültürel merkez olması nedeniyle sürekli ön planda olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde, farklı ağırlıklarla seyretmelerine rağmen sayılan bu özellikleri, İstanbul'un fiziksel mekanının biçimlenmesinde yönlendirici olmuş ve günümüzdeki fiziksel mekandaki çeşitliliği ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, İstanbul'un gelişim süreci ve bu süreci yönlendiren etmenlerin fiziksel mekana yansıması, iki dönemde ele alınmıştır. Birinci bölüm, İstanbul'un kuruluş ve gelişme yılları olan Grek kolonizasyonu dönemi, Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerini içermektedir. 1923 yılına kadar devam eden bu dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar sürmüştür. İkinci bölüm ise, Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ve günümüze kadar uzanan yılları içeren, İstanbul'un yayılma dönemidir.

3.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

Tarih Boyunca birçok uygarlığın yerleşim yeri olduğu ve birçoğunun da yerleşmek için mücadele verdiği İstanbul İli sınırlarında, M.Ö.5000 yıllarından bu yana uygarlık izlerine rastlamak mümkündür. Bu süreç içinde, kuruluş yerinin coğrafi konumu ve doğal yapısının özelliği, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin gerçekleştiği bir merkez

olması, sosyal, kültürel ve politik organizasyondaki değişimlerin süreklilik göstermesi İstanbul'un fiziksel mekanının biçimlenmesini yönlendiren etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde, coğrafi konumunun ve doğal yapısının sunduğu avantajlarla bir ticaret merkezi haline gelmesi sonucunda, yönetimlerin ilgi odağı olmuştur. Yönetimlerin aldığı stratejik kararlar, coğrafi konumu ve doğal yapısının sunduğu olanaklar, ticaret, sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler ve değişimlerin yönlendirici etmenler olduğu bu dönemlerden sonra, 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı İmparatorluğunun batıya açılma çabaları doğrultusunda gündeme gelen planlama çalışmaları, kısmen de olsa İstanbul'un gelişimine ve biçimlenmesine katkıda bulunmuştur.

3.1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Coğrafi Konumunun ve Doğal Yapısının İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

İstanbul ilini içine alan Marmara Bölgesi, tarih boyunca Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki ilişkileri sağlayan doğal bir köprü olmuştur. Bu coğrafi oluşum, İstanbul'un fiziksel, kültürel ve sosyal yapısının biçimlenmesiyle yakından ilişkilidir. Fikirtepe'de M.Ö. 5000 yıllarına tarihlenen bir yerleşmenin bulunmasından sonra, Marmara kıyı şeridinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, İlk Tunç Çağı'nda, M.Ö. 3000 yıllarında yoğun yerleşim olduğunu ortaya çıkartmıştır. M.Ö.7. yüzyılda Grek Yarımadasından kaçan Megaralılar Marmarayı geçerek, bir koldan doğal bir liman olan Kalkhedon'a (bugünkü Kadıköy), diğer koldan da, "Byzantion" adını verdikleri Sarayburnu dolaylarına yerleşmişlerdir. Zamanla coğrafi konumu ve doğal yapısının verdiği olanaklarla savunma ve ulaşım açısından çok elverişli bir yerde kurulmuş olan Byzantion daha hızlı büyümüştür (Kuban, 1969; Meriçboyu, 1991; Işın, 1991).

Daha sonraki dönemlerde İstanbul'un merkezi olan Byzantion'un gelişmesini coğrafi konumu yönlendirmiştir. Byzantion, savunulması kolay bir akropolü, Haliç girişinde güvenli bir limanı, bol deniz ürünleri, bereketli toprakları yanında kuzey-güney deniz ticaret yolları üzerinde olması, şehrin çok kısa sürede gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamış ve fiziksel mekanın gelişmesinde etkili olmuştur.

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde de önemini koruyan İstanbul, tipik Roma şehri elemanların sahip olsa da, klasik bir Roma şehri düzeninde inşa edilmemiştir. Bunun başlıca nedeni özel topografyasıdır. Boğaz-Haliç keşişmesi, Yarımada üzerindeki yedi önemli tepe, askeri amaçlarla inşa edilen surların kuruluşu şehir düzleminde ayrı ayrı etkili olmuştur (Toynbee, 1979). Şehrin merkezi savunma amacıyla inşa edilen surlar içinde gelişerek, doğal yapısının ve coğrafi konumunun vermiş olduğu kolaylıklar ve olanakları iyi kullanarak Ortaçağ boyunca Hristiyanlığın kültür, sanat, siyaset ve ekonomi bakımından en önemli merkezi haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki gelişme, şehrin idari ve ticari bölgeleri, doğrudan doğruya topoğrafik verilerin sonuçları olarak Eski Bizans şehrinin idari ve ticari bölgeleri üzerine veya yanına kurulmuştur. Büyük yol akslarının da değişmemesi, yine arazi topografyasının doğal bir sonucu olarak gösterilebilir. Osmanlı yönetimine geçtikten sonra karayolları ticaretine de açılmakla beraber, denizyolu İstanbul ticaretinin beslenmesinin esas kaynağı olarak kalmıştır (Kuban, 1969). Buna bağlı olarak, şehrin ilk kuruluşundan ticaret ve sanayi alanlarının sahillerinde gelişmesine sahne olan Haliç ve limanları, fiziksel mekanın bu bölgedeki biçimlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Galata ve Sirkeci Rıhtımları ve Liman Tesisleri, Byzantion ve Sykae'nın limanlarının olduğu yerlere yerleşmiş, şehirle deniz ilişkisi önceki dönemlerdeki aynı noktalarda sürmeye devam etmiştir. Açık denize kapalı doğal bir liman olması özelliği Galata'yı bir dış ticaret merkezi olarak geliştirmiş, bunun yanısıra aynı özelliklere sahip olmayan Üsküdar daha çok kendi kendine yeten bir uydu şehir olarak gelişmiştir. Boğaziçi de aynı nedenlerle bir sayfiye yeri olarak gelişmiş, gerek fonksiyonu, gerekse doğal yapısının olanak vermediği şehire olan ulaşım ilişkileri yüzünden şehirleşmemiştir (Kuban, 1969; Zeren, 1976).

Coğrafi konum ve doğal yapının etkisiyle 19. yy. da Haydarpaşa, liman, istasyon ve antrepolarıyla, birkaç yıl içinde şehrin girişinde endüstriyel karakteri en kuvvetli nokta haline gelmiştir. Liman ve demiryolunun şehrin bünyesine katıldığı yerlerin, şehrin tarihi gelişmesinin sonucu olmuştur.

Görüldüğü gibi İstanbul, hem kuruluş aşamasında yer seçiminde, hem de daha sonraki gelişmesinde doğal yapısının ve coğrafi konumunun sağladığı olanaklardan oldukça etkilenmiştir. Coğrafi olarak merkezi ve köprü durumunda bir konuma sahip olan İstanbul, hem deniz hem de kara ticaret yollarının üzerinde olması nedeniyle Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları dönemlerinde başşehir yapılmıştır. Ayrıca, doğal yapısının sağlamış olduğu savunma kolaylıkları da şehrin güvenli bir merkez olarak gelişmesine ve sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur. Haliç ve Haydarpaşa gibi doğal limanlara sahip olması, denizyolu ticaretinin önem kazanmasıyla İstanbul'un bu bölgelerinin gelişmesine olanak sağlamış, şehir limanlar sayesinde surlar dışında gelişme olanağı bulmuştur. Bunun yanında, doğal yapısının uygun olmaması nedeniyle, Üsküdar ve Boğaziçi bölgeleri sürekli gelişmenin gerisinde kalarak daha çok konut bölgesi olarak kullanılmıştır.

3.1.2. Cumhuriyet Dönemine Kadar Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Kurulma aşamasından itibaren bölgedeki en önemli ticaret merkezlerinden olan Byzantion, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başşehri olana dek geçirdiği evrelerde, ticaret merkezi fonksiyonunu devam ettirmiş bu özelliğini Doğu Roma İmparatorluğu döneminde de korumayı sürdürmüştür. Konstantin zamanında şehir, Doğu Roma İmparatorluğu'nun doğudaki eski Helenistik merkezleri olan Efes, Antakya veya İskenderiye gibi gelişmiş ve yerleşmiş bir sanayiye sahip olmamasına rağmen; nüfusun fazlalığı, İmparatorluğun merkezi olma ve büyük bir pazar olma niteliklerinden dolayı, ticaret ve sanayi kapasitesi çok kısa bir sürede gelişme kat etmiştir (Kuban, 1969; Meriçboyu,1991). İstanbul özellikle, 7. ve 11. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğunun merkezi olarak, D-B ve K-G ticaretinin odağı durumuna gelerek, gerçek bir dünya pazarı olmuştur.

Ticari faaliyetlerdeki bu gelişmeler, İstanbul'un fiziksel mekanının gelişmesine ve yayılmasına katkıda bulunurken, komşu devletlerin ilgi odağı olmuş ve sürekli saldırılara uğramıştır. 1204'te Latin İmparatorluğu tarafından ele geçirilerek aşırı derecede tahrip edilmiş, fakat ticaretteki önemi azalmamıştır. Latinler döneminde yine

başşehir olan İstanbul'da bu dönemde, fiziksel biçimlenme Pera ve Galata gibi ticaret merkezlerine yönelmiştir (Kuban, 1969). Günümüz Beyoğlu'nun fiziksel dokusunun temelleri bu dönemde ortaya çıkan gelişmelerle atılmış, kendine özgü mimari ve kültürel yapısıyla İstanbul'un fiziksel yapısına katkıda bulunulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesindeki İstanbul'un klasik dönemi olan 16. ve 17. yüzyıllarda “büyüme” ve “zenginleşme” olguları ön plana çıkmıştır. Şehrin büyümesi ve zenginleşmesi, İmparatorluğun sınırlarındaki genişlemeye paralel olarak *dünya şehri* niteliği kazanması, bu dönemde sağlanan güvenlik ortamının, iktisadi pazarının genişlemesi ile ilişkilendirilebilir.

16. yüzyıl dünyasında söz sahibi Akdeniz liman şehirlerinin İstanbul'la olan ticari bağlantıları, giderek büyüyen bir tüketici pazar yaratmış ve bu pazara akan zenginliğin fiziksel mekana yansması, artan nüfusla birlikte İstanbul'un surlar dışına taşarak, kendi çevresinde bir dizi uydu şehir oluşturması şeklinde kendini göstermiştir. Şehir merkezinden çıkıp Balkanlar ve Anadolu'ya uzanan ticaret yollarının bu ikincil merkezleri İstanbul'a bağımlı kılması ve İstanbul'un da bu aksları sürekli canlı tutabilecek bir talep potansiyeline sahip bulunması (Alsaç,1993; Faraqi,1993), bu aklarda yeni yerleşmelerin ortaya çıkmasına ve fiziksel mekanın daha da yayılmasına neden olmuştur.

Şehrin liman tesisleri ve iskeleleri Sirkeci- Unkapanı-Balat arasında, Galata cihetinde de Mumhane ve Azapkapı arasındaydı. İstanbul yakasındaki en önemli iskele, iç ve dış ticarete ayrılmış olan Eminönü İskelesi,. İstanbul'u besleyen ve Anadolu sahillerindeki Marmara iskelelerinden gelen gemilerin yanaştığı iskele haline gelmiş, sahil boyunca yayılmış diğer iskeleler belli fonksiyonlara ayrılmıştır. (Hasıriskelesi- Mısır'dan gelen hasır için; Yemiş İskelesinde- meyve vb.) (Kuban, 1969). Bu fonksiyonlar girmiş oldukları alanlarda, kendi fiziksel mekanını da beraberinde getirmiş, insan ölçeğindeki konut ve ticaret mekanları, büyük ölçekli depolama ve liman tesislerinin yapılmasıyla bu bölgelerden çıkmaya zorlanmış, bu bölgelerdeki fiziksel doku da yeniden biçimlenmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde, batı dünyası ile sürekli ticari ilişki içinde olan bölgelerin gelişmesinin yanında, tarihi çekirdek ve eski yerleşme bölgeleri terk

edilmiş ve sağlıklı bir durum almıştır (Kuban, 1969). Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi durumundaki tarihi çekirdek, daha çok perakende, yerel ölçeğe ve el emeğine dayalı ürünlerin satıldığı ticaret ve imalat sanayi merkezi durumundaydı. Sanayileşme ile ortaya çıkan yeni üretim tarzının ülkeye sokulması ve ithalat ile daha büyük tesislere ve depolara gereksinim duyulmuş, bu dönemlerde küçük ölçekli çarşılar ve pazarlar yok olmaya yüz tutmuştur.

Bunun yanı sıra, şehri yeni çağa taşıyacak altyapı tesislerinin büyük bir kısmı (atlı ramvay şirketi-1896, Dolmabahçe Gazhanesi-1874, Sirkeci İstasyon Tesisleri-1887, Haydarpaşa Garı ve ek tesisleri-1909, Sirkeci Rıhtımı ve Haydarpaşa Limanları-1899-1903 vb) bu devirde inşa edilmiş ve sanayi öncesi İstanbul'u yavaş yavaş ortadan kaldırmaya yönelik yenilerinin kurulması için çaba sarf edilmiştir (Kuban, 1969).

18. ve 19. Yüzyıllarda batıdan gelen teknolojik yeniliklerle, binaların inşa tarzında gelişmeler olmuş, batı ile ticaret ilişkileri ileri düzeyde olan levanten gruplarının yerleşmiş olduğu Beyoğlu, Kadıköy, Kuzguncuk. vb. (Eyüboğlu, 1991) bölgelerde yüksek katlı yapılar inşa edilmeye başlamıştır.

3.1.3. Cumhuriyet Dönemine Kadar Sosyal ve Kültürel Olayların İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

İstanbul'un nüfus yapısı ve sayısının, tarih boyunca siyasal ve ekonomik önemine de bağlı olarak değişikliklere uğramış olması, fiziksel yapısını da etkilemiştir. Nüfus artışına paralel olarak şehir, surların dışındaki gelişme alanlarına yönelip, yeni yerleşme alanlarını kurarken veya eskilerini geliştirirken, nüfus yapısında meydana gelen azalmalar, şehirdeki fiziksel mekanın bakımsız kalıp harabolmasına neden olmuştur. Nüfusun büyüklüğündeki değişimlerin yanı sıra, nüfusun niteliği de fiziksel mekandaki biçimlenmeyi etkilemiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde, İstanbul'a yeni yerleşen uygarlıkların getirmiş olduğu nüfusun, kendi öz kültürlerini korumaya çalışarak oluşturdukları yerleşim birimleri, farklı özellikler gösteren mekanların oluşmasına ve fiziksel mekanda zenginliğin artmasına neden olmuştur.

İstanbul'da ilk önemli nüfus artışı, Doğu Roma İmparatorluğunun merkezi olmasıyla başlamış ve 11. yüzyıla kadar sürmüştür. 4. yüzyılın sonunda 100.000, 5. yüzyılda

200.000 - 600.000 arasında, 13. yüzyılın başında 400.000 olarak tahmin edilen nüfus, Osmanlıların fethinden önce uğradığı değişik saldırılar sonucu, terk edilmiş ve 40.000 - 50.000 nüfusa kadar gerilemiştir. 15. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nun almış olduğu kararla, nüfusun artırılması amacıyla İstanbul'a, Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinden Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Yerleştikleri mahallelere, bir kısmı bugüne kadar kalan bu halkın çoğunluğu, Haliç sahillerinde ve ona bakan yamaçlara, bir iki grup Beyazıt-Aksaray çevresine iskan edilmişlerdir. 17. yüzyıl sonunda Müslüman nüfusun oranının % 60 olduğu, 750.000, 19. yüzyılın sonunda ise, yarısının Rum, Ermeni, Musevi ve yabancı uyruklu vatandaşların oluşturduğu bir milyon nüfusa ulaşmıştır (Kuban, 1969; Meriçboyu, 1991).

Şehir surlarının ve Bizans'tan kalma binaların onarımıyla başlayan imar hareketleri, sur içindeki mahallelerin oluşum sürecini de hızlandırmıştır. Kurulan ilk mahalleler, dinsel, kültürel ya da etnik kimliğe sahip cemaat tipi örgütlenmelerin iskan edildikleri küçük ölçekli yerleşim birimleri olarak dikkati çekmektedirler. Müslüman mahallesinin merkezinde cami/mescid yer alır. Hem dini hem de idari yönden cemaat yaşantısını düzenleyen bu merkezlerdir. Mahalle merkezinin cami olması tipik bir özellik göstermekle birlikte türbe, hamam, çeşme ve mektep gibi yapıların etrafında da yerleşim birimleri kurulmuştur. Hristiyan ve Yahudi cemaatlerin mahalleleri de kilise ve sinagoglar çevresinde şekillenmişler, kültürel örgütlenmelerini büyük ölçüde bu dinsel merkezlerin etkisi altında gerçekleştirmişlerdir (Alsaç, 1993).

Osmanlı İmparatorluğu dönemi 16. yy. İstanbul'unun muhtemelen Avrupa ve Akdeniz ülkelerinin en kalabalık şehri olduğu tahmin edilmektedir (Kuban, 1969). Şehrin cazibesi, iktisadi olanakları ve henüz iskana açılmamış boş alanların bulunması, ilk planda nüfus artışını özendirici etkenler olmuştur. 700. 000 olduğu tahmin edilen bu nüfus, aynı dönemin Paris'inden iki, Venedik'inden dört kat daha fazlaydı (Işın, 1991). Bu nüfus artışı, İstanbul'a yeni mahalleler eklenerek yerleştirilmiş, 16. yüzyılda 182 olan mahalle sayısı, 1635'te 292'ye çıkmıştır. 1672'de göçe sınırlandırma getirildiğinde 277'ye inen mahallenin, 253'ü Müslüman ve 24'ü Gayri Müslim mahallesiydi. Yerleşim birimlerindeki bu gerileyiş, nüfus yoğunluğunun azalmasına değil, idari düzenlemeye bağlanabilir. Organik bütünlüğünü sağlayamamış, güçlü bir

vakıf desteğinden yoksun kimi küçük yerleşimler, zamanla cemaatlerini kaybederek daha büyük mahallelerin sınırları içine alınmışlardır (Işın, 1991). Günümüzde de varlığını sürdüren bu yerleşimlerin bazıları, fiziksel anlamda, zamanın sosyal ve kültürel yaşantısı hakkında bilgi verecek farklılaşmalarla ortaya çıkmıştır. Taş, ahşap yapı malzemesi ayırımı, organik yol dokusu, merkezi akslar, grid sisteme sahip mahalleler, yüksek binalar, vb. özellikler dönemin sosyal ve kültürel yapısının mekana yansıdığı bazı örneklerdir.

Kuruluş dönemindeki gündelik hayatın topografik sınırlarını mahalle yerleşimleri ile belirledikten sonra, bu mekansal dağılımı şehir ölçeğinde bütünleştiren bağlantı noktaları saptanabilir. Başlıca iki nokta dikkat çekicidir:

Bunlardan ilki, gündelik hayatı sosyal tabakalaşmaya paralel bir yaşam üslupları yelpazesine dönüştüren iktisadi kurumlar; birinci tür kurumlaşma biçiminin şehir hayatındaki somut sembolleri çarşı, hanlar ve kervansaraylardır. Esnaf ve zanaatkar meslek gruplarının yerleştikleri han ve kervansaraylar, İstanbul'daki ticari merkezlerin oluşumunda en az çarşılar kadar belirleyici bir öneme sahip olmuştur.

Diğeri de manevi kültür zemini üzerinde işlevsellik kazanan dini kurumlardır. Bunların somut sembolleri de cami ve tekkelerdir. Cami, külliye'nin merkezinde yer alır ve cemaatin belirli zamanlarda toplandığı bir çeşit forum işlevini üstlenmiş, şehir hayatını ilgilendiren kararların cemaate duyurularak tepkisinin ölçüldüğü yerler olmuştur (Bayhan, 1969; Meriçboyu, 1991) .

İstanbul'un klasik dönem boyunca gelişerek şehir bünyesine katılan alanları, yalnızca iktisadi ve siyasi açıdan önem taşıyan bölgeler değildir. Bu dönemde yeşil alanların da işlevselleştiğini görülmektedir. Bahçe ve mesirelerin tıpkı ticaret bölgeleri gibi şehir ölçeğinde yer almaya başlamaları, gündelik hayatın sivilleşmesi, başka bir deyişle İstanbul'un bir askeri garnizon görünümünden sıyrılıp, eğlence kültürüne dayalı kamu etkinliklerinin sergilenebildiği çoğulcu bir yapıya kavuşması anlamına gelmektedir (Kayra, 1990). Kağıthane Deresi, Kuşdili Çayırı vb. birçok yerdeki mesire ve eğlence yerleri bu dönemin sosyal kültürel yaşamının bir bölümünün fiziksel mekana yansımasıdır.

Sonuç olarak, uzun süre Doğu Roma ve Bizans İmparatorluklarının başşehri olarak Hristiyan dünyasının dini ve kültürel merkezi olan İstanbul, 15. yüzyıldan sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile İslam Dünyasının ve Türk-İslam yaşamının odak noktası olmuştur. Her yeni dönemin başlangıcında İstanbul'un tahrip edilerek yeniden inşa edilmesi, farklı kültürel özelliklerle yapılaşan fiziksel görünümü ortaya çıkarmıştır. Günümüzde dahi bu dönemlerdeki sosyal ve kültürel yaşamın etkilerinin izlerini taşıyan mimari yapılar ve mahalleler mevcuttur.

3.1.4. Cumhuriyet Dönemine Kadar Politik Örgütlenmedeki Değişimlerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

İstanbul 'un 20. yüzyılın başına kadar olan döneminde, mutlak merkezi yönetimlerin etkisi her alanda hissedilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, İstanbul'un her yönetim değişikliği önemli savaşlar sonucunda gerçekleşmiş, şehir önemli ölçüde tahrip olduktan sonra, başşehir olarak seçilerek yönetimlerin yerleştiği merkez şehir olmuştur. Yeni yönetimler kaynaklarını şehre akıtarak, uygarlığın ve yönetimin gücünü yansıtmak amacıyla imar hareketlerini yürüttürmüştür.

Byzantion, asıl gelişimini Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlandıktan sonra göstermiştir. M.Ö.323'te Constantinus I. Roma'ya ikinci bir başken olarak Byzantion'u seçti. Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar uzanan topraklara egemen olan imparatorluğun, Roma şehriden idare edilmesi oldukça güçlü. Constantinus I., imparatorluğun doğusunu yönetmek amacıyla, stratejik açıdan eşsiz bir noktada yer alan Byzantion'u imparatorluğun ikinci merkezi olarak seçmiştir. Bu tarihe kadar sadece ticari önemi ile tanınan Byzantion, tüm Ortaçağ boyunca, modern tarihçiler tarafından Bizans İmparatorluğu'nun yönetim, kültürel, ekonomik, ve dini merkezi olmuştur (Meriçboyu,1991; Işın, 1991). Bu durumun fiziksel mekana yansımaları, bir yıl içinde eskisinin dört katı büyüklüğünde onarılarak yeniden inşa edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. İmparator Constantinus Roma'ya tanınan bütün ayrıcalıkları şehire tanıyarak şehir, sürekli oturlan bir şehir haline gelmiş, ismi Constantinopolis olarak geçmeye başlamıştır.

Konstantin şehrinin en önemli yapılarının odaklaştığı yer, Sultanahmet ve çevresi yönetim merkezi olarak seçilmiş, Doğu Roma İmparatorluğu Devri'nde Tetrastoon, Bizans'tan itibaren Augusteion adıyla tanınan meydanın etrafını Hristiyan dünyasının en önemli ve ünlü yapısı Hagia Sophia, imparatorların yaşadığı Büyük Saray, devletin idare edildiği Senato ve Pittakia, Üniversite yapıları, Milion anıtı ve Hipodrom bu devirde inşa edilerek şehrin fiziksel mekanına kazandırılmıştır. Roma Çağının İstanbul'a bağlı yol strüktürü, stratejik veriler sonucunda ortaya çıkmış, İmparatorluk politikasına hizmet eden bir askeri yol düzeni kurulmuştur (Kuban, 1969).

Ortaçağı kaplayan tarih boyunca kale-şehir özelliğini koruyan Bizans İstanbul'u, fethin ardından temposu artan bir hızla Osmanlı kimliğine uygun bir yönetim merkezi konumuna yükselmeye başlar. Bu yönlendirmede iki önemli etken vardır: Birincisi, yönetici kadronun idari açıdan aldığı stratejik kararlar, ikincisi, ticaret hacminin ekonomik potansiyel içindeki yeridir. Bütün Ortaçağ şehirlerinin yaşam koşullarını yönlendiren bu iki etken, İstanbul ölçeğinde de, nüfus yapısından kültürel kimliğe, imar ve iskan hareketlerinden ticari organizasyonlara kadar geniş bir toplumsal yelpazede inşa etmişlerdir (Meirçboyu, 1991; Işın, 1991). 14. yüzyıl sonlarında Bizans'ın ticaretini kontrol amacıyla Yıldırım Bayezid tarafından Anadolu Hisarı'nın ve Boğaz'ın kontrol etkinliğinin arttırılması için II. Mehmet tarafından Rumeli Hisarının inşa edilmesi, Fetih'ten sonra şehrin nüfusunun arttırılması için Anadolu ve Rumeli'den nüfus getirtilerek, 15 yüzyılda 50.000 olan nüfusun 17. yüzyılda 750.000'e çıkararak yeni mahallelerin kurulması yönetimin almış olduğu stratejik kararların fiziksel mekana yansıtılmasıdır.

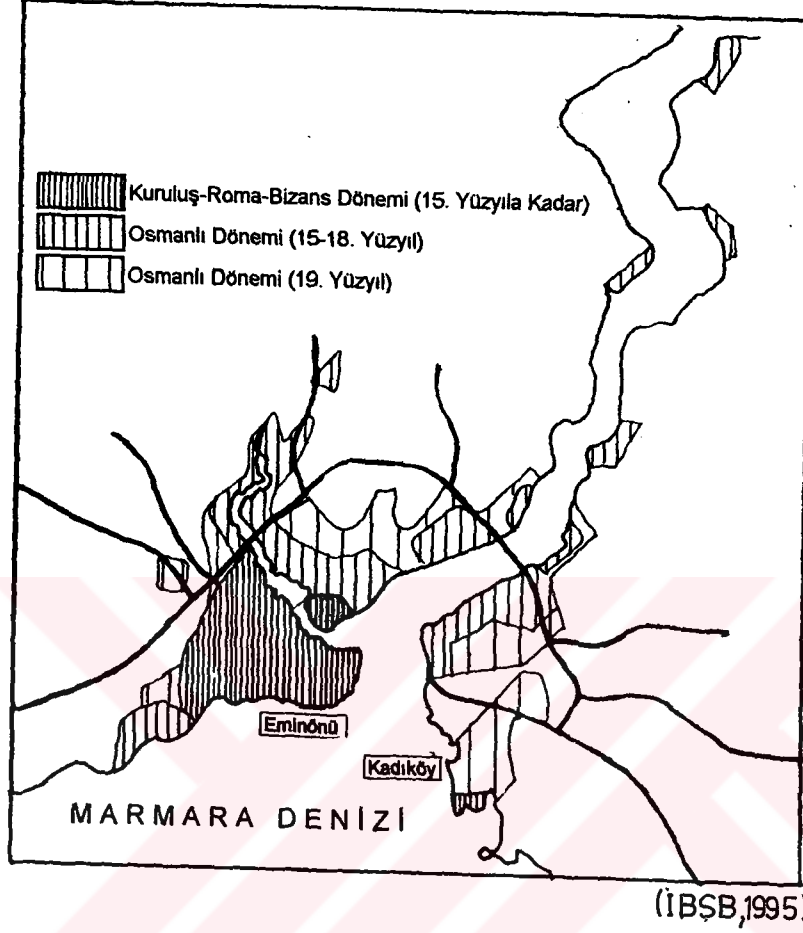
Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Mahmut ve III. Selim Dönemlerinde şehrin limanlar çevresindeki fiziksel mekanının değişmesi batılılaşma yönünde alınmış merkezi kararların mekana yansımalarının diğer bir örneğidir. Bu dönemde 1855'te İl Belediye ve Şehremaneti kurularak, İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmış ve İstanbul'da yerel yönetim anlamında ilk birimler oluşturulmaya başlamıştır. Batılı uzmanların getirilip çalıştırıldığı Şehremaneti'nde, İstanbul'daki fiziksel mekan, geleneğinden koparak, batılı düzenlemelere geçilmiştir (Aru, 1993).

Sonuç olarak, İstanbul, kurulmuş olduğu tarihlerden itibaren 20. yüzyılın başına kadar içinde bulunduğu tüm İmparatorlukların yönetim merkezi olmuştur (Şekil 3.1). Bu özelliği, şehrin önemini daha da arttırmış, gelişiminde ve fiziksel mekanının

biçimlenmesinde yönetici kesimini verdiği stratejik kararların önemli rol oynamasına neden olmuştur (Tablo 3.1).

Tablo 3.1 : Cumhuriyet Dönemine Kadar İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİK VE DOĞAL YAPI	Doğu ve Batının geçiş bölgesinde olması	İstanbul'un karayolu ticaretinde önemli bir merkez haline gelmesi, ulaşım aklarındaki yerleşim alanlarının gelişmesi
	Haliç gibi doğal bir limana sahip olması	Denizyolu ticaretinde önemli bir merkez haline gelmesi, liman bölgelerinin gelişmesi
	Yerleşim yerinin bir yarımada olması	İstanbul'un savunmasında kolaylıklar sağlamış olması
EKONOMİK TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Bölgedeki en önemli ticaret merkezi olması	Nüfusun sürekli olarak artış göstermesi
		Han, kervansaray, çarşı vb. tesislerin önem kazanması
		Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin çok kısa sürelerde fiziksel mekana yansımaları
		Ticaret fonksiyonunun ağırlıklı olduğu Sirkeci, Galata gibi merkezi bölgelerin gelişmesi
		Denizyolu ile Batıdan gelen yeniliklerin yaşama geçirilmesiyle batı mimari biçiminin gelişmesi
		Sanayi tesislerinin gelişmesi.
	Ulaşım teknolojisindeki yenilikler	Liman bölgelerinin uluslararası ticarete bağlı olarak gelişmesi, fiziksel mekanın sürekli değişim halinde olması
		Demiryolu ulaşım akslarının oluşturulması ve bu aksların gelişmesi
		Haydarpaşa ve Sirkeci İstasyonları ile doğu ve batıdan nüfus çekilmeye başlaması
		Boğazın iki yanında deniz ulaşımının artması, Üsküdar ve Kadıköy'ün gelişmeye başlaması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Üç İmparatorluğa başkentlik etmiş olması	Deniz ulaşımı ile Boğaz köylerinin gelişmeye başlaması
		Şehrin biçimlenmesinin bu imparatorlukların kültürel ve sosyal kaynaşmasıyla oluşması, mekansal zenginliğin artması
		Bölgedeki nüfusun sürekli çekim merkezi durumunda olması
	İletişim ve ulaşım olanaklarının artması	Hristiyan ve İslam Dünyasının uzun dönem merkezi olması ve bu dinlerin mekansal biçimlendirmede etkili olması
		Sosyo-kültürel, sağlık vb. hizmetlerin geri kalmış bölgelere ulaştırılabilmesi
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Yaklaşık 2000 yıl İmparatorluk yönetiminde başşehir olması	Kültür kaynaşmasının hız kazanması, mekansal zenginliğin artması
		Kral ve Padişahların İstanbul'un biçimlenmesinde birincil söz sahibi olması, kral ve padişah saraylarının, yönetim birimlerinin inşası
		Yönetim merkezi olmasından dolayı, sosyal, kültürel ve teknik tesislerin inşa edilmesi
		Her yeni yönetim döneminde şehrin büyük oranda tahrip edilmesi

Şekil 3.1: 20. Yüzyıla Kadar İstanbul'un Fiziksel Mekan Gelişimi

3.1.5. Cumhuriyet Dönemine Kadar Şehir Planlama Anlayışındaki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

İstanbul'un tarihinde, çağdaş anlamda planlama çalışmaları 19. yüzyıldan itibaren başlamış olsa da, daha önceki dönemlerde, ileriye dönük planlı imar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Romalı Septimus Severius'un şehri ve eski surları yıkarak, bu surların daha dışında yeni bir surla çevirmesi ve yıkılmış alanlarda yeni yapılaşma çalışmalarını gerçekleştirmesi ilk planlı çalışma olarak gösterilebilir (Güzelsu,1985).

Osmanlıların, surları onarıp şehre yeni nüfus getirmesi buna benzer diğer bir planlı çalışma örneği sayılabilir.

18. yüzyılda, Avrupa mimari ve dekoratif etkilerinin ülkeye sokulmuş olmasıyla, İstanbul'un batılılaşması önce yapı ve inşaat alanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bahçelerin tanzimi, çeşmelerin dekoratif biçimlenmesi, Barok stillerin kullanılması, Avrupa'dan getirilen mühendisler, Batı mimarisinden esinlenmiş büyük askeri kışlalar; ve nihayet yüzyılın sonunda III. Selim tarafından kurulan kışlaların yakınında, düzgün grid sistemine göre kesişen yollarıyla, Selimiye gibi bir mahallenin meydana gelmesi, batılılaşmanın ilk fiziksel görüntüleridir (Kuban, 1969).

III. Selim zamanında başlamış olan batı anlamında şehircilik uygulamaları, II. Mahmut zamanında Moltke tarafından hazırlanan genel bir plan ile sürmüştür. Böylece Tanzimat'la beraber şehirlerin de düzenlenebileceği fikri uygulama alanına konmuş oluyordu. İmar planı adı altında teklif edilenler, daha çok yolların genişletilmesi ve meydanların açılmasıdır (Keskin, Diren, 1993).

Moltke, 1837-1842 yıllarında İstanbul'un bir haritasını hazırlamıştır. Hazırladığı harita üzerinde hem mevcut durumu göstermiş, hem de imar kararlarını belirtmiştir. Plan tedbirlerinin altındaki esas kaygının, şehrin yangınlarla sık sık tahrip olmasına engel olmak olduğu görülmektedir. Moltke planının en önemli etkisi, Osmanlıların ilk imar mevzuatı olan "Ebniye Nizamnamesi" nin yayınlanmasına öncülük etmiş olmasıdır. Bu plandaki önemli kararlar arasında; İstanbul'da yapılacak yeni binaların kagir olması, geniş ve geometrik sokakların tercih edilmesi, yeni mahallelerde mutlaka geometrik kurallara önem verilmesi, ahşap ev yapılmaması, yapılacak yolların 4 kademeli olması, (10m., 12 m., 15 m., 20 m.) ve çıkmaz yol yapılamaması, mümkün olan yerlerde meydanlar açılması ve yollar üzerinde yapılacak binaların 3 katı geçmemesi, sayılabilir (Aru, 1993).

1864 yılından sonra hazırlanan imar hareketlerinde, Paris, Haussmann uygulamaları etkili olmuştur. Avrupa'dan esinlenerek daha düzgün yollar ve meydanlar düzenlemek isteği ve bunu gerçekleştirecek örgütlerin varlığının temini için 1855'te İl Belediye ve

Şehremaneti kurularak, İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Şehri yeni çağa taşıyacak altyapı tesislerinin büyük bir kısmı bu devirde inşa edilmiş ve sanayi öncesi İstanbul'u yavaş yavaş ortadan kaldırmaya yönelik yenilerinin kurulması için çaba sarf edilmiştir. 1912 yılında Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa tarafından İstanbul Şehremini tayin edilen Cemil Topuzlu Paşa, Fransa'dan Şehremaneti Fen Kurulu Müdürlüğü'ne Şehircilik uzmanı Örik'i getirmiştir. İstanbul yangın yerleri için planlar yaptırmış, Ayasofya, Sultan Ahmet Meydanı, Gülhane Parkı gibi projeleri gerçekleştirmiştir (Kuban, 1969; Aru, 1993).

Sonuç olarak, Cumhuriyetten önceki dönemde, İstanbul'daki şehir planlama çalışmalarına batılı planlama uzmanları tarafından, daha çok harita hazırlanmasıyla başlanmış, bu haritalarda yolların düzeltilmesi, genişletilmesi ve meydanların açılmasıyla gerçekleşmiştir. Batıdaki güzel şehir hareketine paralel olarak yürütülen planlama çalışmaları, zamanın yönetimi tarafından uygun bulunarak uygulamaya konmuştur. 20. yüzyılın başında, yine Avrupa'dan getirilen planlama uzmanları, yerel yönetimlerde görev alarak, yangın yerleri ile ilgili projeler hazırlamış, geleneksel dokuya aykırı olsa da, bu planlar İstanbul'un tarihsel gelişim sürecinde oluşan fiziksel dokudan farklı bir yol ve yapılaşma sistemi ile uygulamaya konmuştur. Günümüze, birçok organik dokulu tarihsel yerleşmenin yanı sıra, yine tarihi özellik arz eden fakat ilk bakışta farklılığı algılanan şehirsiz dokular bu planların eseridir.

3.2. Cumhuriyet'ten Sonra İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

20. yy.ın son yıllarında, İstanbul'da fiziksel mekanın gelişmesi ve yeniden yapılanması süreci, önceki dönemlere nazaran çok farklı bir yolda ve farklı güçler eliyle yaşanmaktadır. Bu farklılığın, İstanbul'un fiziksel ve sosyal yapısındaki bozulmalar dikkate alındığında, olumsuz yönde geliştiği çok açık görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi içinde oluşan hızlı gelişme ve büyüme sırasında, özellikle 1950'lerden sonra, siyasal sistemin uygulayıcılarının bu hıza ayak uyduramaması, nüfus hareketlerindeki nitelik ve niceliğin şeklinin önceden kestirilememiş olması, yatırımların ülke düzeyine

homojen olarak yayılamaması ve birkaç büyük şehirde yoğunlaştırılması, sosyal, hukuksal, siyasal sistemlerde ve fiziksel çevrede yaşanan bozulmanın hazırlayıcıları olmuştur. Başarısız uygulamalar, ülkenin ekonomik ve toplumsal yaşamını da aynı yönde etkilerken, fiziksel çevrede de bozulmalara neden olmuş, yasadışı oluşumlara olanak sağlayan bir sistem yaratılmıştır. Bu durum, en somut şekliyle İstanbul'daki sosyal, yönetsel ve fiziksel çevrede yaşamaya devam etmektedir.

Son yıllarda dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni dünya düzeni, ülkeleri ve toplumları daha fazla dışa bağımlı hale getirmiş, karşılıklı ekonomik çıkarlara dayalı bu düzende, tek yönlü karar üretmek son derece olanaksız bir duruma gelmiştir. Uluslararası ve ulusal boyuttaki kararların üretilmesinin yanı sıra, yerel ölçeklerde de kararlar alınırken coğrafi, doğal, ekonomik, sosyal, kültürel, yönetsel vb. verilerin birlikte düşünülüp, fayda-maliyet analizleri yapıldıktan sonra sonuca gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu durum, daha çok meslek disiplininin bir araya gelip çalışmasına ve planlama kavramının öneminin artmasına çalışma alanının genişlemesine neden olmuştur.

3.2.1. Cumhuriyet'ten Sonra Coğrafi Konumu ve Doğal Yapısının İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

İstanbul'un doğal yapısı ve coğrafi konumu Cumhuriyeti izleyen yıllarda da, daha önceki dönemlere paralel olarak önemini korumuştur. 1950'li yıllara gelindiğinde, doğuda Kadıköy, Üsküdar, Kartal, batıda Bakırköy, Yeşilköy, kuzeyde Şişli ve Boğaziçi'nde küçük köyler ve yazlıklar şehrin fiziksel mekanını oluşturmaktaydı (Güzelsu, 1985). İstanbul metropoliten alanı, doğu ve batı yakalarının her ikisinde de devlet orman alanlarının, Karadeniz sahilinden başlayıp, güneyde Marmara'ya dönük yamaçlara kadar uzanması, kuzey kesimlerinin çok engebeli bir arazi yapısına sahip olması ve Marmara sahillerine nazaran önemli ısı ve iklimsel farklılıkların olması, Marmara denizinin bir iç deniz olarak her mevsimde su yolu ulaşımına olanak vermesi,

arazinin ise karayolu ulaşımına olanak tanınması gibi doğal etmenlerle tarih boyunca doğu-batı yakalarının güney kıyılarında nüfuslanmıştır.

1950-60 döneminde teknolojik olanakların doğal sınırlamalara üstün gelmesi, aşırı nüfus yığılması ve ekonomik baskılar nedeniyle, İstanbul'un doğal yapısı yerleşmeyi sınırlamayı başaramamış ve İstanbul metropoliten alanı, batıda K.Çekmece, doğuda Tuzla'ya kadar uzanmış, şehrin kuzey ve kuzey-batı yönünde gelişme eğilimi ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda, iki yakanın birleştirilmesiyle birlikte, şehrsel saçılma İstanbul'un her yönünde gerçekleşmiştir. Gecekondu ve sanayi tesisleri, tarım alanları, orman alanları tahrip edilerek imara açılmış, su kaynaklarının çok yakınlarına, doğal açıdan sakıncalı alanlara yerleşilmiş ve İstanbul'un doğal yapısı bozulmaya başlamıştır. Özellikle doğu, güney-doğu ve kuzey-batı yönündeki ve Boğaziçi'nin ikinci tepelerine doğru meydana gelen gelişmeler dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır (Güzelsu,1985; İBŞB,1995; İstanbul Ans.,1996). 1980 ve 90'lı yıllardan sonra ise şehrin merkezindeki arazi fiyatlarının artması, doğal siluetin olumsuz etkilenmesine neden olan gelişmeler sahne olmuştur. Şehrin gelişmesi, batıda Silivri, doğuda Gebze'ye kadar ilerleyerek tarım topraklarının yerleşik alana dönmesine, kuzey-doğu ve kuzey-batı yönünde gelişerek doğal orman alanları ve su kaynaklarını içine alan bölgelerin iskan edilmesine neden olmuştur.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen İstanbul, sahip olduğu doğal fiziksel eşiklerle, henüz bütün sınırlarına yayılan bir gelişme yaşanmamaktadır. Bunun nedeni, İstanbul'un batı ve doğu yakasının kuzeyinde yer alan kesimleri, orman ve su havzalarının yanında eğim, erozyon (İBŞB,1995) gibi doğal etmenlerle yerleşme alanlarını sınırlamış olmasıdır (Şekil 3.2).

3.2.2. Cumhuriyet'ten Sonra Ekonomik ve Teknolojik Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Cumhuriyetin ilk yılları olan 1930-50 yılları, Merkezi hükümetin almış olduğu sosyal ve ekonomik değişim programının uygulandığı, yeniden yapılanma yıllarıdır. Başşehir olma özelliğini yitiren İstanbul, dünyadaki ekonomik krizlere de paralel olarak, yatırımların çoğalamamasından dolayı fazla bir gelişme gösterememiştir(Tekeli, 1994). 1950 ve daha sonraki dönemlerde yabancı yardımlarla başlayan yatırımlar, İstanbul'daki ticaretin tekrar canlanmasına, altyapı ve karayolu ulaşım yatırımlarının yapılmasına ve Türkiye'deki çekim merkezlerinin en güçlüsü olmasından dolayı sanayi ve nüfusun yığılmasına neden olmuştur (Keleş,1984; Yerasimos,1992; Keyder,1993). 1970'li yıllardan sonra bir sanayi şehri haline dönüşmüş olan İstanbul, 1960-80 yıllarında serbest pazar ekonomisinden hızlı sanayileşmeye dönülmeye başlanmıştır. Küçük sanayi tesislerinden büyük sanayi tesislerine ve bölgelerine doğru bir hareketlenme olarak, İstanbul da bu hareketlenmeden payına düşeni fazlasıyla almaya başlamıştır. Yine bu dönem kooperatifleşmenin başladığı ve yatırımların inşaat sektörüne kaydığı yıllardır. Surların dışında başlayan ucuz oturma alanları, şehrin altyapısına yeni sorunlar eklemiş, ortaya çıkan gecekondu alanları henüz şehirle birleşememiştir(Tekeli, 1994; İBŞB, 1995).

1980'li yıllarda dışa açılma politikalarının etkisi, yabancı sermayenin ve turizmin canlanmasına neden olmuştur. Yabancı sermaye akışı ise, altyapı çalışmalarına kaynak sağlamış, dünyadaki teknolojiyi İstanbul'a getirmiştir. Boğaziçi bağlantısı, şehir içi ve şehirlerarası otoyolların inşası, raylı metro, Haliç'in temizlenmesi vb. çalışmalar, dış kaynaklı kredilerin sağlanması ile daha kısa sürelerde gerçekleştirilme olanağı bulmuştur.

Yabancı sermaye, yatırımların yanısıra teknoloji transferinin de hızlanmasına yardımcı olmuş, iletişim olanaklarının artmasıyla hizmetler sektörü gelişerek, bilgi aktarımına dayanan yeni üretim biçimi, kendine özgü fiziksel mekan yapısını oluşturarak, İstanbul içinde yeni merkezlerin oluşmasına neden olmuştur.

Dünyadaki iletişim ve ulaşım olanaklarının artması, son yıllarda turizm sektörünün ağırlıklı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Türkiye'nin ve Dünyanın en fazla tanınan, kültürel ve doğal yapısıyla herkesin ilgisini çeken şehirlerden birisi olan İstanbul, bu ekonomik oluşumdan payını almaya başlamış, bu talebe yanıt vermek amacıyla oluşturulan turizm merkezleri, İstanbul'un fiziksel yapısında değişimler meydana getirmiştir.

1996 yılı itibariyle 8-9 milyon insanın yaşadığı tahmin edilen İstanbul'da, 1950'lerde başlayıp 1970'lerde ivme kazanmış olan göç ile Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık %13'ü barınmakta ve Türkiye'deki GSMH'nin %40'ı gerçekleştirilmektedir (İBŞB,1995). Bu ekonomik canlılık Türkiye'nin her bölgesinden insanlar için İstanbul'u cazibe merkezi haline getirmekte, gelen insanlar, iş, konut, altyapı vb. gereksinimlerini de beraberinde İstanbul metropoliten alanına taşımaktadır İstanbul metropoliten alanındaki sorunların çözümü, günümüz koşullarında ülkenin kaynaklarını da aşarak, özellikle ileri teknoloji gerektiren ve pahalı altyapı yatırımlarında daha başka kaynaklara gereksinim duymaktadır. Tüm bu veriler ışığında, tarihsel, stratejik ve jeo-politik konumu da dikkate alındığında, bir dünya kenti olan İstanbul'u yönlendirecek planlama kararları, uluslararası düzeyden başlayan ve yerel gereksinimlere dek uzanan etmenler tarafından biçimlenmektedir.

3.2.2.1.Sektörel Farklılaşmaların İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

1958-60 arasında büyük ölçüde kamulaştırmayla şehir içinde ve çevresinde açılan yeni ve geniş yollar bir yandan şehir yapısının değişmesine neden olurken, bir yandan da göçle gelen nüfusun eski banliyöler arasındaki boş alanlarda sanayi alanları ile ilişkili olarak Zeytinburnu ve Ankara asfaltı üzerinde alt yapısız ilk gecekondu alanlarını oluşturdular. Batı yakasında ticaret ve sanayi fonksiyonları Eminönü ve Galata çevresine yığılmıştır. Doğu yakasında Üsküdar ve Kadıköy ikinci derecede merkez fonksiyonlarını kapsamaktadır (Güzelsu, 1985)

1960-1970 Kesitinde nüfus yığılmaları batı yakasında Bakırköy, Sağmalcılar, Haliç, Şişli, Kağıthane gibi semtlerde ağırlık kazanırken, doğu yakasında Üsküdar, Kadıköy

ilçeleri ile Kartal ve Maltepe’de önemli nüfus artışları görülmektedir. 1950’li yıllarda sanayi alanları etrafındaki kümelenmeler şeklindeki gecekondulaşma, bu dönemde giderek artan her sektörden düşük gelirli grupların yerleşme alanları olmuştur. Eminönü ve Karaköy çevresindeki konut alanları iş yerlerine dönüşürken, Beyazıt, Aksaray ve Şişli’nin bu merkezin uzantısı olarak geliştiği gözlenmektedir. Kadıköy ve Üsküdar merkezleri gündelik alışveriş merkezleri niteliğinin üstüne çıkarak giderek 2. derecede merkezler haline gelmişlerdir (Kılınçaslan, 1981).

1960’lara doğru hızlanan sermaye birikimi, özel sektöre sağlanan yoğun desteğin de etkisiyle, imalat sanayiine yöneltilmiş, 1950-65 döneminde Türkiye’deki toplam imalat sanayii yatırımlarının yarıdan fazlası İstanbul’da gerçekleşmiştir (Ana Brittanica, 1988). Yeni karayolu bağlantıları ile bu dönemdeki sanayi alanları Topkapı, Zeytinburnu ve Haliç gibi eski sanayi alanlarının da dışına çıkarak şehir dokusunu zorlamıştır. Geniş yer kullanma eğiliminde olanlar Ankara Asfaltı çevresinde Kartal ve Maltepe’de yoğunlaşmış, işçi kullanma eğiliminde olanlar ise Batı yakasında Levent çevresinde yerleşmişlerdir (Akkal, 1994) (Şekil 3.2).

Metropolitan şehirde mekansal yapıyı etkileyen ikinci etmen 1973 yılına kadar deniz yolu ile bağlanan iki yakanın köprü yapımı ile erişilebilirliğini arttırmış ve bu yakınlaşma Kadıköy-Kartal bölgesinin aşırı yoğunlaşmasına neden olmuştur. Boğaziçi’nde yeni açılan yolların neden olduğu arazi değerlerindeki artış tarihsel ve doğal güzelliklerin yavaş yavaş yok olmasına neden olmuş, denetimsiz şehrsel büyüme, hisseli tapulu arsalarda kaçak yapılaşmaya ve gecekondulaşmanın giderek artması sonucunu doğurmuştur (Zeren, 1976; Kılınçaslan, 1981)

Tarihi Yarımada da Eminönü ilçesinin büyük bir kesimi ile Fatih ilçesinin sınırlı bir alanında, Beyoğlu ilçesinin merkezi kısmında yoğunlaşan 1. derecede geleneksel merkezi iş alanı (MİA) büyümeye devam etmiş ve konut alanları merkez işlevlerine dönüşmeye başlamıştır. Karaköy-Beşiktaş ve Şişli-Zincirlikuyu uzantılarında yüksek yapılaşmalarla sanayi temsilcilikleri, mali kurumlar ve büroların oluşturduğu hizmet sektörü faaliyetlerinin yer aldığı, Fatih, Kadıköy, Bakırköy, Bayrampaşa ve Gaziosmanpaşa; batı yakasında Londra Asfaltı boyunca, Zeytinburnu, Bakırköy, Sefaköy, Halkalı, Firuzköy ve Avcılar batı gelişme doğrultusu ile Eyüp, Rami,

Alibeyköy, Gaziosmanpaşa, Küçükköy, kuzeybatı doğrultusu ve Haliç, Bomonti, Kağıthane, Büyükdere, kuzey doğrultusunda, doğu yakasında, Maltepe, Yakacak, Kartal. Tuzla gelişmiştir (Sezer,1984).

1980-1996 Kesitinde 2. Boğaz Köprüsünün (Fatih Köprüsü) 1988 yılında hizmete girmesiyle iki yakadaki ulaşım bağlantılarının güçlenmesi, özel oto sahipliğinin üst düzeyde olduğu yüksek gelir gruplarının metropoliten alan içindeki hareketliliklerini arttırmıştır. Böylece üst düzey gelir grupları konut alanı yer seçimi tercihlerini Kadıköy ilçesindeki prestij alanlarına doğru yer değiştirerek yapmışlardır. Bu dönemde E-5 ile Trakya ve Anadolu Otoyolları arasında kalan boş alanlarda, Boğaz'ın her iki yakasında Sarıyer ve Beykoz'da tepelerde plansız konut alanı gelişmeleri görülmektedir. Şehrin tarihi merkezi ile MİA'sının üst üste çakışmış olması zaman içinde tarihi dokunun zarar görmesine neden olmaktadır. Mekan içinde oldukça geniş bir alan kaplayan toptan ticaret, küçük imalat gibi şehrin tarihsel dokusunu zorlayarak sıkışıklık yaratan olumsuz kullanımların, merkez dışında oluşturulacak organize küçük sanayi ve çarşı sitelerine taşınması programa alınmıştır. İkinci Boğaz Köprüsünün açılması batı yakasındaki Büyükdere Caddesi boyunca uzanan iş merkezinin Ayazağaya kadar gelişmesine neden olmuştur. Bu dönemde Bakırköy merkezi canlanmıştır. Anadolu yakasındaki Kadıköy merkezi Bağdat caddesi boyunca uzanarak gelişmektedir (Ensari, 1984; İst.Ulaşım Raporu, 1990; Tezer, 1997).

Birçok şehrsel fonksiyonun, trafik sıkışıklığı, dolayısıyla ulaşım güçlüğü, arsa fiyatlarının artışı, kirleticilik vb. ekolojik nedenlerle şehir içinde istenmez hale gelmeleri nedeniyle şehir dışına ya da saçaklarına gitme eğilimi göstermektedirler. 1990'lı yıllara gelindiğinde İstanbul'daki fiziksel gelişme ve eğilimler şu şekilde özetlenebilir (Keskin ve Diren, 1993):

1. Büyük sanayi İstanbul içindeki kısıtlamalar ve büyük ve ucuz arsa nedeniyle il dışına çıkmaktadır. Ulaşım, enerji, pazara yakınlık gibi klasik yer seçimi kuramına uygun optimum noktayı bulmaktadır. Orta boy sanayi için merkez dışına çıkmada organize sanayi bölgeleri belirleyici etmen olabilmektedir.

2. Küçük sanayi merkeze ve diğer birimlere daha bağımlı olduğundan ve gücünün azlığından kooperatif örgütlenmesi içinde ve şehir saçaklarına kadar desantralize olmaktadır.
3. Kısmen ticari ve büyük ölçekli, ama daha çok kooperatifler eliyle şehir saçaklarında toplu konut uygulamaları başlamıştır.
4. Metropolitan alan boyunca iki paralel otoyolun ulaşımına açılması, daha geniş bir alanın ve uzaklıkların yerleşime açılmasını oto sahipliliğinin artması da bu eğilimi güçlendirmektedir.
5. Kamu ve özel sektörün yaygın biçimde sağladığı servis araçları da bu eğilimi desteklemektedir. Hızlı tramvay hatlarının şehir saçaklarına kadar uzatılması da desantralizasyonu olası kılmaktadır.
6. Otogar, toptan ticaret vb. şehirselsel hizmetler de bu olanaklarla şehir merkezinden kopmaya başlamışlardır. İstanbul artık desantralizasyon aşamasına geçmiştir.

Sanayi Sektöründeki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Sanayi şehrinde, hizmetler şehrine dönüşümü henüz 1980'li yıllarda başlamış olan İstanbul, uluslararası etmenlerden en üst derecede etkilenme konumuna gelmiş bulunmaktadır. Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, İstanbul ve benzeri büyük şehirlerde yatırımcılar için birçok olanağın hazır bulunması, sanayinin bu şehirleri seçme eğilimlerini hızlandırmış ve bu durum şehirlerin biçimlenmesinde önemli etkilere neden olmuştur. İstanbul gibi metropolitan şehirlerde bir yandan büyüme süreci devam ederken, diğer yandan da sanayileşme hızı artma eğilimi göstermektedir (Atalık, 1996). İstanbul'da sanayinin desantralize edilmesine yönelik çalışmalar devam etse de, Türkiye'deki sanayinin yaklaşık %40'ı İstanbul metropolitan alanında yerleşmiştir. Altyapı olanakları, piyasaya yakınlık, kalifiye işçi bulma kolaylığı, ulaşım kolaylıkları vb. nedenlerle sanayi tesisleri, İstanbul ve yakın çevresini yer seçiminde tercih etmektedir. Bununla beraber İstanbul şehir merkezindeki pahalı arsa fiyatları, bu bölgelerde yerleşmiş olan sanayi tesisleri üzerinde bir baskı oluşturarak, şehir dışında daha ucuz alanlara yönelmesine neden olmaktadır. Daha çok tarımsal arazi niteliğindeki bu alanların sanayiye dönüşmesi, hem açık alanların yok

olmasına ve çevre kirliliğine neden olmakta, çevresine yeni konut alanlarını çekmekte ve İstanbul'un doğal yapısının bozulmasına ve şekilsiz biçimlenmesine katkıda bulunmaktadır.

İstanbul'da 1950'li yıllardan sonra gelişmesi hızlanan sanayi, bu yıllarda daha çok küçük sanayi tarafından temsil edilmekteydi. Beyazıt, Eminönü, Karaköy çevresinde yoğunlaşan bu tesisler, 1970'lere gelindiğinde surdışında Zeytinburnu, Eyüp bölgelerine, Beyoğlu yakasında ise Beyoğlu ve Şişliye doğru yayılmıştır. Bu dönemde sanayi Anadolu yakasında henüz ağırlığını hissettirememiştir. 1970'lerden sonra, Haliç'te önceki aksların devamı olarak, Eyüp, Rami, Gaziosmanpaşa ve Alibeyköy, Kağıthane yönlerinde kuzey ve kuzey-batıya doğru gelişme olmuştur. Diğer yandan Zeytinburnu-Bakırköy yöresindeki sanayi tesisleri, Londra Asfaltına paralel olarak Halkalı-Sefaköy-Firuzköy yönünde ilerlemiştir. Şişli bölgesinde ise, sanayi tesisleri, Bomonti ve Büyükdere Asfaltının batısında daha da yoğunlaşmıştır (Güzelsu,1985).

1958 yılında İstanbul İmar Planlama Bürosunda Prof. Luigi Piccinato'nun yönetiminde hazırlanan planlama çalışmalarında İstanbul'u sanayi şehri yerine, idari, kültürel, ticari ve ekonomik merkez olarak önermiş, sanayi ve liman tesislerini İzmit-Adapazarı aksına yönlendirmiştir. 1960-70'lerden sonra sanayinin İstanbul'un fiziksel mekanındaki en köklü değişimler doğu yakasında gerçekleşmiştir. Ankara Asfaltının Kartal-Maltepe-Tuzla-Yakacık-Çayırova hattı yeni sanayi alanlarının katılmasıyla metropoliten alanın gelişme sınırlarının büyümesine neden olmuştur. Daha çok büyük kuruluşların yerleştiği bu bölgeler, İstanbul'daki desantralizasyonun başlamasını eğilimini de beraberinde getirmiştir.

1972-79 yıllarında uygulanan 3. Kalkınma Planı stratejisinde, İstanbul'daki sanayi tesisleri teşvik dışında tutulmasına rağmen, sektör büyümeye devam etmiş, 1980-90 kesitinde ise Zararlı sanayilerin İstanbul dışına taşınması gündeme gelerek, İkitelli ve Tuzla'da organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. 1990'lı yıllarda daha da belirginleşen sanayinin desantralizasyonu eğilimi, bu tesislerin şehrin merkezinde kalması sonucunda ekonomik baskı altında kalmalarıyla hızlanmıştır. Kazlıçeşme'nin boşaltılması, Büyükdere caddesindeki sanayi tesislerinin iş merkezlerine dönüşme eğilimi, Haliç'teki sanayinin yer değiştirmesi, İkitelli Organize Sanayi Bölgesi ve Ümraniye sanayi Bölgesi gibi örnekler, fiziksel mekandaki bu değişime örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak, 19. yüzyılın sonunda İstanbul'daki batı teknolojisinin ve sermayesinin etkisiyle oluşan sanayi alanları fiziksel mekanın gelişmesini önemli ölçüde etkilemiş, daha çok liman bölgelerinde oluşan bu tesisler, ithalata dönük olmasından dolayı büyük depolama alanlarının oluşmasına neden olmuş ve küçük ölçekli imalat ve ticaret bölgelerini etkisi altına almıştır. 1950'li yıllardan sonra başlayan sanayileşme çabaları, sanayinin geleneksel yerlerinin dışına taşmasına neden olmuş, Haliç'in kuzeyine ve Şişli doğrultusunda gelişme göstermiştir. 1970'li yıllar, Boğaz Köprüsünün de etkisiyle sanayinin doğu yakasına sıçramasına, batı yakasında ise Bakırköy aksının sanayi tesisleri ile dolmasına neden olmuştur. Bu gelişmedeki en özellik, E5 otoyolunun doğu-batı yönünde sanayi tesisleri tarafından çevrenmesidir (Şekil 3.2). Sanayideki bu gelişme, İstanbul'un fiziksel büyümesi ile paralellik göstermiş, sanayi alanlarının yerleştiği bölgeler, aynı dönemlerde yoğun konut talebi ile karşı karşıya kalmıştır. 1990'lı yıllar ise sanayinin İstanbul dışında yer aramaya başladığı yıllar olmuş, şehir içinde azalan gelişme alanlarının baskısıyla artan arazi değerleri ve çevre kirliliğinin verdiği baskı bu durumun oluşmasında önemli nedenler olarak ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1994; İBŞB, 1995).

Ticaret Sektöründeki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

1950-70 döneminde, ticaret fonksiyonu geleneksel yerleşme yeri olan, batı bölgesindeki Eminönü ve Galata çevresinde gelişmeye devam etmiş, doğu yakasında ise Üsküdar ve Kadıköy, ikinci derce merkezler olarak yeni fonksiyonlar edinmeye başlamıştır. Bu dönemde ticaretin fiziksel mekandaki etkisi en fazla doğu yakasında ortaya çıkmıştır. 1970'lerden sonra Tarihi yarımada'daki ticaret merkezi Sirkeci, Eminönü, Küçükpazar ve Beyazıt'ın tümünü içerecek şekilde gelişmiş (Güzelsu, 1985, Tekeli, 1994; Akkal, 1994; İBŞB, 1995), konut alanları, fonksiyonel ve fizikselsel olarak değişerek yerini ticaret fonksiyonuna ve yapılarına bırakmıştır. Bu durumda tarihi eserlerin yeni fonksiyonlara uymamasından dolayı, yenileme neticesinde yok olmaya başladığı ve bu sürecin hızla devam ettiği izlenmektedir.

1980'li yıllardan sonra tarihi yarımada'daki ticaret merkezi Fatih İlçesinin büyük bir bölümünü içine alarak gelişmesini sürdürmüştür. Beyoğlu'nun merkezini kaplayan ticaret merkezi ise, Şişli, Zincirlikuyu ve Beşiktaş Barbaros Bulvarı ile birleşerek

Maslak yönüne doğru yayılmıştır. Bunun yanısıra daha önce 2. derece merkez özelliği gösteren, Kadıköy, Bakırköy, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa gibi yöreler 1. derece merkez niteliği kazanmıştır (Şekil 3.3). Bu bölgelerdeki konut alanları da, diğer bölgelerde olduğu gibi ticaretin fonksiyonel baskısına dayanamayarak dönüşüme uğramıştır. Az katlı binalar, çok katlı binalara dönmüş, açık alanlar iskana açılmış, tarihi yapılar gün geçtikçe azalmaya devam etmiştir. Bunun yanısıra ticaret fonksiyonu, geleneksel çarşı, pazar niteliğinden çıkıp, büyük alış-veriş merkezlerine taşınmıştır. Bu merkezler, ulaşım kolaylığı ve büyük alanlar gerektiren tesisler olarak İstanbul'un önemli ulaşım aksları üzerindeki büyük boş alanları yerleşim yeri olarak seçilmektedir. Bakırköy, Şişli, Kozyatağı gibi merkezlerin yanısıra, arsa teminindeki kolaylık ve otomobil kullanımının yaygınlaşmasıyla, şehrin daha dışındaki alanlar da tercih edilmektedir (Şekil 3.4).

Hizmet Sektöründeki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Dünyadaki küreselleşme eğilimine paralel olarak, Türkiye'nin dışa açılma, dış ticaret, yabancı sermaye ve mali düzenlemelere yönelik çalışmalar, ticaret ve pazarlama hizmetlerinin gelişmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde önemli payı olan İstanbul, bütün bu gelişmeler ve stratejik konumundan dolayı, Balkanlar, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Orta Doğu arasında önemli bir odak noktası durumuna gelmiştir. Bu odaklaşmada öne çıkan sektör, hizmetler sektörü olmuştur. Süreç içinde tarihsel merkezlerde yerleşen hizmetler sektörü, telekomünikasyon olanaklarının gelişmesiyle, merkezlerin desantralizasyonunu ve İstanbul içinde, tarihi merkezlerin dışında değişik merkezlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Şehrin daha az yoğun alanlarına yönelmiş ve I. ve II. Boğaziçi Köprülerinin sağlamış olduğu ulaşım olanaklarının da artmasıyla Altunizade, Maslak, Tokatköy, Hasanpaşa, Kozyatağı gibi alanları yerleşim yeri olarak seçmişlerdir.

Son yıllarda ortaya çıkan “enformasyonel üretim tarzı” gelişmelerin, İstanbul'un toplum yapısında olduğu kadar, mekansal organizasyonlarında da dönüşümlere neden olmaktadır. Küresel hizmet ekonomisinin bağlı olarak sermayenin nakit, elektronik veya yatırım olarak akışkanlığının artmasına paralel olarak, bankalar, sigorta şirketleri

vb. diğer firmaların kendi ofis ve üretim yeri seçiminde daha özgür davranmalarına yol açmıştır. Türkiye’ni dışa açılma politikaları kapsamında, büyük çoğunluğu İstanbul ve yakın çevresinde yerleşmiş olan hizmet, imalat ve sanayi sektörlerinin enformasyonel üretim tarzına uyum sağlamak için, bu yöndeki yazılım ve donanım altyapısını üreterek veya ithal ederek gerçekleştirdikleri gözlenmektedir (Erkut ve Diğerleri, 1996).

Tüm dünyada ve Türkiye’de 1970’lerin ortalarından bu yana uygulanmakta olan ekonomik istikrar politikaları ve ekonomik krizin toplumsal etkisi olarak ortaya çıkan ve gelişen enformel sektör (Castells ve Portes, 1992), şehre göç ve onun şiddeti, sürekliliği ile ilişkili bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Merkezi iş alanları ve çevresindeki çöküntü alanları, endüstriyel alanlar, küçük sanayi siteleri, sanayi çarşıları ve yakın çevreleri, şehre yeni gelenlerin yerleştiği ve yoğun oldukları dış mahallelere yerleşerek şehirlerin elemanları haline gelmişlerdir. İstanbul da bu kesimin istihdamın %23’ü olduğu tahmin edilmektedir (Atauz ve Atauz, 1992). Bu sektörün çalışanları İstanbul’da daha çok eski merkezlere yerleşmekte, yaşadıkları çevreyi benimseyememekten dolayı bakımını önemsememekte ve bu dokulardaki köhnemenin ve yıkımın hızlanmasına neden olmaktadır. Bu eski merkezler bir atlama taşı gibi kullanıldıktan sonra, esas yerleşme alanı olarak gecekondü bölgeleri tercih edilmekte, gecekondü alanlarının genişlemesi söz konusu olmaktadır.

Turizm Sektöründeki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

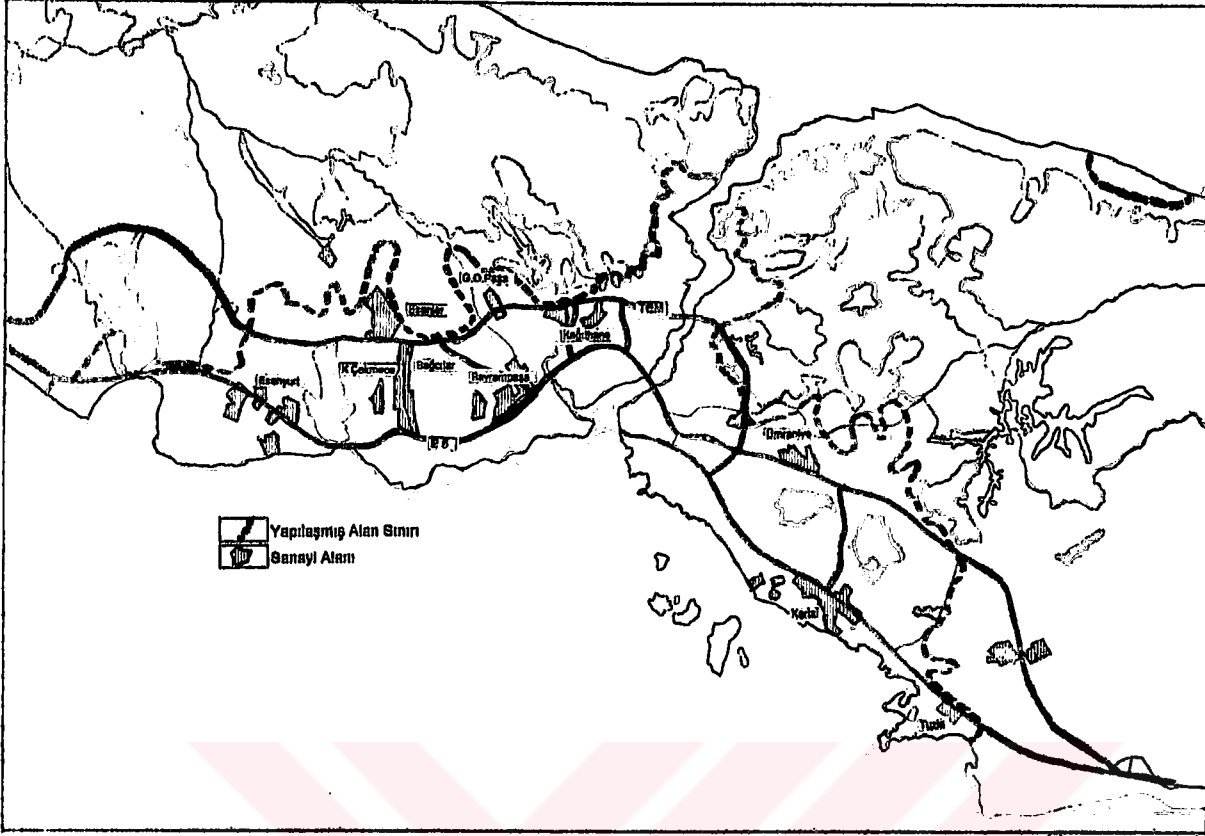
Yarattığı istihdam ve sağladığı gelirlerle ülkelerin vazgeçilmez sektörü durumuna gelen turizm, Türkiye’de son 10 yılda büyük ilerleme kaydetmiştir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi’nin (WWTC) hazırlayıp, BM’nin de onayladığı raporda sektör, Türkiye’de 1987 yılında 2.4 milyon turist ve 1.2 milyar dolar gelir sağlanırken, 1996 yılında 8.5 milyon turist ve 5.9 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Aynı yıllarda, 80 bin olan belgeli yatak sayısı 504 bine ulaşmıştır (Liberal Bakış, 1.9.1997). Bu durumdan İstanbul da etkilenmiş ve son 10 yılda İstanbul’daki turistik tesislerde artış gözlenmiş, büyük ve oteller şehrin merkezi yerlerinde yerleşerek, hem fonksiyonel hem de fiziksel dönüşüme neden olmuşlardır. Beyoğlu ve Beşiktaş İlçelerindeki yüksek katlı oteller

hem fiziksel dokunun bozulmasına, hem de yoğunluğun artmasına neden olurken, İstanbul'un silueti de olumsuz yönde etkilenmektedir.

Çeşitli dönemlerde, Turizm Bakanlığı tarafından ilan edilen turizm merkezlerine İstanbul'un hemen her kesiminde rastlanabilmektedir. Bu merkezler herhangi bir organize planlama kararı olmadan İstanbul-Laleli Tayyare Apartmanları, Park Otel örneğinde parsel bazında olabildiği gibi (vb.), Galata ve Çevresi, Anatepe Turizm merkezi, Çamlıca gibi belli bir bölge sınırlarında da olabilmektedir (Şekil 3.5).

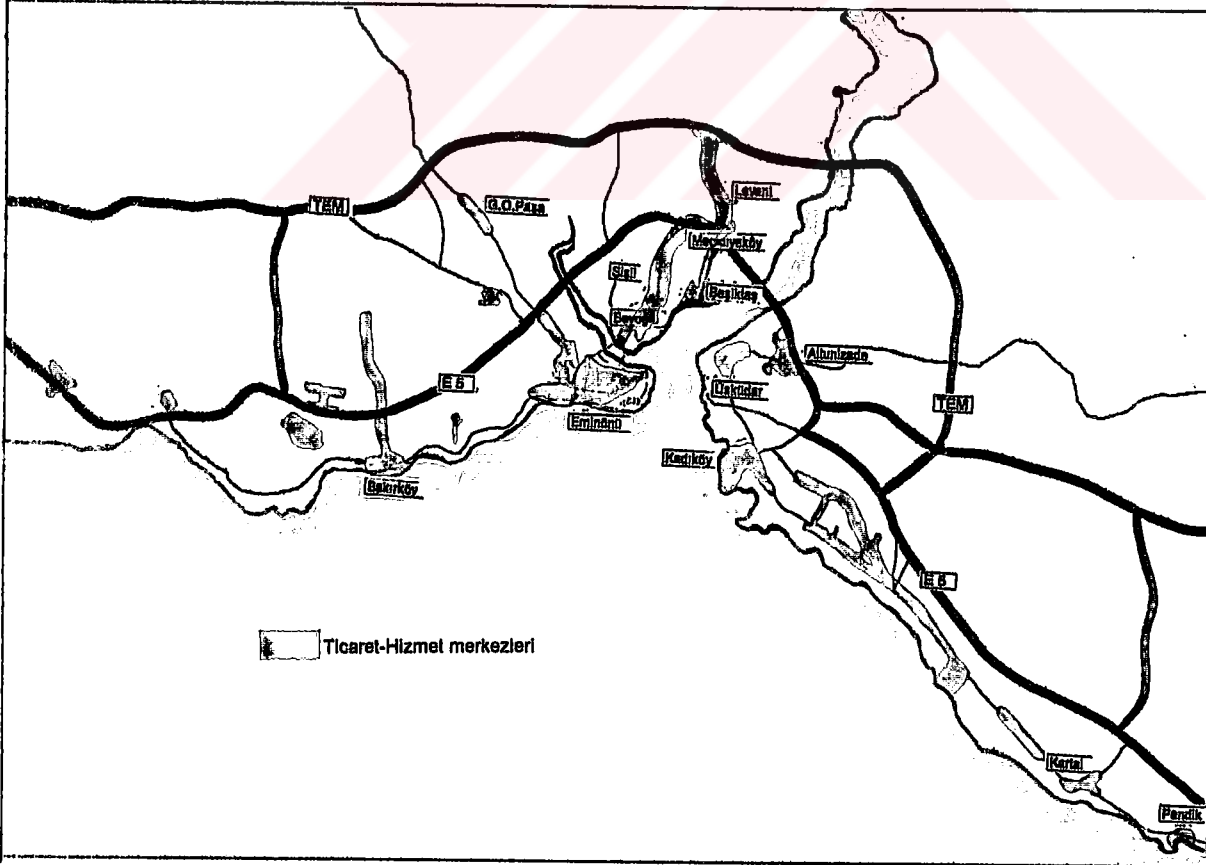
3.2.2.2. Uluslararası Sermayenin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Uluslararası sermaye ve faaliyetlerini çekmek üzere kentin yeniden yapılanma girişimleri, uluslararası ekonomi ve yeni dünya oluşumları ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmezse, bu girişimlerin başarı şansı azalmaktadır (Kaya, 1996). Bu aşamada, Türkiye ve dolaylı olarak da İstanbul, ekonomik ve coğrafi konumunun verdiği olanaklar açısından çok önemli şanslar yakalamış durumdadır. Türkiye, doğu ile batı arasındaki, yani teknoloji ve hammadde, ucuz işçi arasında bir yatırım ülkesi, İstanbul ise finanse merkezi olma fırsatını yakalamış görünmektedir. Bunun yanında dünya ülkeleri arasında gelişen ilişkiler, teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki yenilikler, bilgi akışını hızlandırmış, İstanbul, Türkiye içindeki merkezi konumu ve barındırdığı uzman kuruluş ve elemanlar nedeniyle bu bilgi ve teknoloji transferinin en hızlı yaşandığı dünya şehirleri arasına girmiştir.

Şekil 3.3 : İstanbul'da Sanayi Alanlarının Dağılımı

(İBŞB, 1995)

Şekil 3.4 : İstanbul'da Ticaret ve Hizmet Merkezlerinin Dağılımı

(İBŞB, 1995)

Yerel ölçekteki planlama kararlarının üretilmesinde, şehrin yeniden yapılanma ve gelişmesinde dış dinamiklerin etkileri geniş ölçüde kabul görmeye başlamıştır. Siyasal sınırlarla, ekonomik sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması şeklinde de tanımlanabilen küreselleşme ile Türkiye'nin AB ve Batı ile entegrasyon çalışmalarına hız vermiştir. Bunun yanında, "Gelişmekte Olan Piyasalar" ın başında gelen Türkiye, dünya sermayesinin çok dikkatle izlediği bir ülke konumuna gelmiştir Türkiye, Avrupa Birliği'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ucuz işgücü ve pazar arayışında, Doğu Avrupa ülkelerinin rakibi konumundadır. Bunun yanı sıra, Hong Kong'un İngiltere'den Çin'in yönetimine geçmesiyle ortaya çıkabilecek gelişmeler çerçevesinde, dış dinamiklerin finans merkezlerinin yerini değiştirmek için daha batıya geldiklerinde yerleşebilecekleri ilk ülkenin Türkiye olabileceği görülmektedir. Türkiye'de 1996 yılına kadar toplam 9.5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımı yapılmıştır. Bu yatırımların % 98'i 1980'den sonra gerçekleştirilmiştir (Oymak, 1997; Arıman, 1997).

Bu yatırımlar, İstanbul'daki fiziksel biçimlenmenin gelişmesinde ve değişmesinde önemli bir yer tutmuştur. İstanbul'daki büyük sanayi, otel, iş merkezi, altyapı vb. büyük ölçekli yatırımlar bu sermayelerin doğrudan kullanılması veya kredili olarak kullanılmalarıyla gerçekleşmiştir. Büyükdere caddesi, Beyoğlu ve Beşiktaş İlçelerinin merkezi alanlarındaki oteller, E5 koridoru vb. merkezlerin gelişmesi yabancı ortaklıklarla veya doğrudan yabancı yatırımlarla ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Boğaziçi köprüleri, metro, ve diğer büyük altyapı projeleri de yine yabancı destekli kaynaklarla hayata geçirilmiştir.

3.2.3. Cumhuriyet'ten Sonra Sosyal ve Kültürel Olayların İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

1930-50 Dönemi İstanbul'daki şehirleşme sürecinde sosyal değişikliklerin görüldüğü bir değişim sürecinin başlangıç dönemi olmuştur. İstanbul'da şehirleşme oranı 1935 yılında %85.8, 1940'da %82.2, 1945'de %84.2 ve 1950 yılında %85.9 ile en yüksek orana ulaşmıştır. Nüfus 1935 yılında 758.488 iken, 1950 yılında 1.002.085'e yükselmiştir (Sezer, 1984; Türkiye Ans., 1994).

1950-60 dönemi, Türkiye'deki mevcut duruma paralel olarak, çözümsüz problemlerin biriktiği ve yeniden inşa döneminin tüm alanlarda başladığı dönemdir. Bu dönemde İstanbul'da şehirleşme oranı 1950 yılında %85.99, 1955'de %84.5, ve 1960 yılında %80 ile dönemin en düşük oranına ulaşmıştır. Nüfus 1950 yılında 1.002.085 iken, 1960 yılında 1.465.535'e yükselmiştir. Artı üründe ortaya çıkan yükseliş ile bunun kanalizasyon için Liberalizme yeşil ışık yakılan ve Demokrat Partinin iktidara geldiği bu dönemde; çok hızlı artan bir nüfus, belediye sınırları dışında yerleşme alanlarının ve parsellenmelerin başlaması, şehrin içindeki ve dışındaki alanlarda, sanayi tesislerinin kurulması baskısı ve saçaklanmanın başlaması-gecekondulaşma, mevcut ulaşım ağının yanıt veremeyeceği oranda taşıt sayısının artması sorunları İstanbul için çözümü zor boyutlara ulaşmıştır (Giritlioğlu, 1991; Tekeli, 1994; İBŞB, 1995).

1960-80 yıllarının İstanbul'da şehirleşme oranı 1960 yılında %80, 1965'de %78.1, 1970'de %72.9, 1975'de %67.8 ve 1980 yılında %61.3 ile dönemin en düşük oranıdır. Nüfus 1960 yılında 1.465.535 iken, 1980 yılında 2.772.708'e yükselmiştir (Tekeli, 1994; İBŞB, 1995).

1980 yılında 2.772.708 olan şehir nüfusu 1990 yılında 6.620.241'e yükselmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planına göre şehirleşme oranı 1989'da %50.77 iken 1994'de %56.75'e yükselmiş, 1950 yılından beri düşen şehirleşme oranı yeniden yükselmeye başlamıştır (Sezer, 1984; Türkiye Ans., 1994; İBŞB, 1995).

Tablo 3.2 : Türkiye'nin ve İstanbul'un Nüfus Gelişiminin Karşılaştırılması(1950-90)

YILLAR	TÜRKİYE NÜFUSU	İSTANBUL NÜFUSU	İST./TÜRKİYE (%)
1950	20.947.188	1.166.477	5.57
1955	24.064.763	1.533.822	6.37
1960	27.754.820	1.882.092	6.78
1965	31.391.421	2.293.823	7.31
1970	35.605.176	3.019.032	8.48
1975	40.347.279	3.904.588	9.68
1980	44.736.957	4.741.890	10.16
1985	50.664.458	5.842.985	11.53
1990	56.473.035	7.309.190	12.94

(İBŞB, 1995)

İstanbul'da küreselleşme, gerek esasını oluşturan iş kollarının çokuluslu niteliği, gerekse medya etkisiyle, geçmişten kalan kültürel farklılıkların üzerini hızla örtmektedir. Mekan boyutunda çokulusluluk/uluslararasılık, evrensel ve kimliksiz imgelerde ifade bulmakta, bir şehri diğerinden ayıran özellikler kaybolup gitmektedir. Bu kimliksizliği, toplumdaki farklılıkları basite indirgeyen bir yaklaşımla, ortalama bir kullanıcı için yapılan tasarımlarla da desteklenmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde, şehirselleşme süreçlerinin oluşumunda, kimlik kazanmasında kültüre yaklaşım, varolan toplumsal yapıdaki çeşitlilik ve çok sesliliğin mekanda anlatım bulması zorlaşmaktadır.

Yıllar süren birikim sonucunda ortaya çıkan kültürel öğeler, İstanbul'da tutarlı bir kimliğin meydana gelmesine neden olmuştur. Göç ile oluşan yeni nüfus, hem kültürel, hem eğitimsel hem de ekonomik olarak bu değerlerin bilincine erişmemiş bir kitle niteliğindeki bir yapıya sahip olduğundan, oluşmuş olan bu kültürün sürdürülebilmesi ve korunması, toplumsal bir boyut kazanamamakta ve başarılı olamamaktadır. Bu nedenle yukarıda bahsedilen çok seslilik olumsuz etkileriyle, şehrin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Pratik, hızlı ve ucuz yapılaşma son yıllarda bu duyarsızlığın İstanbul'a getirdiği en önemli kayıplardan birisidir. Önceki dönemlerden kalan kültürel mirasın fiziksel elemanları bu karmaşada yok olmakta, yerini birbirine çok benzeyen kimliksiz mekanlar almaktadır (Zeren,1991; Suher,1991; Ulusoy ve Altay, 1995; Erses,1996).

3.2.4. Cumhuriyet'ten Sonra Politik Örgütlenmedeki Değişimlerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Osmanlı Döneminde, İstanbul Şehremaneti tarafından yönetilen İstanbul, 1930 yılında çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu ile yeni yönetim biçimine kavuşmuştur. Günümüzde de hala geçerli olan yasaya göre nüfusu 2000'in üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye örgütü kurulması zorunlu tutulmuştur. Kanunla belediyelere, imar sosyal yardım, ekonomik, sağlık, ve kolluk alanlarında yerel nitelikli, bazıları zorunlu bazıları ise gönüllü olan birçok görev yüklenmiştir. Belediye başkanı, belediye meclisi ve belediye encümeni organlarıdır. 1580 Sayılı Yasanın yanısıra, 27.6.1984

tarihinde çıkarılan 3030 Sayılı yasa ile İstanbul'da büyükşehir yönetim birimi kurulmuş ve sınırları tespit edilmiş, sınırlar içinde İlçe ve belde belediyeleri oluşturulmuştur. Bunun yanında, sınırlar dışında da ilçe ve belde belediyelerine yetkiler tanınmıştır (3030 Sayılı Yasa ve Yönetmelikler, 1985). Hizmetlerin planlı, programlı, etkin ve uyumlu yapılabilmesi amacıyla çıkarılan yasada, büyükşehir belediyelerinin organları; büyükşehir belediye başkanı, büyükşehir belediye meclisi ve büyükşehir belediye encümeni olarak belirlenmiştir. Büyükşehir belediyesi sınırları veya il sınırları içinde kalan ilçelerde kurulan belediyeler ilçe belediyeleridir. Ayrıca belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşmış ilçe olmayan ve büyükşehir belediye sınırları dışında ilçe belediyesi olmayan belde belediyeleri de Bakanlar Kurulu kararı ile kurulabilmektedir.

İstanbul'un önceki dönem nazım plan çalışmalarında belirlenmiş olan Silivri-Gebze arasında uzanan ve "denetimli" metropoliten alan bütünü, 3030 sayılı yasanın büyük şehir olarak belirlediği ve yetkilendirdiği merkez ilçelerin oluşturduğu alan olarak büyükşehir sınırları dışında, şehrsel nüfusun yayılması sonucu denetimsiz yerleşmeler meydana gelmiş, kısa zamanda ve politik baskılar sonucu bu yerleşmeler müstakil belediye statüsüne kavuşmuştur. Müstakil belde belediyelerinin herhangi bir üst denetim olmadan ve bölge gelişmesi ile bütünleşmeden hazırlanan sözde yerleşme planları kendilerince onaylanıp uygulamaya konulmaya başlanmıştır. Büyük nüfus çekimi yaratacak olan ve bölgeye Anadolu'dan göçe davetiye çıkaran ve İstanbul şehir bütünü halkının yaşamsal kaynakları üzerinde gelişen bu yerleşmeler metropoliten alan bütününde geleceğe dönük istihdam-ulaşım-eğitim-sağlık ve çevre sorunları yaratarak çözümsüzlükleri ve sorunların aşılmasını çok güç boyutlara sürüklemişlerdir (Çubuk, 1993). Bu şekilde anarşik bir gelişmeyle İstanbul'un çevresinde, koruma alanları, orman ve su havzaları kaçak gelişmenin işgaline uğramıştır. Metropoliten alanda genelde bağımsız plan uygulamaları yapan ve nüfusu hızla artan, dolayısıyla hızla büyüyen bağımsız belde belediyeleri, İstanbul metropoliten alan yönetimindeki en önemli sorunlardan birisidir.

Bu düzen içinde, Anayasada belirlenmiş olan, il özel idareleri ve köyler de İstanbul metropoliten alanındaki yerel çalışmaları yürütmekle görevlendirilmiştir. 1997 yılı itibarı ile, İstanbul İli sınırları içinde, 32 adet ilçe ve 37 adet belde olmak üzere toplam 69 belediye bulunmaktadır. Bu belediyelerin; 44 adedi büyükşehir belediyesi sınırları içinde, 25 adedi ise sınır dışındadır (Tablo 3.4; Şekil 3.7). Bu durumda İstanbul metropoliten alanında imar konusunda söz sahibi olan yönetim birimleri şu şekilde sıralanabilir:

- 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu vb. birçok yasaya bağlı olarak, konularıyla ilgili bakanlıklar vasıtasıyla, Merkezi Yönetim;
- 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yönetimi;
- Aynı Kanun ile Büyükşehir Belediyesi sınırlarındaki İlçe Belediyeleri, 28 adet (Beyoğlu, Beşiktaş, Kadıköy vb.);
- 1580 Sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediyesi Sınırları dışındaki İlçe Belediyeleri, 4 adet (Çatalca, Silivri, Şile, B.Çekmece.);
- Büyükşehir Belediyesi Sınırları içindeki ve dışındaki Belde Belediyeleri, 37 adet (Bahçeköy, Boğazköy, Haraççı, Tepecik, Esenyurt, Gürpınar, Çekmeköy, vb.);
- 3194 sayılı İmar Kanunu ile Valilik ve İl Genel Meclisi;

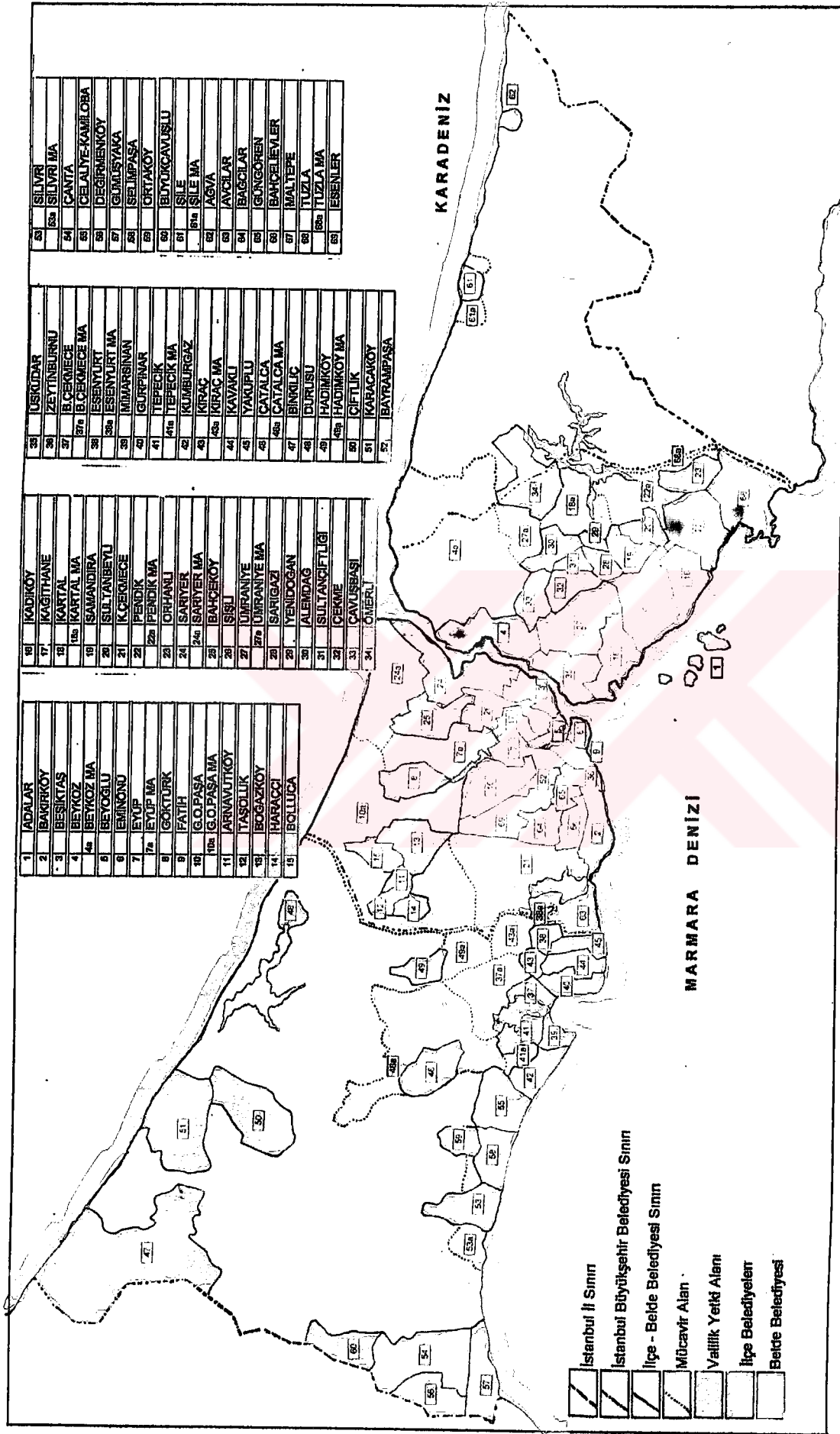
Bu durumun fiziksel mekana yansıması ise gayet açık görülebileceği gibi, karmaşa, uyumsuzluk ve kontrolsüzlüktür. Özellikle Büyükşehir sınırları dışında gelişen alanlardaki yerel yönetimler, her türlü denetimin dışında, İstanbul İlinin tümünü ilgilendiren kararları bile danışmadan alabilmektedirler. Bunun yanında merkezi hükümetin, elindeki yetkileri kullanarak, İstanbul'un herhangi bir yerindeki alanda,

turizm, çevre vb. konularında, bütünlüğü bozma pahasına kararlar almakta ve uygulamalar yapabilmektedir. Ayrıca bu yetki karmaşasında birden çok yönetim biriminin yetki alanına giren alanlarda, çözümsüzlük ve denetimsizlik hakim olmaktadır.

Tablo 3.3 : İstanbul İl Sınırları İçinde Yer Alan İlçe Ve Belde Belediyeleri

İLÇELER	BELDELER	İLÇELER	BELDELER
ADALAR		B.ÇEKMECE	
BAKIRKÖY			ESENYURT
BEŞİKTAŞ			MİMARŞINAN
BEYKOZ			GÜRPINAR
BEYOĞLU			TEPECİK
EMİNÖNÜ			KUMBURGAZ
EYÜP			KIRAÇ
	GÖKTÜRK		KAVAKLI
FATİH			YAKUPLU
G.O.PAŞA		ÇATALCA	
	ARNAVUTKÖY		BİNKILIÇ
	TAŞOLUK		DURUSU
	BOĞAZKÖY		HADIMKÖY
	HARACCI		KARACAKÖY
	BOLLUCA		ÇİFTLİK
KADIKÖY		BAYRAMPAŞA	
KAĞITHANE		SİLİVRİ	
KARTAL			ÇANTA
	SAMANDIRA		CELALİYE
SULTANBEYLİ			DEĞİRMENKÖY
K.ÇEKMECE			GÜMÜŞYAKA
PENDİK			SELİMPAŞA
SARIYER			ORTAKÖY
	BAHÇEKÖY		BÜYÜKÇAVUŞLU
ŞİŞLİ		ŞİLE	
ÜMRANIYE			AĞVA
	SARIGAZI	AVCILAR	
	YENİDOĞAN	BAĞCILAR	
	ALEMDAĞ	GÜNGÖREN	
	SULTANÇİFTLİĞİ	BAHCELİEVLER	
	ÇEKME	MALTEPE	
	ÇAVUŞBAŞI	TUZLA	
	ÖMERLİ		ORTIĞANI
ÜSKÜDAR		ESENLER	
ZEYTİNBURNU			

	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sınırları Dışındaki Belediyeler
	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçindeki Belediyeler
	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçinde Olup da İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Yetkisi Dışında Olan Belediyeler

3.2.5. Cumhuriyet'ten Sonra Şehir Planlama Anlayışındaki Gelişmelerin İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesindeki Etkileri

Cumhuriyet döneminde 1933 yılından itibaren batıdan getirilen yabancı uzmanların görüşü doğrultusunda, şehrin, yeniden planlanması çalışmaları. Bu tarihte İstanbul'un imar çalışmaları için Almanya'dan sınırlı bir yarışma için Herman Elgötz, Fransa'dan Alfred Agache ve H.Lambert İstanbul'a getirilmiş, 1935 yılında Fransız Prof. Wagner'e İstanbul ile ilgili ilk ciddi analiz ve plan çalışması yaptırılmıştır (İmar İskan Bakanlığı B, 1973).

1933 yılındaki yarışmaya katılan projelerin hepsi değerlendirmeye layık görülerek, karma bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor İstanbul'un biçimlenmesi açısından oldukça önemli uygulamalara öncülük etmiştir. İstanbul limanının Haydarpaşa ve Yenikapı'ya alınması, bu limanların Sirkeci ile feribot ilişkisinin kurulması, İstiklal Caddesinin ticaret merkezi olarak geliştirilmesi, hava limanının Yeşilköy'e kurulması, Taksim-Harbiye-Beşiktaş arasında büyük bir parkın yapılması, Karaköy-Eminönü ve Unkapanı-Azapkapı arasının köprü ile birleştirilmesi kararları bu planların ortak değerlendirilmesi sonucunda alınmıştır. Bu planlama çalışması uzun yıllara yayılsa da önemli ölçüde gerçekleşmiştir (Eruzun,1996).

1935 yılında Fransız Prof. Wagner'e İstanbul ile ilgili ilk ciddi analiz ve plan çalışması yaptırılmış, İstanbul'u çevresi ve ekonomik gelişmeleri de dikkate alan bir çalışma olan Wagner'in raporundan hiç yararlanılmamıştır. 1936 yılında yine bir Fransız olan Prof. H. Prost'a İstanbul'un nazım planını hazırlaması için görev önerilmiştir. Türk yardımcıları ile birlikte Prost 1936-50 yılları arasında bölgesel nazım planı yanısıra çeşitli ayrıntı planları da hazırlamıştır. Planda İstanbul bütün olarak ele alınmamış, İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy parçaları olarak ayrı ayrı ve değişik zamanlarda ele alınmıştır. 40 rakımın üzerinde yapılacak binaların kat kısıtlamasıyla Prof. H. Prost, tarihi yarımada silüetinin korunmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Sarayburnu'ndaki depoların temizlenmesi, 1 Numaralı Gülhane Parkının oluşturulması, ve Elegözt'ün önerisi olan 2 Numaralı Maçka Parkının önerilmesi daha sonra mekana yansıyan olumlu kararlardır. Prost'un planında ileriye dönük olumsuz gelişmelere neden olan kararı ise, Haliç'in sanayiye açılmasıdır. Bu kararla, Zeytinburnu, Kazlıçeşme, Yedikule ve Eyüp çevrelerinde ağır ve orta büyüklükteki sanayilere açılması bu bölgelerde çevre kirlenmesine ve köhneleşmelere neden olmuştur (İmar İskan Bakanlığı A, 1973; Çubuk,1993; Eruzun,1996).

1950'lerden sonra Türkiye'de şehirleşme hareketlerinin ilk belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştır. 1954 yılında yine bir yabancı uzman olan Alman şehircilik uzmanı H.Högg, dönemin yöneticilerinin istekleri doğrultusunda geniş ve yüklü ulaşım arterlerine ağırlık veren bir çalışma hazırlamıştır(Zeren,1988; Eruzun,1996). 1955 yılına doğru gittikçe artan hızlı göç ve gecekondulaşma, tüm planlama çalışmalarını başarısızlığa uğratmıştır.

1955-60 dönemi, nazım planı olmayan İstanbul'da Belediye ve Diğer Kamu kuruluşlarının günlük hazırladıkları parça planların uygulamalarıyla geçilmiştir. Kısa dönem içinde bu parçalı planlamanın, çok hızlı bir gelişme içinde olan İstanbul'u yönlendiremeyeceği görülerek, büyük şehirlerin çevrelerinden soyutlanarak planlanamayacağı da kabul edilerek, 1958 yılında İstanbul Belediyesinde, İmar Planlama Müdürlüğü kurulmuştur (İmar İskan Bakanlığı,a, 1973).

1958-60 dönemi içinde İtalyan Luigi Piccinato gözetiminde İlle Bankası İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü, ilk defa mücavir alanı kapsayan bir nazım plan önerisi geliştirilmiştir. Prof. L. Piccinato, çalışmalarında, tarihi hüviyetini yok edebilecek en büyük tehlikenin, tek merkezli büyüme olduğu ve bugüne kadar devam etmiş olan bu eğilimin muhakkak değiştirilerek, ülkenin bütünü ve Marmara Bölgesi hinterlandına yönelik doğrusal biçimde planlaması gerektiğini savunmuş ve bu fikirleri yansıtan nazım planı hazırlamıştır. Bu plan, metropolitenin alanın bütününe içeren ve imar planı ölçeğine uygun geçerli bir haritanın bulunmaması nedeniyle ve bu haritanın hazırlanması amacıyla onanmamıştır (Çetiner,1965; Keskin ve Diren, 1993). Bu

dönemde ayrıca, Boğaz Köprüsü ve çevre yolları ile ilgili projeler hazırlanmış, gelişme daha çok Anadolu yakasına kaydırılmıştır .

Aktif ve uygulamaya dönük planlama çalışmalarına uzun bir süre ara verildikten sonra, Milli Güvenlik Kurulu'nun 86 Sayılı ve Bakanlar Kurulu'nun 20.07.1965 gün ve 6/4970 sayılı kararları gereğince tekrar güncel duruma gelen İstanbul planı için, İmar ve İskan Bakanlığı tarafından büyük İstanbul Nazım Plan bürosu kurulmuştur. Bu büroda çok yönlü bilgi çalışmalarına paralel olarak, İstanbul metropoliteninin, aktif ve teorik olarak batıda Silivri ile doğuda Gebze ilçeleri arasında 100 kilometre uzunlukta ve kuzeyde Karadeniz'e uzanan bir alan olduğu tespit edilmiş ve bu metropoliten alan sınırı onanmıştır. 1/25.000 ölçekli çalışmalarını 1973 yılında bitiren Büro, büyük nüfus ve iş birikiminin olduğu B.Çekmece-Gebze arası, bu merkezlere bağlı yan şehirselle birimler olarak, Çatalca, Yalova, Şile vb. bölgeler ve geniş bir alanı kapsayan kırsal alanlar olmak üzere İstanbul'u üç şehirselle birime ayırarak planlama kararları geliştirmiştir. 1971 ve 1973 yıllarında nazım plan onaylanacak şekilde tamamlanmış olmakla beraber, Bakanlığa sunulmuş ve onanamamıştır (İmar İskan Bakanlığı, 1973) (Keskin, Diren, 1993). Daha sonra hazırlanan ve onaylanan 1980 İstanbul Nazım Planı, Boğaziçi Sit Planı, Suriçi Sit Planı ve Kadıköy İmar Planı Büyük İstanbul nazım Plan Bürosu tarafından hazırlanmıştır (Tekeli, 1994; Eruzun, 1996).

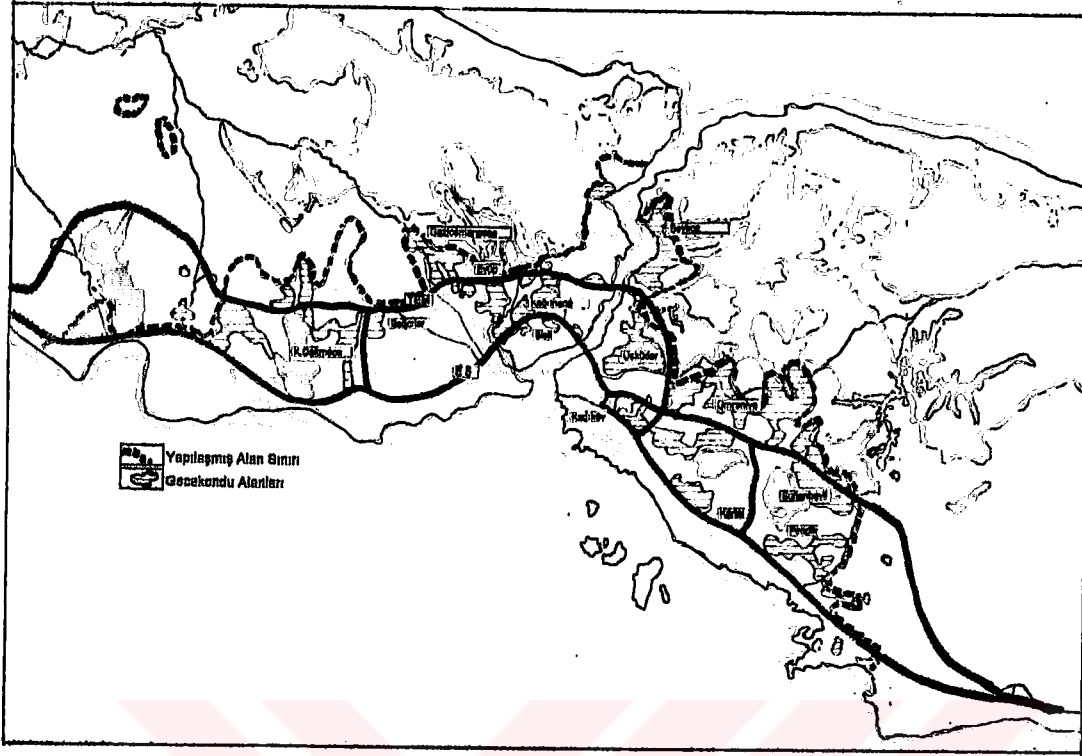
29.07.1980 tarihinde onanmış olan İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı, 1995 hedefine göre ve 1985, 1990 ve 1995 sonrası eylem program planları ile birlikte hazırlanarak, eylem planlarıyla ve uygulama için gerekli idari, mali ve hukuki altyapı ile desteklenmediğinden dolayı, çok önemli ve doğru tespit ve kararlar içeren stratejik kararların yer aldığı fiziksel bir plan olmasına rağmen, arzu edilen şekilde uygulama olanağı bulamamıştır (Sezer, 1984).

1980 sonrasında gerek İstanbul'un bölge ve ülke içindeki konumu, gerekse 3030 sayılı yasa nedeniyle yerel yönetimlerin yapısında yapılan değişiklikler 1980 onanlı planı zorlamış ve revize edilmesini gündeme getirmiştir. Fakat işbaşına gelen yerel yönetimler planlamada kurumsallaşmayı gündeme getirmek yerine mevcut sistemleri

de dağıtarak, planlama birimlerini iş yapamaz hale getirmiştir. Bu dönemler günübirlik plan ve programlarla, kişisel kararlarla, mevzi ve ıslah imar planlarıyla İstanbul'un yönlendirildiği dönemlerdir. 1980 sonrası dönemde gecekondu ve kaçak yapılaşma en önemli sorun olma niteliğini arttırarak korumuş ve bu sorunlar imar afları ile çözümlenmeye çalışılmıştır(Sezer, 1984). Bu dönemlerde şehir planları, İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde etkisiz kalması konusu bir yana bırakılacak olursa, yasalarla belirlenmiş bir planlama içeriği ve türü olan İmar Islah Planları vasıtasıyla bu gelişmeye olumsuz yönde katkıda bulunmuştur. Bu planların, donatı gereksinimini göz ardı etmesi ve yoğunlukların arttırılmasına olanak tanınması (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1996), gecekonduların yasallaştırarak, birer rant sağlama alanı haline dönüştürmüştür.

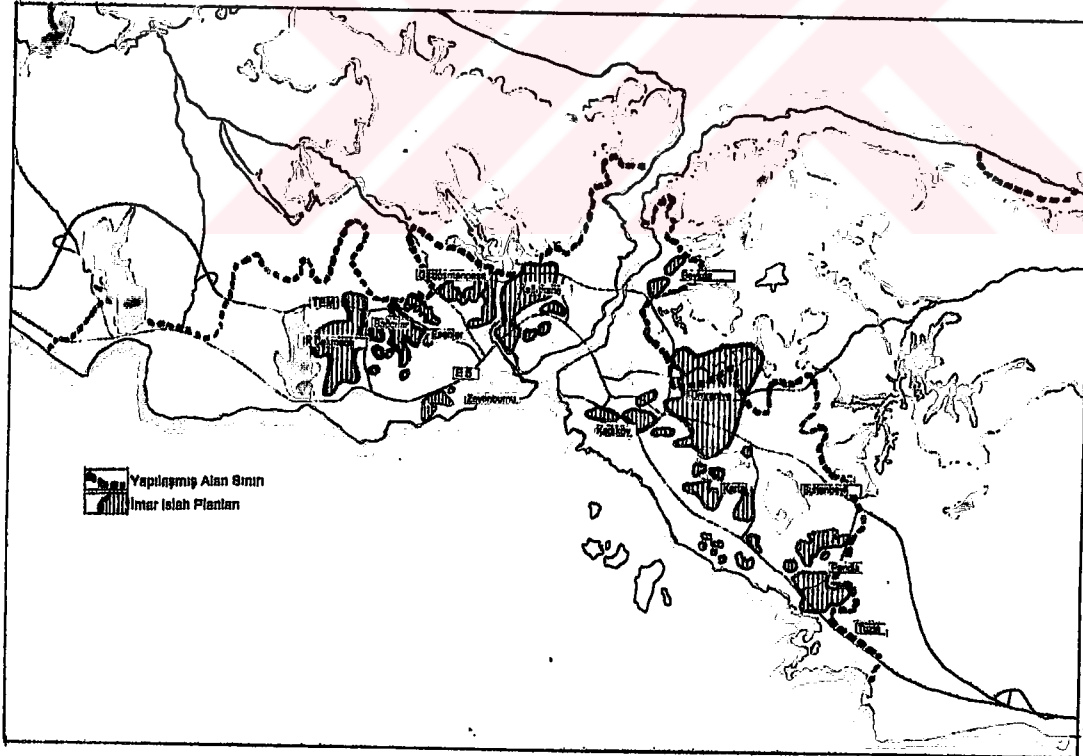
İstanbul için hazırlanan en son planlama çalışması 1994 yılında çalışmasına başlanan ve 15.11.1995 tarihinde onaylanan "İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı"dır. Planda amaç; "gelecekteki 15 yıllık periyot içinde sorunları çözecek, günün ekonomik koşulları içinde İstanbul'un dünya metropollerinde yerini almasını sağlayacak, tarih, kültür, bilim, sanat ve hizmet ağırlıklı bir metropoliten şehir olması" olarak ortaya konmuştur (İBŞB, 1995). Planın etkisi henüz tespit edilememekle birlikte, Araştırmanın daha sonraki bölümünde yapılan anketteki yaklaşımlara göre, ilçe ve belde belediyeleri planın yönlendiriciliğine karşı görüş ortaya koymaktadırlar.

Sonuç olarak, İstanbul'da, şehir planlama çalışmalarının etmen olması, Cumhuriyetin ilk yıllarında batıdan getirilen planlama uzmanlarının yaptığı çalışmalarla başlamıştır. 1930-50 yıllarında hazırlanan planlar, olumlu ve olumsuz yönleriyle büyük oranda uygulanmış, daha sonraki dönemde ortaya çıkan aşırı nüfus artışı ve göç ile yapılan planlama çalışmaları pek başarılı sonuçlar alamamıştır. 1980'li yıllar ise, onaylı nazım plana rağmen parçacı planlama anlayışı ile geçmiş, mevcut durumu yasallaştırmayı amaçlayan imar ıslah planları, 1980 ve 90'lı yıllarda şehrin gelişmesine olumsuz katkılarda bulunmuştur (Şekil 3.8; Şekil 3.9).

Şekil 3.8 : İstanbul'da Gecekondu Alanlarının Dağılımı

(İBŞB, 1995)

Şekil 3.9 : İstanbul'da İmar Islah Planlarının Dağılımı

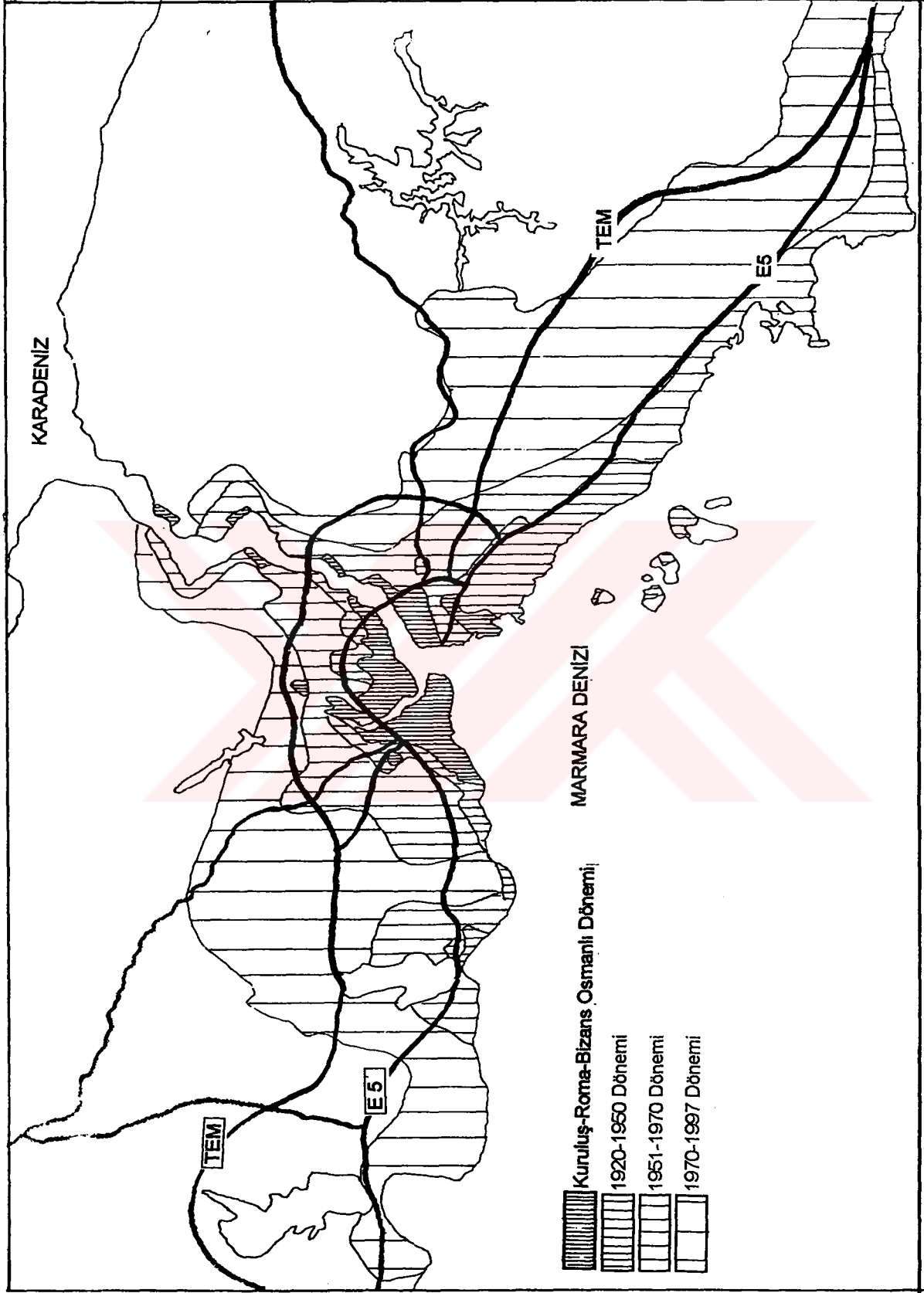
(İBŞB, 1995)

Tablo 3.4 : Cumhuriyet Döneminden Sonra İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenler

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİK VE DOĞAL YAPI	Teknolojik olanaklar ve aşırı nüfus baskısıyla doğal eşiklerin etkisinin azalması	Doğal yapıda bozulmaların başlaması, çevre sorunları oluşması, sınırların kuzey, kuzey-batı ve kuzey-doğu yönünde doğal alanlara doğru yayılması
	Coğrafi konumun ön plana çıkması	Dünyadaki dengelerin değişmesiyle, coğrafi olarak merkezi bir yere sahip olması
EKONOMİK TEKNOLOJİK GELİŞMELER	Sanayi sektörünün tarım sektörü karşısındaki ağırlığının artması	Türkiye'nin en gelişmiş merkezi olan İstanbul'da sanayi alanlarının artması Tarımda ortaya çıkan işgücü açığının, İstanbul'a göç etmesi Nüfusun sanayi alanları çevresinde, gecekonduların oluşması
	Teknolojik ve ekonomik canlanmanın yabancı sermayeyi İstanbul'a çekmesi	Otoyolların, I.ve II. Boğaz köprülerinin, metronun vb. altyapı tesislerinin inşa edilmesi, bu aksların nüfus çekerek gelişmesi Yabancı sermaye yatırımlarının İstanbul'daki özel sektör kuruluşları ile birleşmesi ve Büyükdere Caddesinin MİA ya dönüşmesi
	Ticaret sektörünün biçim değişimi	Ticaret sektörünün geleneksel yapısının dışında, büyük ticaret ve alış-veriş merkezlerinde toplanması
	Hizmet sektörünün önem kazanarak, 1. sektör haline gelmesi	Hizmet ağırlıklı MİA karakteristikli bölgelerin İstanbul'un değişik bölgelerinde gelişmesi, üçüncü boyutta yükselmenin artması
	Turizm sektörünün gelişmesi	İstanbul'un doğal ve kültürel mirasının korunmasına yönelik olarak, tarihi merkezlerin yeniden canlandırılması.
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Demokrasi düşüncesinin tüm dünyaya yayılması	Cumhuriyetin kurulması, özgürlük ortamının oluşması
	Tarımda makinelerin kullanılmasıyla işgücü fazlasının doğması ve göç	İstanbul'un büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalması Sosyo-kültürel ve fiziksel anlamda şehirleşmenin yerine demografik şehirleşmenin gerçekleşmesi
		İstanbul'un boyutlarının aşırı büyümesi ve yayılması, gecekonduların artması
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Cumhuriyetin kurulması, demokrasi ve devletçilik görüşlerinin yaygınlaşması	İstanbul'daki yerel birimlerin sayısının artması, merkezi yönetimin İstanbul üzerinde etkisinin azalmaması Yatırımların İstanbul ve çevresinde yoğunlaşması Kamu sektörü ortak yatırımlarına ağırlık verilmesi
	1950'li yıllardan sonra yönetimde istikrarın bozulması, liberal ekonomik yapının benimsenmesi,	Populist politikalarla imar afları çıkarılması ve gecekonduların teşvik edilmesi Hizmetlerin aksaması, altyapı ve üstyapı çalışmalarının eksik ve yetersiz olması
		Yerel yönetimlerin kaynak sıkıntısı çekmesi, merkeze bağlı kalmaları Yerinden yönetimin işlememesi neticesinde, halkın gereksinimlerine yanıt verecek, yasal olmayan oluşumların yönetimi eline geçirmesi
	İstanbul'daki yerel yönetimlerin sayısının artırılması	Yeni gelişme alanlarının teşvik edilmesi
	İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kurulması	Metropoliten alanın planlı gelişmesinde önemli bir adım olsa da, koordinasyonun sağlanamaması

Tablo 3.5 : Cumhuriyet'in İlanından Sonra İstanbul'un Gelişmesinde Ve Biçimlenmesinde Etkili Olan Önemli Etmenlerin Kronolojik Sırası

	Cumhuriyet'in İlanından Sonra İstanbul'un Gelişmesinde Etkili Olan Önemli Olaylar	Etkileri
1923	• Cumhuriyetin Kurulması	• Ankaranın başşehir olması ve İstanbul'un öneminin azalması • Belediyeler Yasasının çıkarılması
1935	• Prost Planı	• İstanbul üç bölgeye ayrılarak planlanması • Plan daha sonraki dönemlerde uygulanması • Apartmanlaşmanın başlaması
1950	• Çok partili sisteme geçiş ve Demokrat Parti İktidarı • Nüfus Artışı ve Göçün Başlaması	• İstanbul'a yabancı sermaye birikiminin gelmesi • Sanayileşmenin hızlanması • Şehirleşme sürecinin hızlanması • Gecekondulaşmanın ilk belirtileri • Nüfusun bir milyonu aşması • Piccinato'nun Plan Hazırlaması
1960		• Gecekonduların artması • Sanayinin ilerlemesi
1970	• 1.Boğaziçi Köprüsünün İnşası • Otomobil sahipliğinin artması	• Nazım Plan Bürosunun kurulması, Nazım Planın Hazırlanması • Şehrin çok merkezli hale gelmesi • Doğu yakasının gelişmeye başlaması • Şehrin doğu-batı aksında gelişmesi • Altyapı sorunlarının artması • Kooperatifleşmenin hızlanması, toplu konutların inşaatı
1980	• Liberal düşüncelerin hakim olduğu yeni hükümetin kurulması	• Ekonominin canlanması, yabancı sermaye akışının hızlanması • Nüfusun 5 milyonu aşması • Gelişmenin metropoliten alana yayılması • Sektörel farklılaşmaların hızlanması • Üst yapı yatırımlarına ağırlık verilmesi • Sanayinin ve ticaretin teşvik edilmesi • Yasal düzenlemelerin yapılması • İstanbul Büyükşehir Belediyesinin kurulması • 2.Boğaz Köprüsünün inşa edilmesi • İmar aflarının gündeme gelmesi • Gecekonduların orman ve su havzalarını işgal etmesi • İmar ıslah planları
1990		• Plansız gelişmenin devam etmesi • Teknik ve sosyal altyapı sorunlarının artması • Gecekondu alanlarını arazi mafyasının kontrol etmesi • Üçüncü boyutta yüksek yapıların artması • Belde belediyelerinin gelişmesi, metropoliten alanda bağımsız kararların alınması, yetki tartışmaları • Sanayinin desantralize edilmesi çalışmaları • Metro inşaatının başlaması
1995 1997	• İstanbul Metropoliten Alt Bölge Nazım Planının Hazırlanması	• Nüfusun 9 milyonu aşması • 1/50000 Ölçekli Nazım Planın hazırlanması • Plansız gelişmenin devam etmesi • Teknik ve sosyal altyapı sorunlarının artması • Gecekondu alanlarını arazi mafyasının kontrol etmesi • Üçüncü boyutta yüksek yapıların artması • Belde belediyelerinin gelişmesi, metropoliten alanda bağımsız kararların alınması, yetki tartışmaları • Üçüncü Boğaz Geçişinin tartışılması

(İBŞB, 1995)

Şekil 3.10 : Cumhuriyet'ten Sonra İstanbul'un Fiziksel Yapısının Gelişimi

3.3. Tarihsel Gelişim Sürecinde İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi

Kurulmuş olduğu günden bu yana birçok kültüre ev sahipliği yapmış olan İstanbul, tüm bu kültürlerin izlerini fiziksel mekanında az veya çok bir şekilde yansıtmaktadır. Fiziksel mekanda hissedilen bu etkiler, zaman içinde sosyal olaylara ve kültürlere de yansımıştır. Bugünkü büyük İstanbul şehrinin yerleşme alanındaki esas şehir, Sarayburnu'nda kurulmuş olan Byzas'ta gelişmiş ve savunma ve ulaşım kolaylıklarının etkisiyle ticaretin önemli bir merkezi olmuştur. Daha sonra Konstantinopolis adıyla, ilk önce Doğu Roma İmparatorluğu İmparatorluğu'nun ikinci başşehri daha sonra da merkezi olmuştur. Bu süreç zarfında tüm olanakların seferber edildiği şehir, imar hareketleri ile geliştirilmiş ve büyümüştür. Ticaretteki önemi bu dönemde de korunmuş, bağlantı su yolları stratejik olarak daha da önem kazanmış, başşehir seçilmesiyle dünya siyaseti, din ve kültür tarihi içindeki önemi artmıştır.

Ortaçağ boyunca Hristiyanlığın merkezi olan şehir, 1453 yılında Osmanlı yönetimine geçmiştir. Yeni yönetimin sağladığı güvenlik ortamı, ticaretteki atılımlar ve çok büyük bir İmparatorluğun merkezi olmasıyla, İstanbul yeniden gelişmeye başlamıştır. Gelişmeler daha önceki dönemlerde olduğu gibi surlar içinde kalmamış, surların dışında da yeni yerler yerleşime açılmıştır.

17. ve 18. yy. İstanbul'un Türk-İslam düşünce yapısına, batılılaşma yaklaşımlarının günlük yaşamdan ve fikir alanlarından önce yapı alanında girmeye başladığı dönemler olmuştur. Avrupa'dan getirtilen teknik elemanlar İstanbul'un fiziksel yapısına önce tek yapılar, daha sonra dönemin planlama görüşleri doğrultusunda mahalleler inşa ederek batılılaşmanın fiziksel görüntüsünü oluşturmaya başlamışlardır.

İmparatorluğun ekonomik ve yönetsel beceriksizlikler nedeniyle yıkılmasından sonra kurulan Cumhuriyet yönetimiyle birlikte, daha önce İmparatorluğun başşehir olan İstanbul, başşehir Ankara'ya taşınınca göreceli olarak önemini yitirmiş,

1930'lerden sonra ortaya konan imar hareketleriyle yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. 1930-50 arasında Avrupa'dan getirtilen şehircilik uzmanları yanlarına Türk teknisyenleri de alarak planlama çalışmaları yapılmıştır.

1950-70 döneminde değişen siyasal yapı, sosyal dokudaki değişmelere neden olmuş, büyük şehirlere yönelen iç göçle ortaya çıkan bu sosyal doku değişimi aynı oranda şehirlerin, dolayısıyla Türkiye'deki en önemli merkez olan İstanbul'un fiziksel dokusunda da değişimlere neden olmuş, gecekondulaşma başlamıştır.

1958 yılında İstanbul'un tümünü kapsayacak bir imar planı yapılmasına karar verilmiş, plan, harita olmadığı için onaylanmamıştır. 1965 yılında Büyük İstanbul Nazım İmar Plan Bürosu kurularak, 1973 yılına kadar plan çalışmaları sürdürülmüş, plan yine onaylanamamıştır.

1970'li yıllar İstanbul'un büyümeye devam ettiği yıllardır. İki yakayı birleştiren köprüünün inşa edilmesiyle, gelişme köprü bağlantı akslarına yönelmiştir. 1980'den sonra plansız ve yasadışı konut alanları İstanbul'un kuzey, kuzey-doğu ve kuzey-batısını sarmış ve tüm yapılaşma içinde %60 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. 1988 yılında açılan 2.Boğaz Köprüsü yine birincisinde olduğu gibi, gelişmeyi kendi akslarına çekmiş, yeni ilçe ve beldelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu genişleme orman alanlarını ve içme suyu havzalarını içine alacak şekilde tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemdeki hızlı gelişme yalnızca doğal çevreyi değil, İstanbul'un eski merkezlerindeki tarihi dokuları da tahrip etmeye başlamıştır.

1979 yılında başlatılan bir çalışma ile Marmara Bölgesini içeren gelişme şeması kapsamında hazırlanan İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı 1980 yılında onanarak yürürlüğe girmiştir. Planın uygulanması ve revizyonu tartışmaları sürerken, 1984 yılında çıkan 3030 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesi olan İstanbul'da yönetim, yetki vb. nedenlerle plan rafa kaldırılmıştır.

Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde coğrafi konum, doğal yapısının özellikleri ve yönetsel alandaki başarılı çalışmaların İstanbul'un gelişmesinde ve biçimlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'ten sonra, özellikle 1950'li yıllardan sonra batıya açılma ve sanayileşme yönündeki atılımlar, Türkiye'nin kırsal alanlarındaki nüfusun İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere yönelmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda ağırlıklı olarak sosyal gelişmelerin yanında ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisi yönlendirici olmuştur.

1980 ve 90'lı yıllarda İstanbul'da fiziksel mekanın biçimlenmesinde yönlendirici olan etmenler irdelendiğinde, uluslararası ve ulusal gelişmelerin daha ön planda olduğu söylenebilir. Sahip olduğu nitelik ve niceliksel özelliklerinden dolayı, uluslararası alanda çok önemli roller üstlenmiş ve üstlenmeye devam edebilecek bir yapıya sahip olması, İstanbul'da uluslararası etmenlerin de etkili olmaya başlamasına neden olmuştur. Günümüzde Türkiye'nin dünyadaki ekonomik ve stratejik öneminin artmasına paralel olarak, İstanbul da, tarihin birçok döneminde olduğu gibi önem kazanmaya başlamıştır. Uluslararası ekonomik çevrelerin, en istikrarsız dönemlerde bile kredibilitesine sahip olan Türk sermayesinin kalbi İstanbul'da atmaktadır. 1980'li yıllarda hızlanan yabancı sermaye akışı, çeşitli ortak yatırımlarla gelmeye, özellikle İstanbul ve yakın çevresine yerleşmeye devam etmektedir. Bu yatırımlar, çoğunlukla kendi fizibilitelelerini yapıp, yerleşme yerlerini kendileri belirlemekte, ekonomideki canlılığın yanında, mekanda da farklılaşmalara neden olmaktadır.

İstanbul'un gelişmesini yönlendiren etmenlerin bir kısmı, uluslararası sermayenin girmesiyle ortaya çıkmış, bir kısmı da ülkenin özel koşullarının yarattığı etmenler olmuştur. Sanayi, hizmetler, turizm ve enformasyon sektörünün gelişmesi, bahsedilen dış sermaye ile kurulan ilişkilerle gelişmiş, bu sektörlerin İstanbul'da yerleşmesi, şehrin gelişmesini ve biçimlenmesini yönlendiren önemli bir etmen haline gelmiştir.

Hızlı nüfus artışı, kırsal alanlarda ortaya çıkan işsizlik ve neticesinde İstanbul'a yönelen göç, İstanbul'u etkileyen diğer ulusal etmenlerdir. Göç sonucunda, ortaya çıkan konut açığına yanıt veremeyen yerel yönetimler, halkın bu gereksinimlerini

karşılamak üzere, yasal olmayan organizasyonların ve yerleşme alanlarının doğmasına neden olmuştur. Önceleri küçük çıkarlarla konut gereksiniminin karşılanmasına hizmet eden bu illegal gruplar, zamanla siyaset ve devlet içine de yayılarak tüm gelişmekte olan şehirlerdeki hazine arazilerine el uzatan, bazen de yasal olarak faaliyet gösteren kuruluşlar haline gelmişlerdir.

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarındaki planlama çalışmaları Avrupa'dan getirtilen şehircilik uzmanları tarafından yapılmıştır. Bu planlarda alınan kararlar günümüze kadar, çeşitli dönemlerde uygulama olanağı bulmuş, İstanbul'da hem olumlu, hem de olumsuz etkileri olmuştur. Daha sonraki dönemlerde, Avrupa ve Amerika'daki planlama eğilimleri doğrultusunda, bölge planları ve master planlar hazırlanmaya çalışılmış, 1958, 1965, 1980 yıllarında hazırlanmış olan metropoliten alan planları harita eksikliği, yönetsel, gelişmeye ayak uyduramama vb. nedenlerden dolayı hayata geçirilip, uygulanma olanağı bulamamıştır. 1984 yılında çıkan 3030 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesi olan İstanbul, 15.11.1995 tarihinde onaylanan "İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı" ile yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

BÖLÜM 4

1990'LI YILLARDA İSTANBUL'DAKİ PLANLAMA ÇALIŞMALARININ VE İMAR UYGULAMALARININ FİZİKSEL MEKANA YANSIMASINI YÖNLENDİREN ETMENLER

Daha önceki bölümde ortaya konmuş olduğu gibi, İstanbul'daki fiziksel mekanın biçimlenmesini yönlendiren etmenlerden birisi de planlama çalışmalarıdır. 19. yüzyılın sonundan itibaren etkili olmaya başlayan planlama çalışmalarının fiziksel mekana olumlu veya olumsuz birçok etkileri olmuştur. 1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan ve günümüzde de ağırlığını hissettiren eğilim, planlamanın tek başına yönlendirici olmasının olası olmadığıdır. Özellikle hızlı gelişen şehirlerde, planlamanın yaşamın tüm yönlerini içeren, yani uluslararası eğilimlerden, ulusal gelişmişliğe ve yerel ölçekteki gereksinimlere yanıt verecek; kısıtlamalardan çok yönlendirici içeriğe sahip olacak bir çalışma olması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında, hazırlanan planın tüm bu içeriğe sahip olması, uygulanmasındaki başarısının garantisi olmamaktadır. Uygun yönetim organizasyonunun oluşturulması, kaynak sağlanması, yasal düzenlemelerin etkinliğinin artırılması ve en önemlisi halkın desteğinin alınması gibi konularla bütünleştirilmeyen planlar, güncelliğini çok çabuk yitirmektedir.

Dünyadaki hızlı gelişen şehirlerden birisi olan İstanbul, yıllarca planlama çalışmalarına konu olmasına rağmen, bu planlar günümüzdeki olumsuz gelişmelere engel olamamıştır. Bunun nedeni, önceki bölümde ortaya konulan coğrafi konum ve doğal yapısının uygun olması, ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerin hızlı olması, merkezi yönetimlerin teşvik etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, planlama çalışmalarının yerel yönetimler ve halk tarafından benimsenmemiş olmasından, uygun yönetsel ve yasal düzenlemelerin yapılmamasından, uygun planlama sisteminin oluşturulamamasından ve planlama çalışmalarının uygulanabilir olmaması da, İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde şehir planları gereği kadar etkili olamamaktadır.

4.1. Alan Araştırması: İstanbul Metropoliten Alanında Yerel Yönetim Birimlerindeki Planlama Çalışmalarının Ve İmar Uygulamalarının Fiziksel Mekana Yansıması

Bu bölümde, tüm bu aksaklıkları ve ortaya çıkış nedenlerini ortaya koymak ve öneriler geliştirmek amacıyla, İstanbul'daki yerel yönetim birimlerinde gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları irdelenmektedir.

4.1.1. Araştırmanın Amacı ve Hedefi

1990'lı yıllarda İstanbul metropoliten alanındaki yerel yönetim birimlerindeki planlama çalışmalarının ve imar uygulamalarının fiziksel mekana yansımasını yönlendiren etmenleri tespit amacıyla, İl sınırlarında yer alan yerel yönetim birimleriyle anket çalışması yapılmıştır. Çalışma alanında, İstanbul İl sınırları içinde yer alan yerel yönetim birimlerinin, yönetim, planlama ve uygulama, fiziksel mekanının biçimlenmesini yönlendirmede karşılaştıkları sorunlar, eksikliklerini hissettikleri düzenlemeler, başarısızlıkların nedenleri ve çözüm önerileri konularındaki görüşlerinin saptanması amaçlanmıştır. Belirlenen amaç doğrultusunda İl sınırlarında yer alan 70 adet yerel yönetim biriminde (ilçe ve belde belediye başkanlıkları ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Şehir Planlama Bölümü) görev yapan ve şehir planlaması konusuyla doğrudan ilgileri olduğu tespit edilen, seçilmiş ve kadrolu personel ile toplam 36 sorudan oluşan bir görüşme yapılması hedeflenmiştir.

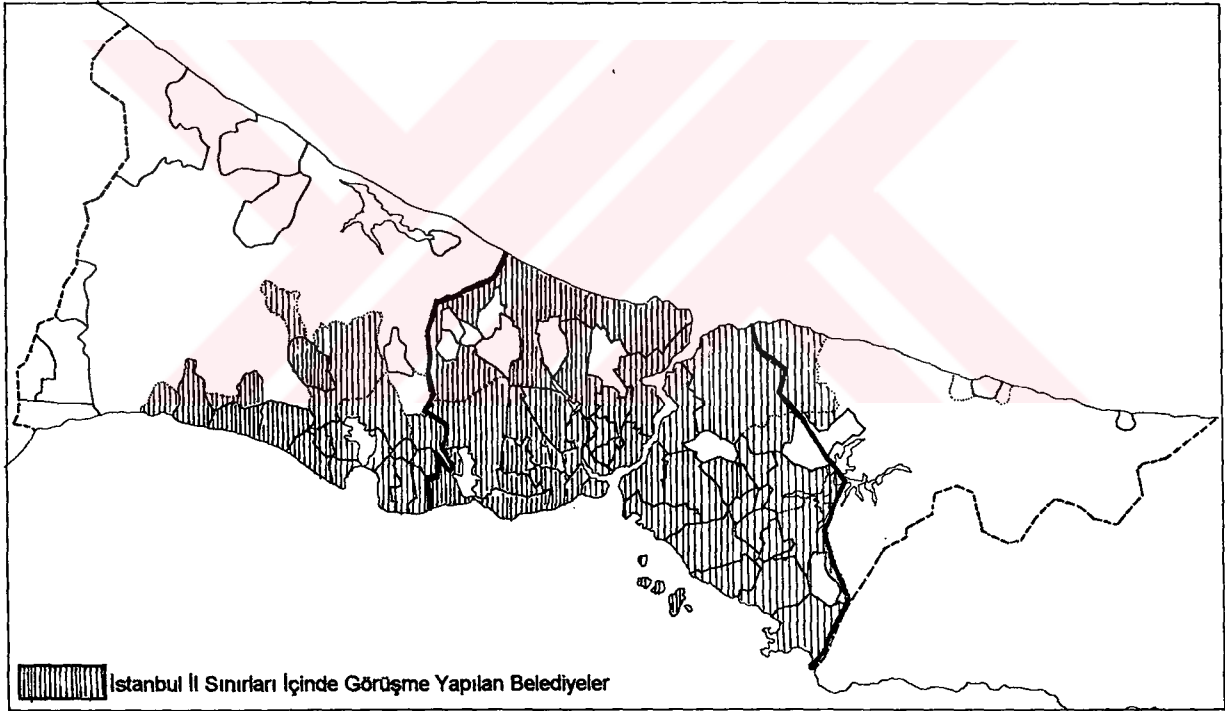
4.1.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma sonucunda, tespit edilen toplam 69 adet yerel yönetim biriminden 49'unda 84 ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Şehir Planlama Bölümünde ise 8 yetkili ile görüşme yapılmıştır. Belediyelerde konuya hakim personelin olmaması, görüşme istememe vb. nedenlerden dolayı 20 belde belediye yönetim birimi ile görüşme sonuçsuz kalmıştır. 32 adedi ilçe belediyesi, 17 adedi belde belediyesi ve İstanbul BŞB olmak üzere toplam 50 belediye yönetimi ile görüşme yapılarak, İstanbul İl sınırları içindeki yerel yönetim birimlerinin %67'sinin konuyla ilgili düşüncelerini almak

mümkün olmuştur (Şekil 4.1; Tablo 4.1; Tablo 4.2). Sorulan sorularda, karşıdaki kişinin verebileceği olası yanıtlar seçenekler halinde verilmiş, ayrıca “diğer” seçeneği konularak değişik fikirlerin sunulması da sağlanmıştır. Ayrıca, bazı sorularda yanıtların fazla olması nedeniyle birden fazla seçeneğin işaretlenebilmesine olanak tanınmıştır. Birden fazla seçeneğin işaretlendiği sorularda % toplamı verilmemiştir. Bu durumdaki her seçeneğin karşısındaki %, o seçeneğe yanıt veren belde, ilçe veya genel kesimin o seçeneğe yönelik oranını vermektedir.

Örnek: $58\% = \text{Oy Kaygısı Diyenler} / \text{Beldelerdeki Anket Sayısı} = 21/36 = 58\%$

	BELDELE R	İLÇELER	IST.B.Ş.B.	GENEL
Beldelerde Yapılan Anket Sayısı	36	48	8	92
Oy Kaygısı	21 58%	31 65%	5 63%	57 62%

Şekil 4.1 : Görüşülen Belediyelerin İstanbul'daki Dağılımı

Tablo 4.1 : İstanbul İl Sınırları İçinde Yer Alan Yönetim Birimleri

	ADET	%
TOPLAM YÖNETİM BİRİMİ	70	100%
ANKET YAPILAN YÖN. BİRİMİ	50	%67

Tablo 4.2 : Yönetim Birimlerinde Yapılmış Olan Anketlerin Dağılımı

	BELDE			İLÇE			BŞB
	BELDE SAYISI	ANKET YAPILAN	ANKET %	İLÇE SAYISI	ANKET YAPILAN	ANKET %	ANKET YAPILAN
ANADOLU YAKASI	10	6	60%	11	11	100%	8
AVRUPA YAKASI	27	11	41%	21	20	95%	
TOPLAM	37	17	46%	32	32	100%	8

4.1.3. Araştırmaya Katılanların Kimliği

Her belediyede hem seçilmiş hem de teknik görevde bulunan birer kişiyle olmak üzere toplam iki görüşme yapılması planlanmıştır. Görüşme yapılacak kişilerde; imar planlaması veya uygulaması konusunda uzman/deneyimli olması veya belediye başkanı/teknik başkan yardımcısı olması ön koşulu aranmış, meslek konusunda ise herhangi bir öngörü konmamıştır. Bu özelliklere uygun, toplam 92 kişi ile görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişiler, %43 oranında planlama müdürü, imar müdürü, fen işleri müdürü veya yardımcısı; %29 oranında teknik başkan veya yardımcısı ve %16 oranında teknik eleman olarak görev yapmaktadır (Tablo 4.3.).

Tablo 4.3 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Görevi

	BELDE(17)		İLÇE(32)		İST.B.Ş.B.		GENEL	
	ADET	%	ADET	%	ADET	%	ADET	%
Teknik Bşk. Veya Yrd	13	36%	14	29%	0	0%	27	29%
Planlama Md Veya Şefi	1	3%	15	31%	2	25%	18	20%
İmar Md. Veya Şefi	7	19%	7	15%	1	13%	15	16%
Teknik Eleman	5	14%	5	10%	5	63%	15	16%
Başkan	6	17%	2	4%	0	0%	8	9%
Fen İşl. Md. Veya Şefi	4	11%	2	4%	0	0%	6	7%
Raportör	0	0%	3	6%	0	0%	3	3%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Görüşülen kişilerin mesleklerine bakıldığında, %37'sinin mimar, %25'inin inşaat mühendisi ve %23'ünün şehir plancısı olduğu görülmektedir. Bulundukları birimlerde planlama veya uygulama konularında yetkili ve görevli olmaları önkoşulu ile görüşme talep edildiğinden, ilçelerde daha çok mimarlarla, beldelerde ise inşaat mühendisleri ile görüşülmüştür (Tablo 4.4.).

Tablo 4.4 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Mesleği

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Mimar	9	25%	22	46%	3	38%	34	37%
İnşaat Müh	11	31%	12	25%	0	0%	23	25%
Şehir Plancısı	5	14%	11	23%	5	63%	21	23%
İktisatçı	4	11%	1	2%	0	0%	5	5%
Harita Müh	4	11%	1	2%	0	0%	5	5%
Mühendis(Mak.,Orm..)	2	6%	1	2%	0	0%	3	3%
Sanayici	1	3%	0	0%	0	0%	1	1%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Yerel yönetim birimlerindeki görev süreleri sorulduğunda %40'ının 0-3 yıldır görev yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 4.5.). Bu durum, en son yerel yönetim seçimleri ile aynı tarihlere rastlayan 3-4 yıl içinde, görevlerde %40 oranında değişiklik yapıldığını göstermektedir. Bu değişiklikler siyasi yaklaşımlarla birleştiğinde, kadroların kendisine güvenememe, kararlarda baskı altında olma vb. gibi sonuçları doğurmakta ve yönetimlerde süreklilik ilkesinin dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.5 : Anketi Yanıtlayan Kişinin Kaç Yıldır Bu Görevde Olduğu

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
0....3	19	53%	14	29%	4	50%	37	40%
4....6	8	22%	10	21%	2	25%	20	22%
7....9	5	14%	5	10%	1	13%	11	12%
10....+	4	11%	19	40%	1	13%	24	26%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

4.2. Yerel Yönetim Birimlerinin İstanbul'un Fiziksel Mekanının Biçimlenmesindeki Etkisi

İstanbul metropoliten alanındaki fiziksel mekanın biçimlenmesindeki etkili kurum, yerel yönetim birimleri olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen merkezi yönetimin etkisi, yerel yönetimlerin yapısındaki ve hiyerarşisindeki bozukluk ve yetki çatışmaları, yasal mevzuattaki aksaklıklar, durumun görüldüğü gibi olmadığını ortaya koymaktadır. İstanbul'daki imar hareketlerini yönlendiren birimler ve yetki alanları incelendiğinde bu durum çok açık görülmektedir (Şekil 4.2) (Tablo.4.6).

Tablo 4.6 : İstanbul'un Gelişmesinde ve Biçimlenmesinde Yasal Olarak Söz Sahibi Olan Birimler

Birimin adı	Yetki Alanı
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	İstanbul Büyükşehir Belediye Sınırları
İlçe Belediyeleri	İlçe Sınırları ve Mücavir Alanları
Belde Belediyeleri	Belde Belediyelerinin Sınırları ve Mücavir Alanları
Valilik	Belediye ve Mücavir Alanlar Dışındaki Yerler
Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	İl Sınırları İçinde İlgili Maddede Belirtilen Gerekli Görülen Yerler
Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu	Boğaziçi Kıyı Sahil Şeridi, Öngörünüm, Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi
Kültür Bakanlığı	Sit Alanları
Çevre Bakanlığı	Özel Çevre Koruma Bölgeleri, ÇED Düzenlemeleri
Turizm Bakanlığı	Turizm Bölgeleri, Turizm Alanları, Turizm Merkezleri

4.2.1. Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkilerinin İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkileri

Yukarıda ortaya konmuş olduğu gibi merkezi yönetim, İstanbul'daki fiziksel mekanın biçimlenmesinde son derece etkili bir rol üstlenmiştir. Bununla beraber, 1980'lerden sonra, yerel otoritelerin güçlendirilmesi ve merkeze bağımlılığının azaltılması yönünde genel bir eğilime paralel olarak, yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi konusunda çalışmalar hız kazanmıştır. Bunun nedenleri olarak; Türkiye'de merkezi yönetimin üzerine almış olduğu görevlerin fazlalığı ve bu görevleri başarılı bir şekilde yerine getirememesi, teknik, yönetsel ve finansal kapasitesinin, şehrsel gelişmedeki işlemleri yönetebilmek için yetersiz kalmaları, kapsamlı şehrsel yönetim gerektiren bölgesel alanlar konusunda yetersiz kalmaları, yerel yönetimlerin merkezi yönetime yük olmaya başladıkları düşüncesinin yaygınlaşması konuları gösterilebilir. Tüm bu gelişmelere rağmen, genellikle merkezi yönetimdeki siyasi iradenin, seçim bölgelerindeki yönetim, yani yerel yöneticiler üzerindeki etkinliklerinin devamı için, kaynakları elinde tutma eğilimleri çok güçlüdür (Gök, 1980; Akçura,1981; Geray,1988; Göksu, 1993). Bunu, kendi siyasal düşüncelerinin devamı için, yerel yönetimler üzerinde bir baskı unsuru olarak bulundurmaktadırlar. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu baskılar çok daha açık bir şekilde gerçekleşmektedir.

Merkezi yönetim İstanbul'da planlama yetkisi olarak, üst ölçekli kalkınma planları, bölge planları ve çevre düzeni planlarının hazırlanması ve onanması konusunda yetkilidir. Bu planlar DPT tarafından hazırlanarak, illerde hazırlanacak olan planlara temel oluştururlar. 3194 Sayılı Yasaya göre, merkezi yönetimin bundan sonraki yetkisi, illerde yapılacak olan nazım planların, üst ölçekli planlara uygun olup olmadığının incelenmesi, aykırılık varsa düzeltilmek için geri gönderilmesidir (Ünal, 1988) (Resmi Gazete No,18749, 1985). Buna rağmen, merkezi yönetim, 2960 Sayılı Boğaziçi Yasası (Resmi Gazete No,18229, 1983), 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Yasası(Resmi Gazete No,18113, 1983), 2643 Sayılı Turizm Teşvik Yasası (Resmi Gazete No,17635, 1982), Çevre Yasası (Resmi Gazete No,18132, 1983), vb. yasalarla yerel yönetimlerin sınırları içindeki uygulamalara müdahale edebilmektedirler.

İstanbul'da araştırmanın gerçekleştirildiği yerel yönetimlerin konuya ilişkin soruya vermiş oldukları yanıtlarla bu durumu açıklamak mümkündür. Merkezi yönetim-yerel yönetim arasındaki en önemli sorunlar, yerel yönetimlerin görevlerini yerine getirirken eksikliklerini duydukları ve merkezi yönetimin sorumluluğu içinde bulunan, gerekli yasaların çıkarılmaması ve kaynakların kesilmesi olduğu vurgulanmıştır. Özellikle ilçe ve belde belediyeleri yasalar ve kaynak açısından, merkezi yönetime yönelik şikayetlerini dile getirirken, büyükşehir belediyesi, merkezi yönetimin yetkilerini aşarak uygulamalara müdahale etmesinden yakınmaktadır (Tablo 4.7.).

Tablo 4.7 : Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Arasındaki Sorunlar

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
İstediğimiz Yasaların Çıkarılmaması	18	50%	22	46%	1	13%	41	45%
Kaynakların Kesilmesi	15	42%	23	48%	1	13%	39	42%
Personel Alımının Engellenmesi	15	42%	14	29%	1	13%	30	33%
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları	4	11%	15	31%	1	13%	20	22%
Yetkilerini Aşmaları	8	22%	7	15%	3	38%	18	20%
Uygulamalara Müdahale Edilmesi	4	11%	8	17%	3	38%	15	16%
Yok	3	8%	7	15%	0	0%	10	11%
Toplam	67		96		10		173	

Diğer bir soruda, yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağlı olmalarından dolayı ortaya çıkan sorunların ağırlık kazandığı görülmüştür. Mali kaynak sorunu, altyapının yetersiz oluşu, personelin yetersiz oluşu, merkezi yönetimle ortaya çıkan yetki sorunları ve Koruma Kurulları, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki etkilerini ortaya koyduğu örneklerdir(Tablo 4.8).

Tablo 4.8 : Belediyenin Öncelikli Sorunları

	BELDE		İLÇE		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Parasal Kaynak Sorunu	31	86%	43	90%	3	38%	77	84%
Altyapı Yetersizliği	27	75%	23	48%	2	25%	52	57%
Personelin Yetersiz Oluşu	19	53%	16	33%	2	25%	37	40%
İmar Planının Yetersiz Oluşu	10	28%	25	52%	1	13%	36	39%
Diğer Kamu Kurumlarıyla İletişim Eksikliği	12	33%	13	27%	8	100%	33	36%
Merkezi Yönetimle Çatışmalar	6	17%	18	38%	2	25%	26	28%
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Müdahalesi	4	11%	8	17%	0	0%	12	13%
Toplam	109		146		18		273	

İstanbul İl sınırları içinde ortaya konan merkezi yönetim-yerel yönetim çatışmasındaki sorunların en önemli nedeninin, merkezi yönetimin, yönetimi elinde tutmak için gereksinim duyduğu halk kesimine hoş görünme kaygısının, yani oy kaygısının olduğu belirtilmiştir. Nedenlerin ikincisi, merkezi yönetimlerin yerel yönetimlere ve yöneticilere güvenmemesidir. Belde belediyeleri ve büyükşehir belediyesinin üzerinde durduğu diğer önemli bir neden, şehir topraklarına ilişkin rantın paylaşılmasında merkezi yöneticilerin baskıcı davranmaları konusudur(Tablo 4.9).

Tablo 4.9 : Merkezi-Yerel Yönetim Arasındaki Çatışmaların Nedeni

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Oy Kaygısı	21	58%	31	65%	5	63%	57	62%
Yerel Yönetimlere Güvenmeme	17	47%	20	42%	5	63%	42	46%
Şehir Rantının Paylaşımı	14	39%	12	25%	5	63%	31	34%
Toplam	52		63		15		130	

Yerel yönetim-merkezi yönetim arasındaki ilişkiler, 1980’li yılları takiben yerel yönetimlere tanınan haklar ve yetki devirleri ile geliştirilmiş olsa da, daha önce de belirtildiği gibi, Boğaziçi Yasası, Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Yasası, Turizm Teşvik Yasası, Çevre Yasası vb. yasalarla merkezi yönetime, imar planlaması açısından geniş yetkiler verilmektedir. Bu yasal çerçeve içinde İstanbul’da araştırmanın yapıldığı belediyelerde merkezi yönetimin yerel yönetimlerle ilişkileri sorulduğunda, ilçe ve belde belediyelerinin %35’i yetkilerin tamamen yerel yönetimlere aktarılmasını savunmaktadır. Diğer yanıtlarda merkezi yönetimlerin yasal denetim yetkisi olmasının ve eşgüdüm görevini yerine getirmesinin gerekli olduğu belirtilerek (Tablo 4.10); merkezi yönetimin yerel yönetimlerden tamamen bağımsız olmaması düşüncesi daha ağırlıklı olarak vurgulanmaktadır.

Tablo 4.10 : Merkezi Yönetimin Planlama Ve Kontrol Yetkisine Yönelik Değerlendirmeler

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Sadece Yasal Denetim Yetkisi olmalıdır	15	42%	15	31%	3	38%	33	36%
Yerel Yönetimlere Bırakması Gerekir	14	39%	17	35%	1	13%	32	35%
Koordinatör Olması Gerekir	7	19%	16	33%	4	50%	27	29%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Sonuçta, İstanbul'un fiziksel mekan gelişiminde, merkezi yönetim, denetim görevinin dışında, planlama, uygulama ve yönetsel konularda da etkili olmaktadır. Yasalardan alınmış olan bu güç, İstanbul'un mekanına çoğu kez olumsuz yansımaktadır. Metropolen alanda hazırlanmış olan nazım planlar, merkezi yönetim tarafından alınan kararlarla -Taksim Süzer Turizm Merkezi, Park Otel, Swiss Otel, Koç Üniversitesi örneklerinde olduğu gibi- şehrin hem planın bütünlüğünü zedelemekte, hem de plan dışı yoğunluk getirerek açık alanların azalmasına ve yoğunluğun artmasına neden olmaktadır.

Ayrıca merkezi yönetim, yönetsel açıdan kaynakları elinde tutarak, İstanbul'daki fiziksel mekanın kullanılmasıyla ortaya çıkan birikimin, yatırım olarak tekrar İstanbul'a geri dönmesini engellemektedir. Yine kaynak temininde olduğu gibi personel temini konusunda da yetkileri elinde tutan merkezi yönetim, İstanbul'daki yerel hizmetlerin aksamasının nedenlerinden birisi olmaktadır. Özellikle seçim öncelerinde, imar affi beklentileri yaratılarak, siyasi rant sağlamayı amaçlayan merkezi yönetim, İstanbul'daki gecekondü alanlarının yayılmasına bir anlamda izin vermiş olmaktadır.

4.2.2. Yerel Yönetim Yapısının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkileri

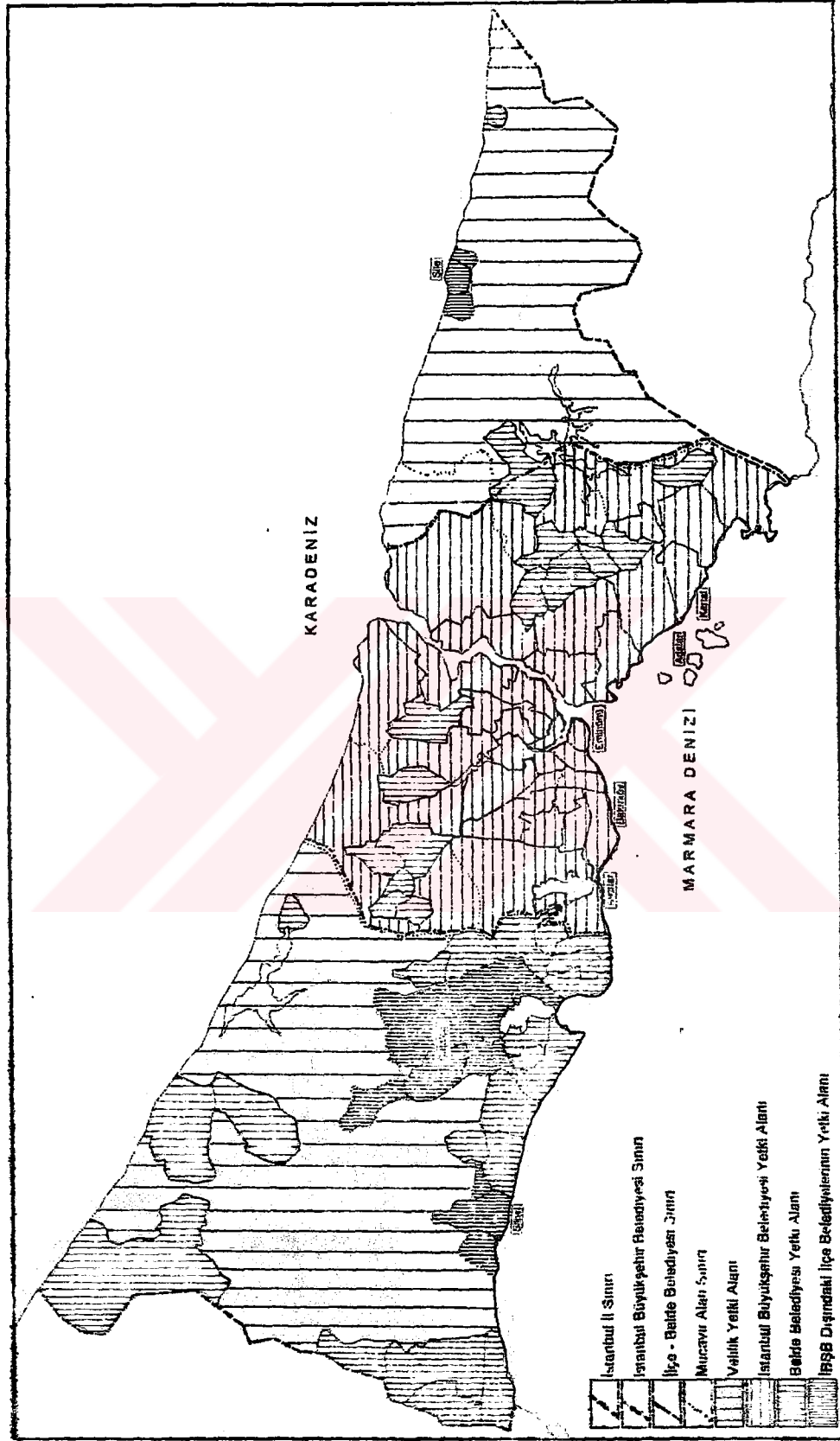
Merkezi yönetimin, yerel yönetimler üzerindeki etkisi yalnızca doğrudan merkezden olmamaktadır. Bilindiği gibi, yerel yönetim sistemi içinde, belediye yönetimi dışında, merkezin yerel kuruluşları olan vali ve kaymakamlıklar da görev yapmaktadır. Bu kuruluşların, yönetsel konular dışında belediyelerin uğraşı alanlarıyla da ilgili sorumlulukları vardır. Seçimle işbaşına gelen belediye başkanı ve meclisi, merkezden atama ile işbaşına gelen vali ve seçimle göreve gelen il genel meclisi şehir yönetimlerinde söz sahibi kişiler ve meclislerdir.

1997 yılı itibariyle İstanbul İlinde, büyükşehir belediyesi hariç, toplam 69 adet belediye bulunmaktadır. Bunların 44 adedi İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde 25 adedi İstanbul Büyükşehir sınırları alanı dışında yer almaktadır. Bununla birlikte, sınırlar içindeki yerel yönetimlerin 17 adedi, İBŞB'nin denetimi dışında kalmaktadır. Ayrıca belediyelerin mücavir alanları dışında ise İstanbul Valiliği sorumlu ve yetkilidir (Şekil 4.2; Tablo 4.11).

Tablo 4.11 : İstanbul Metropoliten Alanında Planlama Konusunda Yetkili Olan Yerel Yönetim Birimleri

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçinde	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
	I.B.Ş.B. Sınırları İçindeki İlçe Belediyeleri
	I.B.Ş.B. Sınırları İçindeki Belde Belediyeleri
İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sınırları Dışında	I.B.Ş.B. Sınırları Dışındaki İlçe Belediyeleri
	I.B.Ş.B. Sınırları Dışındaki Belde Belediyeleri
	İstanbul Valiliği

Tablo 4.11'de görüldüğü gibi, bu kadar bölünmüş ve ayrı yetkilere sahip olan bir yapının yönetilmesi ve eşgüdümü birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Böyle büyük bir metropoliten alanın sıradan yerel yönetimler yasaları ile çözülemeyeceği ve aynı uygulama yasalarına tabi olamayacağı açıktır. İstanbul İli sınırları içinde İstanbul Büyükşehir Belediyesinin yetkileri, büyükşehir sınırları içinde bile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlar içinde kurulmuş olan ve hala kurulmaya devam eden belde belediyeleri, bu sınırlamada en öncelikli sorunu oluşturmaktadır. Bu sorunun yanıtı, yapılan araştırmada İstanbul'a özel bir yasa çıkartılmalı şeklinde verilmiştir. Ayrıca büyükşehir belediyesi ve kısmen de ilçe belediyeleri, belde belediyelerinin ilçelere bağlanması konusunda isteklerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında İstanbul'un yönetim yapısından memnun olan ve değiştirilmesine gerek yok diyenlerin oranı ise toplamda sadece %3'tür (Tablo4.12).

(İBSB, 1995)

Şekil 4.2 : İstanbul İl Sınırları İçinde Yerel Yönetim Birimlerinin Yetki Alanları

Tablo 4.12 : İstanbul'un Yönetimsel Yapısının Değerlendirilmesi

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
İstanbul'a Özel bir yasa çıkartılmalı	26	72%	37	77%	7	88%	70	76%
Belde belediyeleri ilçelere bağlanmalı	3	8%	17	35%	6	75%	26	28%
Vali ve belediye başkanlığı birleştirilmeli	9	25%	13	27%	2	25%	24	26%
Belde belediyeleri arttırılmalı	5	14%	1	2%	0	0%	6	7%
Büyükşehir belediyesi kaldırılmalı	2	6%	4	8%	0	0%	6	7%
Gerek Yok	1	3%	2	4%	0	0%	3	3%
Toplam	46		74		15		135	

Sonuç olarak İstanbul, yönetsel açıdan merkeze bağı olmasıyla ne kadar sorun yaşıyor ise, kendi içindeki yerel yönetim bölümlenmesiyle de ilave sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. İstanbul'daki yerel yönetim biçimi olan büyükşehir belediyesi, valilik, ilçe belediyeleri ve belde belediyeleri, bu merkezîyetçi tutumun çok başlılığını ve yetki karmaşasını ortaya çıkarmaktadır.

Bunun yanında, mevcut İstanbul metropoliten alan yönetiminde ortaya çıkan sorunların temelinde, yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılması ve yönetsel birimlerin arttırılması ile uygulamalarda ortaya çıkan çelişkiler yatmaktadır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve özerkleştirilmesi, yerel yönetimlerin topraklarına ve haklarına sahip çıkması konusunda önemli bir gelişme olduğunu gösteriyor olsa da, yönetsel ve planlama konusunda birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle metropoliten alanındaki ilişkilerin ve etkileşimin artmış olduğu bir ortamda, büyükşehir belediyesi sınırları dışındaki ilçe ve beldelerin yapmış olduğu parçalı ve kopuk planlar ve uygulamalar İstanbul'un fiziksel yapısını son derece olumsuz etkilemektedir. İstanbul'un doğal kaynaklarının yer aldığı bölgelerde kurulmuş olan bu yerel yönetim birimleri, tüm İstanbul'un geleceğini yakından ilgilendiren, su temini, tarımsal alanların kullanımı,, deniz kirliliği vb. konularda bağımsız ve noktasal kararlar üretebilmektedir.

4.2.3. İstanbul'un Yerel Yönetim Yapısındaki Sorunların Planlama Çalışmalarına Etkisi

İstanbul'un parçalanmış olan yönetsel yapısı, doğal olarak bütünlük sağlaması gereken planlama çalışmalarına da olumsuz yansımaktadır. Özellikle, İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları dışında yer alan belediyeler ile sorunlar yaşanmaktadır. Yerel yönetim birimlerinin birbirleri ile hangi konularda çeliştiğini öğrenmek amacıyla sorulan sorularla, planlama konusundaki yetki ve planın içeriği konusundaki tartışmalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır:

İlçe ve belde belediyelerinin değerlendirmelerine göre; İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile ilçe belediyeleri arasındaki en önemli sorun, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin imar planlarını onaylamaması veya sürüncemede bırakmaları ile ortaya çıkmaktadır. Siyasi çıkarların ön plana çıkarılarak karar üretilmesi ve hazırlamış oldukları nazım planlarının ilçelerine uygun olmaması da diğer önemli sorunlar olarak belirtilmiştir.

Büyükşehir Belediyesi ile belde belediyeleri arasında ise, beldeler açısından pek sorun yaşanmadığı görülmektedir. Bunun nedeni de yasa gereği İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin denetimi dışında rahatça hareket edebilmelerinden kaynaklanmaktadır (Tablo 4.13.).

Tablo 4.13 : İlçe ve Belde Yönetimlerinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi İle Sorunları

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Yok	18	50%	15	31%	33	39%
İmar Planlarının onayı	11	31%	19	40%	30	36%
İmar planlarının hazırlanmasıyla ilgili	6	17%	16	33%	22	26%
Siyasi Çıkarlar	4	11%	17	35%	21	25%
Koordinasyon Bozukluğu	4	11%	6	13%	10	12%
Yetkilerini Aşmaları	1	3%	3	6%	4	5%
Kaynakların Kesilmesi	3	8%	3	6%	6	7%
Toplam	47		79		126	

Büyükşehir belediyesinin değerlendirmesinde, ilçe-belde belediyeleri ile sorunları olmadığını belirten yanıt çıkmamıştır. En önemli sorun olarak ilçe-belde belediyelerinin hazırlamış olduğu imar planları gösterilmektedir. Hazırlanan imar planlarının hem yasalara hem de nazım plana aykırı bir şekilde hazırlanıp, onaya gönderildiğini ve bu süreçte çatışmaların çıktığını bildirmişlerdir. Vurgulanan diğer noktalar ise İlçe ve belde yönetimlerinin, yasalarla sahip oldukları yetkilerinin üzerinde uygulama yaptıkları ve siyasi çıkarlarını ön planda tutarak kararlar aldıklarıdır (Tablo 4.14).

Tablo 4.14 : İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İlçe ve Belde Belediyeleri İle Sorunları

İmar planlarının hazırlanmasıyla ilgili	6	75%
İmar Planlarının onayı	3	38%
Yetkilerini Aşmaları	3	38%
Siyasi Çatışmalar	2	25%
Yok	0	0%
Toplam	14	

Yerel yönetimler arasındaki sorunların kaynağındaki önemli nedenlerden birisinin planlama yetkisinin kullanılması olduğu ortaya çıkmıştır. Daha önce belirtilmiş olduğu gibi, 3030 Sayılı Yasanın 6. Maddesinde, büyük şehir belediye sınırları içinde, nazım imar planlarının İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapıp onaylanacağını ve ilçelerin yapacağı uygulama imar planlarının uygunluğunun denetlenmesinin ve onayının yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi sorumluluğuna verildiği belirtilmiştir. Oysa araştırma sonuçlarına bakıldığında uygulama ve nazım imar planlarının tüm yetkilerini kendilerinde toplamak isteyen ilçe ve beldelerin sayısının azımsanmayacak sayıda olduğu görülmektedir. İlçe ve belde belediyelerine planlama yetkileriyle ilgili sorulan sorularda;

- 1/1000 uygulama imar planlarının onayı konusunda, belde belediyelerinin kendileri onayladığı için her hangi bir sorunu bulunmamakta, ilçe belediyeleri ise % 50 oranında planları kendilerinin onaylamak istediğini belirtmektedirler.

- 1/5000 ölçekli nazım imar planının onayında ilçe belediyeleri, %44 oranında yetkilerin tamamen kendilerine verilmesi gerektiğini belirtmekteyken, beldelede bu oran %47'ye çıkmaktadır.
- İlçe ve belde belediyeleri, hazırlanmış ve onaylanmış olan 1/50 000 ölçekli planın kendi koşullarına uygun olmadığını ve tekrar düzeltmelerin yapılmasını istediklerini belirtmişlerdir (Tablo 4.15).

Tablo 4.15 : İlçe ve Belde Belediyelerinin İmar Planlarının Yasal Prosedürü Konusunda Karşılaştıkları Sorunlar

	BELDELER		İLÇELER	
1/1000 ölçekli imar planımızı kendimiz onaylamak istiyoruz			24	50%
1/50.000 ölçekli nazım planda bizi bağlayan kararların, isteklerimize göre düzeltilmesi	14	82%	15	31%
1/5000 ölçekli imar planımızı kendimiz onaylamak istiyoruz	8	47%	21	44%
1/5000 ölçekli imar planımızı kendimiz yapmak istiyoruz	3	18%	19	40%
Komşu ilçe/beldelerle ortak, Büyük şehrin ve diğer kurumların müdahale etmediği planlar yapmak	5	29%	3	6%
Toplam	30		109	

- Bu sonuçla ortaya çıkan gerçeklerden birisi bölge planlaması ve daha alt ölçeklerdeki nazım planların uygulanmasındaki zorluktur. Metropoliten alan veya il ölçeğinde hazırlanan planlar; yönetim kademelerinin planlama felsefesini tam anlamıyla kavramamış olması, bireysel veya grup çıkarlarının toplum çıkarlarının önünde tutulması, planların teknik olarak çok fazla detay içeren ve çok uzun sürede hazırlanması nedeniyle güncelliğini yitirmesi, yapay yönetsel sınırlardan dolayı etki alanı ve yetki alanlarının çakışmaması vb. gibi sorunlardan dolayı uygulama şansını bulamamaktadır. Bu durum, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığının 1995 yılında onaylamış olduğu İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı konusunda, uygulamayla sorumlu olan görevlilerin verdikleri yanıtlarla da ortaya çıkmaktadır:
- İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı ile ilgili yanıt verenlerin sadece %10 gibi küçük bir kesimi olumlu düşünmekte ve uygulamaya yön verebileceğini belirtmektedir. Planı hazırlamış olan büyükşehir görevlileri kısmen

uygulanabileceğini savunmaktayken, ilçe ve belde belediyelerinde nazım planının uygulama şansının olmadığını bildirenler yarından daha fazla bir kesimi oluşturmaktadır (Tablo 4.16).

- İstanbul Büyükşehir Belediyesinde hazırlanmış olan nazım plan kararlarının kendileri için bağlayıcı olup olmadığı sorusuna ilçe belediyeleri %40 oranında evet derken, belde belediyelerinde bu oran % 17'ye düşmektedir (Tablo 4.17).
- Nazım plana karşı alınan bu tavrın nedeni olarak, kendileri için alınan kararların kendilerine danışılmadan alınmış olması gösterilmektedir. İlçe ve belde belediyelerinin sadece %10'luk bir kesimi nazım planın kendilerine danışıldıktan sonra hazırlandığını belirtmiştir. Beldelerin %75'i, ilçelerin ise % 58'i planın kendileri dışındaki bir ortamda hazırlanmış olduğunu vurgulamıştır (Tablo 4.18).

Tablo 4.16 : İstanbul Büyükşehir Belediyesinde Hazırlanmış Olan Nazım Planı Uygulama Olanğı Bulabilecek Midir?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Hayır	20	56%	24	50%	0	0%	44	48%
Kısmen	12	33%	21	44%	6	75%	39	42%
Evet	4	11%	3	6%	2	25%	9	10%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Tablo 4.17 : İstanbul Büyükşehir Belediyesinde Hazırlanmış Olan Nazım Plan Kararları Sizin İçin Bağlayıcı Olabilecek Midir?

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Kısmen	25	69%	21	44%	46	55%
Evet	6	17%	19	40%	25	30%
Hayır	5	14%	8	17%	13	15%
Toplam	36	100%	48	100%	84	100%

Tablo 4.18 : Nazım Plan Hazırlanırken Size Yeterince Danışıldı Mı?

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Hayır	27	75%	28	58%	55	65%
Kısmen	8	22%	15	31%	23	27%
Evet	1	3%	5	10%	6	7%
Toplam	36	100%	48	100%	84	100%

Sonuçta, İstanbul metropoliten alanında henüz planlama çalışmalarının, noktasal uygulamalar ve çok büyük ölçekli yatırımlar dışında başarıya ulaşması olası görünmemektedir. Bu durumun en önemli nedeni de yönetsel yapının aşırı bölünmüşlüğü ve metropoliten alanda bağımsız yetki ile hareket eden yönetim birimlerinin varlığıdır. Bu durumda, İstanbul'daki fiziksel mekanı biçimlendirmeyi amaçlayan planlama çalışmalarının bu konuda olması gerektiği kadar etkili olmasının uzun süre alacağı ortaya çıkmaktadır.

4.2.4. Yerel Yönetim Birimlerinin Etkisiz Kalmalarının Nedenleri

İstanbul'daki fiziksel çevrenin oluşturulması ve yönlendirilmesi konusunda yetki ve sorumluluk sahibi olan yerel yönetimlere, bu yönlendirmede başarısız sonuçlar alınmasının nedenleri sorulmuştur. Alınan yanıtlarda ağırlıklı olarak, siyasal sistemdeki tutarsız durumun ve merkezi yönetimin eleştirildiği görülmektedir (Tablo 4.19). Ortaya çıkan sonuç, demokratik düzenin temel taşlarından birisi olan siyasi iradeye güvenin kalmadığı, siyasal yöneticilerin sistemin önünde engel teşkil ettiği olmuştur. Yani, yerel yönetimlerdeki görevliler, siyasilerin oy kaygısından dolayı, yasal olmayan uygulamalara göz yumduklarını ve karşı çıktığında ise baskılarla karşılaştıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca, merkezi yönetimin, kamu arazilerinin korunması ve rüşvetin önüne geçilmesiyle ilgili olarak çözüm üretmediğini belirterek, bu nedenlerden dolayı yerel yönetimlerin etkisiz kaldıklarını ortaya koymaktadırlar.

Tablo 4.19 : Belediye Birimlerinin Görevlerinde Etkisiz Kalmalarının Nedenleri

	BEDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Siyasal İradenin Oy Kaygısı	29	81%	40	83%	8	100%	77	84%
Hazine Arazilerinin Korunamaması	14	39%	24	50%	6	75%	44	48%
Rüşvetin Önüne Geçilememesi	9	25%	17	35%	5	63%	31	34%
Halkın Çaresiz Olması	10	28%	5	10%	2	25%	17	18%
Arazi Mafyası	2	6%	9	19%	4	50%	15	16%
Kolluk Güçleri Yetersiz	2	6%	6	13%	0	0%	8	9%
Yasalar Yetersiz	0	0%	3	6%	0	0%	3	3%
Toplam	66		104		25		195	

Yerel yapıdaki aşırı bölünmüşlüğü yanısıra, planlama ve plan uygulama çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olan etmenlerden birisi de, yerel yönetim birimlerinde yönetime gelen siyasal iradenin yanlı ve populist politik kararlar alması, halkın yararına değil bireylerin ve çıkar gruplarının yararına olan uygulamalara, İstanbul'un fiziksel yapısına olumsuz yansımaları da söz konusu olsa göz yummasıdır. Bu aykırılık çoğu zaman bilinçli yapıyor olsa da, hazine arazilerinin denetimsizliği, personelin olumsuz koşullarda çalışması, kolluk güçlerinin tüm alanı denetlemede yetersiz kalmaları ve yerel yönetimlerde yasal olmayan yollardan söz sahibi gruplarının ve kişilerin baskıları gibi nedenlere de dayanmaktadır.

4.3. İstanbul'un Biçimlenmesinde Ve Planlanmasında Etkili Olan Güçler

İstanbul'un imarı ile sorumlu olan yerel yönetim birimleri, yukarıda ortaya konan nedenlerle gelişmeyi yönlendirme işlevini yerine getirememektedir. Fakat İstanbul'daki gelişme, olumsuz yönde de olsa devam etmektedir. Bu gelişmeyi yönlendiren güçleri tespit etmek amacıyla sorulan sorudan ortaya çıkan sonuç, gelişmekte olan ülkelerdeki ortak bir noktayı işaret etmektedir. Bu da göç ve onun ortaya çıkardığı bozuk siyasal ve sosyal ilişkilerdir. Ortaya konan güçlerin bir kısmı yasal sistemin oluşturduğu güçler, bir kısmı göçün yarattığı sosyal kesim ve önemli bir kısmı da yasal olmayan güçlerdir. (Tablo 4.20.).

- Yasal olarak merkezi yönetimin ve yerel yönetim birimlerinin yönlendirici olması gereken İstanbul'da bu işlevi, göç edenlerin, siyasi partilerin ve iş çevrelerinin yerine getirmekte olduğu belirtilmiştir.
- Göçün ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretmek ilçelerde ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde en önemli sorun olarak ortaya konurken, beldelerde daha alt sıralarda yer almaktadır. Beldelerde en önemli güçlerin siyasal partiler olduğu ve iş çevrelerinin ikinci sırayı aldığı tespit edilmiştir.
- Ortaya çıkan önemli bir gösterge de sıradan halkın, İstanbul'un yönlenmesinde en alt sırada söz sahibi olması, planlama ve teknik hizmetlerdeki personelin ise sıralamada yer almamasıdır.

- Bunun dışında, belediye meclis üyeleri ve arazi mafyası olarak adlandırılan grupların, İstanbul'un biçimlenmesinde söz sahibi olduğu %30 tarafından ortaya konmuştur. Bu oran, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde görev yapanların arasında %63'e yükselmektedir.

Tablo 4.20 : İstanbul'un Biçimlenmesindeki En Etkili Güçler

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Göç Edenler	24	67%	39	81%	7	88%	70	76%
Siyasal Partiler	27	75%	34	71%	6	75%	67	73%
İş Çevreleri	25	69%	25	52%	6	75%	56	61%
Belediye Meclisi Üyeleri	14	39%	22	46%	2	25%	38	41%
Arazi Mafyası	13	36%	15	31%	5	63%	33	36%
Vatandaşlar	9	25%	17	35%	0	0%	26	28%
Toplam	112		152		26		290	

4.3.1. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçler

İmar planı yapımına karar verilmesi, planların hazırlanması ve onaylanması süreci içinde farklı çıkar gruplarının baskıları, planlamanın olması gereken içeriğinden sapmasına, süreçlerin uzamasına ve çıkar aracı olarak kullanılmasına neden olduğu düşüncesiyle; pratikte yasal olmayan süreçlerin (Aybay,1988), gelişmenin yasal yönlendirme süreci olan imar planları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla, imar planının uygulanmasında teknik personel dışında, görevli olmayan, fakat söz sahibi olan kişiler veya gruplar var mıdır, sorusu sorulmuştur:

- Daha önceki sorunun yanıtı onaylanarak, imar planının uygulanmasında yasal olarak söz sahibi olmayan güçlerin varlığı İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %100, ilçelerde %77 ve beldelerde %58 oranında kabul edilmiştir(Tablo 4.21.).

Tablo 4.21 : İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçler var mıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Var	21	58%	37	77%	8	100%	66	72%
Yok	9	25%	9	19%	0	0%	18	20%
Yanıt Yok	6	17%	2	4%	0	0%	8	9%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

- Bu güçlerin tanımına bakıldığında, yerel yönetimlerin yasama organı olan belediye meclisi üyelerinin, planların uygulanması aşamasında yetkili memur gibi hareket etmesi, sistemin işleyişi açısından önemli bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir(Tablo 4.22.).
- Yine ortak yanıtlara göre, yasa dışı bir oluşum olarak ortaya çıkan arazi mafyasının, bu süreçte etkili bir rol aldığıının uygulayıcılar tarafından kabul edilmesi ve bunun bilinmesi, düşündürücü diğer bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.
- Beldelerin yanıtları incelendiğinde siyasi baskıların bu konuda ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Belediye meclisi ve siyasi partiler ilk sıralarda yer almaktadır. Beldelerde, daha küçük birimler olması nedeniyle sıradan vatandaşların da planların uygulanması aşamasında etkide bulunduğu belirtilmektedir. Bu durum, oy vermede vatandaşın etkisinin küçük birimlerde yönetimi daha fazla etkilediği şeklinde açıklanabilir.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ndeki görevlilerin yanıtlarında ise dikkat çeken nokta, alınan kararlarda siyasi partilerin, belediye meclisinden sonra en etkili gücün olduğunun vurgulanmış olmasıdır. Bu durum, alınan kararlarda siyasal baskının, her türlü tercihin üzerinde tutulduğunu açıklamakta ve teknik personelin etkisizliğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.22 : İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Görevli Olmayan Fakat Etkili Olan Güçlerin Tanımı

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Belediye Meclisi Üyeleri	14	39%	31	65%	8	100%	53	58%
Arazi Mafyası	11	31%	18	38%	6	75%	35	38%
İş Çevreleri	9	25%	20	42%	6	75%	35	38%
Siyasal Partiler	11	31%	16	33%	7	88%	34	37%
Sıradan Vatandaşlar	12	33%	18	38%	2	25%	32	35%
Toplam	57		103		29		189	

Belediye meclisi üyeleri, iş çevreleri ve siyasi partiler, imar planının uygulanmasında yetkili olmasa da, yasal kuruluşlar oldukları için, müdahaleleri bir noktaya kadar kabul edilir görülebilir. Oysa, yasal olarak hiçbir tanımı ve yetkisi olmayan ve imar planı uygulamalarına müdahale edebilen ve arazi mafyası olarak nitelendirilen kişilerin veya grubun varlığı, yanıt verenlerin %88'inin kabul etmiş olması sistem açısından çok önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır (Tablo 4.23.).

Tablo 4.23 : Arazi Mafyası Olarak Nitelendirilen Bir Grup Var Mıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Vardır	28	78%	45	94%	8	100%	81	88%
Yoktur	8	22%	3	6%	0	0%	11	12%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Bu kişi veya grupların tanımlamasını yapan görevlilerin yanıtları incelendiğinde, sistemdeki eksiklik ve aksaklıklardan dolayı bunların ortaya çıktığını ve varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Arazi mafyasının daha çok hazine arazileri üzerine tasarrufta bulundukları ve bu arazilerin korunamamasından dolayı ortaya çıkan otorite boşluğunu kullandıkları belirtilmiştir. İlçe ve belde belediyeleri, çözüm olarak hazine arazilerinin kendi mülkiyetlerine verilmesini önerirken, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde görev yapanların %25'i arazi mafyasının kamu kuruluşları içinde görev yaptığını belirtmiştir(Tablo 4.24).

Tablo 4.24 : Arazi Mafyası Olarak Nitelendirilen Grup Kimlerdir Ve Nasıl Etkili Olmaktadırlar?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Hazine arazilerinin devlet tarafından korunamamasından dolayı vardır	25	69%	39	81%	5	63%	69	75%
Arazi mafyası devletin kontrol edemediği yerlerde, devletin yerini doldurmaktadır	11	31%	19	40%	5	63%	35	38%
Arazi mafyasını yasalarımız beslemektedir	14	39%	16	33%	4	50%	34	37%
Hazine arazileri belediyeye devredilse arazi mafyasını yok ederiz	14	39%	16	33%	1	13%	31	34%
Arazi mafyası halkın gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır	5	14%	9	19%	0	0%	14	15%
Arazi mafyası kamu kuruluşlarının içindedir	3	8%	7	15%	2	25%	12	13%
Toplam	72		106		17		195	

Tüm bu açıklamalarla, İstanbul'un biçimlenmesinde, yerel yönetimlerin etkisiz kalmasından dolayı, başka güçlerin kontrolde etkili olmaya başladığı ve bu güçlerin, sistemin eksikliklerini kullanarak, toplum yararına değil, siyasal, grup veya bireysel yararlar için olarak İstanbul'daki fiziksel mekanın yönlendirilmesinde etkili oldukları anlaşılmaktadır.

4.3.2. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Halkın Etkisi

Yukarıdaki açıklamalarla, İstanbul'da, planlama çalışmaları, planlamanın temelinde yatan, bilimsellik ve halkın gereksinimlerinin karşılanması konuları çoğu zaman göz ardı edilerek hazırlanıp uygulamaya çalışılmıştır. Halkın, fiziksel mekanın biçimlenmesi konusunda söz sahibi olabileceği yollardan birisi olan imar planları, bu işlevini yerine getiremediği, sürece sistemin başarıya ulaşma şansı azalmaktadır (Türksoy,1993). Yukarıda bahsedilen arazi mafyasının varlığını sürdürmesinin nedenlerinden birisi de, merkezi yönetim veya yerel yönetimlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları konut ve arsa temini konularında planlama sisteminin başarısızlıkları yatmaktadır. Sistem içinde kendini ve haklarını ortaya koyamayan sıradan vatandaş, bu gereksinimlerini karşılamak için yasal olmayan sistemin içine katılmaktadır.

Bu kapsamda, İstanbul'daki belediyelerde imar planı hazırlanırken halkın katılımının nasıl gerçekleştirildiği sorusuna verilen yanıtlar, toplum yapısının katılım bilincine ulaşmadığını, katılım sağlansa da, bu bilincin planlama çalışmalarını olumlu yönlendiremeyeceği konusunda yoğunlaşmıştır. (Tablo 4.25.).

Tablo 4.25 : İmar Planı Hazırlanması Safhasında Halkın Katılımı Nasıl Gerçekleşmiştir?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Halkın katılımı sağlanabilse de, henüz toplum yapısı planı yönlendirecek bilince erişmemiştir	24	67%	33	69%	3	38%	60	65%
Plan hazırlandıktan sonra askıdayken görüş alınmıştır	12	33%	14	29%	2	25%	28	30%
Halkın katılımı sağlanamamıştır	8	22%	10	21%	2	25%	20	22%
Halkı İmar Planına katılması bugünkü koşullarda sağlanamaz	6	17%	11	23%	2	25%	19	21%
Sivil toplum örgütlerinin görüşü alınmıştır	2	6%	5	10%	7	88%	14	15%
Sadece anket yapılmıştır	4	11%	7	15%	2	25%	13	14%
Kısmen katılım sağlanabilmiştir	3	8%	6	13%	0	0%	9	10%
Fikrim Yok	0	0%	3	6%	0	0%	3	3%
Tüm halkın görüşü alınmıştır	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Toplam	60		89		18		167	

4.3.3. İstanbul'un Biçimlenmesinde ve Planlamasında Şehir Plancılarının Etkisi

Şehir planlamada, yönlendirmeyi sağlayacak olan bir kurum da şehir planlama mesleği ve şehir plancılarıdır. Planlama mesleğinin, mesleki bilinç düzeyi, bilgi ve deneyim birikimi, toplumsal rol kavramları, mesleki değerleri, ahlak normları vb. iç dinamikleri vardır. Bunlar, planlama eğitimi, planlama kurumları, planlama pratiği, mesleğin toplumsal statüsü vb. bazı dinamiklerle karşılıklı ilişkiler içindedir. Türkiye'de planlamanın etkili olamamasının nedenleri araştırılırken genellikle planlama kurumları ve toplumsal çevre üzerinde durulmuş, planlama mesleği ve plancılar kendilerini fazlaca irdelememişlerdir (Gülgeç,1991). Yapılan araştırmada bu irdelemenin yapılması amacıyla, şehir planlaması konusunda çalışan veya yönetimde görev alan çalışanların, şehir plancıları hakkındaki düşünceler sorulmuştur. Verilen yanıtların ilk sıralarında, şehir planlamanın çok önemli bir kamu görevi olduğu ve tüm yerel yönetimlerde mutlaka şehir plancısının bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla

beraber, şehir plancılarının günün koşullarına ayak uyduramadığı, uygulanması çok zor, çok teorik planlar hazırladığı, şehir planlama için verilen eğitimin yeterli olmadığı, şehir plancılarının mesleklerine gereği gibi sahip çıkamadığı ve şehir planlama mesleğinin gereği gibi uygulanamadığı da özellikle olumsuzluklar olarak ortaya konmuştur(Tablo 4.26.).

Tablo 4.26 : Şehir Plancıları Hakkındaki Genel Düşünceler

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Her belediyede mutlaka şehir plancısı olmalıdır	28	78%	36	75%	5	63%	69	75%
Toplum için çok önemli bir kamu görevi üstlenmişlerdir	21	58%	21	44%	4	50%	46	50%
Günün Koşullarına Ayak Uyduramamaktadırlar, Uygulanması çok zor, çok teorik planlar hazırlamaktadırlar, Şehir Planlama için Yeterli Eğitimi Almamışlardır.	8	22%	32	67%	4	50%	44	48%
Mesleklerine gereği gibi sahip çıkamamaktadırlar Mesleklerinin Hakkını Verememektedirler	12	33%	23	48%	5	63%	40	43%
Çıkarlarına uygun plan yapma eğilimindedirler	5	14%	5	10%	0	0%	10	11%
Toplam	74		117		18		209	

İstanbul'daki şehir planlama sisteminde politika ve yönetim ilişkilerinin, sistemsiz ve birbiri içine girmiş durumda olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu bölümde ilçe ve beldelerde şehir planlamada hizmetlerin yürütüldüğü imar planlarının, yapıları, eleştirileri, sorunları ve uygulanmaları konuları ele alınacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, İstanbul'daki fiziksel mekanın biçimlenmesinde, yerel yönetimler, teknik elemanlar ve halk yeterince etkili olamamaktadır. Ağırlıklı olarak bu güçlerin etkili olması gereken çalışmalarda, yasaların tanımlamadığı veya yasalara aykırı olan bir takım güçlerin etkili olduğu görülmektedir. Daha çok siyasal ve bireysel menfaatlara dayalı olan bu güçlerin oluşturduğu sistem, başarılı bir şekilde işlemektedir. Yasaların boşlukları ve sistemin eksikliklerini kullanarak etkinliklerini arttırmakta oldukları, günümüz İstanbul'unun yönlendirilmesindeki olumsuzluklarla da kendini göstermektedir.

4.4. İmar Planlarının İstanbul'un Biçimlenmesindeki Etkisi

Yasal sistem içinde İstanbul'un biçimlenmesini yönlendirme işlevi, merkezi ve yerel yönetimlerin yetkisinde olan imar planları ile gerçekleştirilmektedir. Bu işlev, yasalarda belirlenen kapsamda ve yeterliliğe sahip kişi ve kurumlar tarafından yerine getirilmektedir. Nazım plan, uygulama imar planı, koruma amaçlı imar planı, revizyon imar planı, ıslah imar planı vb. uygulamaya yönelik planlardan oluşan İstanbul'un planlama sistemi; önceki bölümlerde ortaya konan, yönetsel, ekonomik, sosyal ve teknik sorunların yanısıra, planların kapsamı, hazırlanması ve onayında ortaya çıkan sorunlardan dolayı, kendisine verilen bu görevi başarı ile tamamlayamamakta ve işlevini yerine getirememektedir.

4.4.1. İstanbul'daki yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Tanımı

İmar Planının Kapsamı

İstanbul İl sınırlarında yer alan toplam 64 yerel yönetim biriminden (Büyükşehir Belediyesi Hariç), görüşme yapılan 49 adet belde ve ilçe belediyesinin, 45 adedinin yukarıdaki sıralamanın herhangi birisine dahil edilebilecek, uygulanmakta olan bir uygulama imar planının olduğu; 1 tanesinin imar planının hiç yapılmadığı ve 3 adedinin de iptal nedeniyle uygulanmakta olan planın olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 4.27).

Tablo 4.27 : Belediyenin İmar Planı Var mı?

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Var	15	88%	30	94%	45	92%
Yok veya iptal edildi	2	12%	2	6%	4	8%
Toplam	17	100%	32	100%	49	100%

[illegible]

Tablo 4.28 : İlçe ve Beldelerin İmar Planlarının Özellikleri

Bir plan hiyerarşisinin parçası olan uygulama imar planları; uzun yıllar İstanbul'da uyulacak herhangi bir üst planın bulunmaması, parçacı imar planlama anlayışı olarak tanımlanan uygulamanın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yerleşmenin tümünü bir plan bütünü içinde düşünmeden veya herhangi bir üst plana uymadan hazırlanan parça parça planlarla, şehrin yönlendirilmeye çalışılması İstanbul'da hakim planlama anlayışı olmuştur. Çağdaş anlayışta, eylem planlaması olarak tanımlanan, fakat mutlaka bütünlük içeren bir üst planın uygulama etapları olarak ortaya konması gereken uygulama imar planları, İstanbul'da herhangi bir bütüne bağlı kalmadan, yapay veya idari sınırlar içinde hazırlanıp, uygulanmaya çalışılmaktadır.

İstanbul'da araştırma yapılan belediyelerin imar planları incelendiğinde; belediye sınırları içinde parça parça imar planlarının bulunduğu yerel yönetim birimi, ilçelerde %45, nispeten daha küçük alana sahip olan belde belediyelerinde bile %35'dir. İmar planının yerleşim sınırının tamamını kapsadığı belediyeler %35 oranındadır(Tablo 4.29).

Bu durum imar planlarının hazırlanması ve yürürlüğe konması konusunda önemli katkıları olan, ayrıca mali ve teknik olanaksızlıklardan dolayı imar planı hazırlatamayan yerel yönetimlere, bu olanağı sağlayan İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından da benimsenmektedir (Alp,1996). Herhangi bir üst planı olmayan yörelerde, gelişme potansiyeli taşıyan, belli nüfus büyüklüğüne erişmiş yerel yönetimler, İller Bankasına başvuruda bulunarak, uygulama imar planlarını hazırlatabilmektedir. Önemli bir örnek olan bu uygulama tüm ülkede yaygınlaşmış ve normal planlama prosedürü olarak, sorgusuzca devam etmektedir.

Tablo 4.29 : Uygulamakta Olan İmar Planı Belediyenin Ne Kadar Bölümünü Kapsamaktadır?

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Belediye içinde parça parça imar planları mevcuttur.	6	35%	15	47%	21	43%
Tüm belediye alanını kapsamaktadır	6	35%	11	34%	17	35%
Yalnızca meskun alanları kapsamaktadır	2	12%	5	16%	7	14%
Diğer	2	12%	1	3%	3	6%
Plansız	1	6%	0	0%	1	2%
Toplam	17	100%	32	100%	49	100%

Bu parçalı planlama sistemi içinde en fazla sorun yaratan planlar, parsel bazında dahi uygulamaya izin veren mevzi imar planlarıdır. Bunun yanında, İstanbul'un fiziksel mekanının yönlendirilmesinde sorun yaratan diğer bir plan türü de ıslah imar planlarıdır (R.G.No:18335,1984). Gecekondu alanlarının ıslah edilmesi ve yasallaştırılması amacıyla yönelik olarak yasalaşan ıslah imar planları, İmar Yasasında tanımları yapılan, sosyal ve teknik donatı alanlarındaki oranların dışında tutulmuş ve gecekondu alanlarının yoğunlaşmasına, olumsuz yapısının daha da bozulmasına neden olmuştur.

İmar Planının Hazırlanış Tarihi

İstanbul il sınırları içindeki araştırmanın yapıldığı yerel yönetimlerin uyguladıkları imar planlarının % 31'i beş yıldan önce hazırlanmış ve hala uygulanmaktadır. Beş yıllık süre içinde imar planı hazırlanmış olan yerel yönetimlerin oranı ise % 69'dur (Tablo 4.30).

Tablo 4.30 : Belediyenin En Son İmar Planının Yapıldığı Tarih

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
1980'den Önce	0	0%	1	3%	1	2%
1981-85	0	0%	4	13%	4	9%
1986-90	5	29%	4	13%	9	18%
1991-96	11	65%	23	72%	34	69%
Planı yapılmamış	1	6%	0	0%	1	2%
Toplam	17	100%	32	100%	49	100%

İmar Planını Hazırlayan Kuruluş

İstanbul'daki yerel yönetimlerin bünyesinde plan hazırlamak için yeterli teknik elemanın olmaması, planların daha çok belediye dışında hazırlanmasına neden olmaktadır. Araştırmanın yapılmış olduğu belediyelere ait imar planlarının, beldelerde %71'i, ilçelerde ise %38'i özel şahıslar tarafından hazırlanıp onaya sunulmaktadır. Teknik açıdan daha fazla donatılmış olan ilçelerin kendi bünyesinde plan hazırlaması oranı %41 iken, beldelerde bu oran sadece %12'dir(Tablo 4.31). Mevcut sosyal ve ekonomik ortamda, yozlaşan değerlere paralel olarak, maddi menfaatlerin, toplum menfaatleriyle çoğu zaman çakıştığı imar planlarının hazırlanma sürecinde, bilinçli veya bilinçsiz olarak bir takım söylentiler ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun temelinde, henüz

yeterli planlama bilincinin oturmamış olduğu ülkemizde, kamu yararına, kamu adına alınan kararların özel kişiler tarafından alınıyor olması ve ortaya çıkan yolsuzluklar sonucunda, plancılara duyulan güvenin sarsılması yatmaktadır.

Tablo 4.31 : Belediyenin En Son İmar Planının Kim Tarafından Yapıldığı

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Özel Büro	12	71%	12	38%	24	49%
Belediye	2	12%	13	41%	15	31%
Üniversite	0	0%	4	13%	4	8%
İller Bnk	1	6%	3	9%	4	8%
İl İmar Md.Lüğü	1	6%	0	0%	1	2%
Planı Yapılmamış	1	6%	0	0%	1	2%
Toplam	17	100%	32	100%	49	100%

Halka yeterince bilgi verilen şeffaf ortamların yaratılmaması ve yerel yönetimlerde denetim ve yönlendirmede konuya hakim elemanların eksikliğinin yanı sıra; bu planların siyasal tercihlerle hareket eden, yeterince teknik bilgi ve birikime sahip olmayan belediye meclisi üyelerince onaylanması planlara duyulan güveni oldukça sarsmaktadır. Kararların, bilimsel ve teknik yönünden çok, bireysel yönlerinin dikkate alınarak onaylandığı planların, yerleşmeleri olumlu yönlendirmesi gerekirken, şehrin bugünkü olumsuz görüntüsüne katkıda bulunmaktadır. Bu olumsuz görüntü içinde, imar planlarını uygulamak zorunda kalan yerel teknik elemanlar, durumdan memnuniyetsizliğini açıkça ortaya koymaktadırlar. İmar planlarının hazırlanma sürecinde dışarıda kaldıklarını düşünen görevliler, olanakların sağlanması durumunda planlarını kendi planlama bürolarının hazırlamasını %79 oranında tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Güvenilir bir kamu kurumu olarak gördükleri üniversitelerin hazırlamasını %28'lik oranda tercih etmektedirler(Tablo 4.32).

Tablo 4.32 : İmar Planınızı Kimin Hazırlamasını Tercih Edersiniz?

	BELDELER		İLÇELER		GNL	
Kendi Planlama Büromuzun	27	75%	41	85%	68	81%
Üniversitenin	11	31%	12	25%	23	27%
Özel Bir Büronun	10	28%	13	27%	23	27%
İller Bankasının	6	17%	4	8%	10	12%
İmar planı olmasa daha iyi olur	1	3%	2	4%	3	4%
Toplam	55		72		127	

4.4.2. İstanbul'daki Yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesindeki Etkisi

İmar planlarının hazırlanması sürecindeki bu güvensizlik ortamının yarattığı sorunların yanısıra, hazırlanmış olan imar planları, şehirlerin sorunlarına çözüm üretememe, mekansal gelişmeyi düzenleyememe, oluşmuş düzensiz gelişmeyi yasallaştırmadan başka bir iş görmeme gibi birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu eleştirilere, bilimsel temellere oturtulmadan ve ayrıntılı araştırmalar yapılmadan hazırlanan imar planlarının yapılması eklenilince, imar planlarının başarıya ulaşmasını ve güven sağlamasını beklemek olası görülmemektedir. Araştırmanın yapıldığı yerel yönetimlerde uygulanmakta olan planların, şehrin biçimlenmesini nasıl yönlendirdiği sorusunun yanısı, bu planların uygulanmasında birinci derece görevi ve sorumluluğu olan personelden istenmiştir:

Uygulanmakta olan imar planının yöre için uygun düzenlemeler içermekte olduğunu düşünenlerin oranı ilçelerde %23, beldelede %56 olmak üzere toplamda % 36 olup, kalan kısım imar planı hakkında olumsuz görüş bildirmiştir. Bu grupta, şehrin gelişmesini yönlendiremediğini düşünen kesim %36, sosyo-ekonomik konuların göz ardı edildiğini savunanlar %36, belediyenin olanakları dikkate alınmadan hazırlanmıştır diyenler % 28 ve projeksiyonların gerçekçi olmadığını savunanlar % 26'lık kesimi oluşturmaktadır (Tablo 4.33.). Ortaya çıkan sonuç, onaylanan imar planlarında, halkın düşüncelerinin alınmamasının yanısıra, yerel yönetimde görevli olanların da görüşlerine aykırı olarak meclislerden geçmekte olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada tartışılması gereken bir konu, yöreleri için uygun düzenlemeleri içermeyen bir planın, halkın temsilcilerinden kurulu olan belediye meclisinde nasıl kabul görmekte olduğudur. Planı uygulamakla sorumlu olan kişilerin, olumsuz görüş bildirdiği imar planlarının fiziksel mekanı yönlendirmedeki etkisi ne derece başarılı olabilir sorusu da, tartışılması gereken diğer önemli bir konuyu oluşturmaktadır.

Tablo 4.33 : Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesindeki Etkisi

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Şehrin gelişmesini yönlendirememektedir	9	25%	24	50%	33	39%
Belediyemiz için uygun düzenlemeleri içermektedir	20	56%	11	23%	31	37%
Sosyo-ekonomik konulara yeterince ağırlık verilmemiştir.	7	19%	20	42%	27	32%
Belediyenin olanakları dikkate alınmadan hazırlanmıştır	9	25%	16	33%	25	30%
Projeksiyonlar gerçekçi değildir	5	14%	17	35%	22	26%
Çok büyük donatı alanları ayrılmıştır.	3	8%	5	10%	8	10%
Aşırı kısıtlayıcı, esnek olmayan bir belgedir	1	3%	5	10%	6	7%
Toplam	54		98		152	

Uygulanmakta olunan imar planlarından hoşnutsuzluğunu dile getiren aynı görevlilere imar planının nasıl hazırlanmasının uygun olacağı sorusu yöneltmiştir. Verilmiş olan seçeneklere bağlı kalarak alınan yanıtlar olumludur. Yanıtların %87'si gelecek nesilleri düşünen ve kararların buna yönelik alındığı bir plan, %51'i de tamamen bilimsel verilere dayanan bir plan arzu ettiğini belirtilmiştir(Tablo 4.34).

Tablo 4.34 : İmar Planlarının Genel İçeriği Sizce Nasıl Olmalıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B		GNL	
Gelecek nesilleri düşünen ve kararların buna yönelik alındığı bir plan	32	89%	41	85%	7	88%	80	87%
Tamamen bilimsel verilere dayanan bir plan	18	50%	23	48%	6	75%	47	51%
Mevcut durumda yasalara aykırı olan uygulamaları, yasalara uygun hale getiren bir plan	7	19%	7	15%	2	25%	16	17%
Bugüne kadar olan durumu affeden, daha sonrası için kısıtlamalar getiren bir plan	5	14%	6	13%	0	0%	11	12%
Halkın isteklerine tamamen uygun olan bir plan	4	11%	6	13%	0	0%	10	11%
Mevcut durumu yasallaştıran bir plan	1	3%	5	10%	0	0%	6	7%
Gelecekte ne olacağı çok iyi kestirilemeyeceği için, bugün halkı memnun edecek bir plan	1	3%	1	2%	0	0%	2	2%
Toplam	68		89		15		172	

Tüm olumsuz yapıya rağmen, planın uygulanması ile görevli kişiler, planlamaya inandıklarını belirtmektedir. Araştırmanın yapıldığı yerel yönetimlerde imar planını hazırlanmış olmasının, yerleşmenin bugünkünden daha kötü yönlendiğini engellediğini düşünenlerin %86'lık bir kesimi oluşturması bu inancı desteklemektedir(Tablo 4.35).

Tablo 4.35 : İmar Planı Yapılması Yörenizi Nasıl Etkilemiştir?

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Bugünkü durumundan daha kötü durumda olurdu	32	89%	40	83%	72	86%
Bugünkü durumundan farklı olmazdı	3	8%	6	13%	9	11%
Bugünkü durumundan daha iyi olurdu	1	3%	2	4%	3	4%
Toplam	36	100%	48	100%	84	100%

Bunun yanında görüşme yapılan yerel yönetim birimlerinde görev yapanların %93'ü imar planının hazırlanmasının yasal zorunluluğun dışında, gerekli olduğu için hazırlanmasını savunarak planlamaya verdikleri önemi belirtmektedir (Tablo 4.36).

Tablo 4.36 : İmar Planlarının Hazırlanma Nedenleri

	BELDELER		İLÇELER		GENEL	
Gerekli olduğu için	36	100%	43	90%	79	66%
Yasalar emrettiği için	13	36%	19	40%	33	28%
Halk istediği için	5	14%	3	6%	8	7%
Toplam	54		65		120	

4.4.2.1. İstanbul'daki Yerel Yönetim Birimlerinde Uygulanmakta Olan İmar Planlarının Şehrin Biçimlenmesinde Etkisiz Kalmasının Nedenleri

İmar planlarının hazırlanması sırasında karşılaşılan sorunların yanı sıra, imar planının uygulanmasına engel olan teknik, yasal, yönetsel ve personelle ilgili, güncel sorunlar da yaşanmaktadır. Büyük alan kaplayan özel veya kamu parsellerinde, planlamada yetkisiz ve bilgisiz kişilerce, daha fazla kazanç elde etme amacıyla hazırlanmış olan hisseli parselasyon planları ve bu plana göre gelişmeye başlayan yerleşmelerin sorun yarattığı belirtilmiştir. Yasal olmayan gelişmelerin kontrolü, kamu hizmetleri için arazi kalmaması, altyapı için kaynak olmaması gibi sorunlar da ortaya konmuştur (Tablo 4.37):

- Belde belediyeleri için öncelikli uygulama sorunu, planda alınan kararları uygulamak için belediyenin kaynaklarının yetersiz kalmasıdır. Hisseli parselasyon planları ve kontrol için elemanların yetersiz olması da diğer sorunlardır.
- İlçelerdeki uygulama sorunlarının başında ise planın uygulanabilir olmaması ve plana uygun olmayan gelişmelerin kontrol altına alınamaması gelmektedir. Hisseli parselasyon planları ve kamu hizmetleri için ayrılan alanların işgal edilmiş olması diğer önemli sorunlar olarak belirtilmiştir.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi yetkilileri ise, plana uygun olmayan gelişmelerin kontrol altına alınamaması ve kamu hizmetleri için arazi kalmaması konularının üzerinde durmuştur.

Tablo 4.37 : İmar Planının Uygulanmasında Karşılaşılan En Önemli Sorunlar

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Hisseli parselasyonlar	18	50%	24	50%	4	50%	46	50%
Plana uygun olmayan gelişmelerin kontrol altına alınamaması	11	31%	29	60%	6	75%	46	50%
Planın Uygulanabilir Olmaması	13	36%	28	58%	4	50%	45	49%
Altyapı İçin Kaynakların Yetersiz Kalması	23	64%	18	38%	3	38%	44	48%
Kamu Hizmetleri İçin Arazilerin Kalmamış Olması	13	36%	20	42%	6	75%	39	42%
Kontrol İçin Elemanların Sayısının Yetersiz Oluşu	14	39%	18	38%	2	25%	34	37%
Karşılıklı maddi menfaat ilişkileri	6	17%	8	17%	4	50%	18	20%
Gecekonduların Kontrolü	4	11%	10	21%	2	25%	16	17%
Arazi Mafyası İle Mücadele	1	3%	2	4%	3	38%	6	7%
Toplam	36		157		34		227	

Yasal Sorunlar

Günümüzde şehircilik ve şehir plancılığı alanlarında başarılı sayılan ülkelerde bulunan hukuki araçların çoğu Türkiye'deki yasal sistem içinde yer almaktadır(Yayla, 1988). Birçok konuda 1961 Anayasasının gerisinde olan 1982 Anayasası, şehir konusunda ileridedir ve ayrıntılar içermektedir. 12. Maddede Mahalli İdareler, 23., 35. ve 63. Maddeler Mülkiyetin sınırlandırılabilmesi, 43. Madde Kıyılardan Yararlanma, 46. Madde Kamulaştırma, 56. Madde Çevre korunması, 57. Madde Konut hakkı ile ilgili

Anayasa maddeleridir. Bunlar 1982 Anayasasının şehir konusuna duyarlı olduğu izlenimini vermektedir (Özden, 1988). Oysa, imar planını uygulanmasına yönelik yasalarda sorunlar/boşluklar var mı, sorusuna alınan yanıtlar bu durumu onaylamamaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi %100', ilçelerde %69', beldeelerde ise %42 olmak üzere toplamda %61 oranında, yasalarla ilgili sorunlar yaşandığı tespit edilmiştir(Tablo 4.38).

Tablo 4.38 : İmar Planının Uygulanmasında Yasal Sorunlar/Boşluklar Var Mıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Evet	15	42%	33	69%	8	100%	56	61%
Hayır	19	53%	10	21%	0	0%	29	32%
Yanıt Yok	2	6%	5	10%	0	0%	7	8%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

İlave bir soruda, bu durumu yaratan yasaların hangileri olduğu sorulduğunda alınan yanıtlarda, imar planlarının uygulanmasında karşılaşılan yasal sorunların çoğunlukla, yasaların eksikliğinden değil, yasaların uygulanmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bunların başında, Kamulaştırma Yasası ve İmar Kanunu'nun 18. Maddesinin uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar gösterilmiştir. İmar planlarında katılımın yasalarla ortaya konmamış olması ve bu konudaki boşluğun doldurulması ayrıca vurgulanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi görevlilerinin üzerinde önemle durduğu nokta ise yasaların yoruma açık ve yönetmeliklerin yetersiz olduğu konusudur (Tablo 4.39).

Tablo 4.39 : İmar Planının Uygulanmasında Yasal Sorunlar/Boşlukların Açıklanması

	BELDE		İLÇE		İST.B.Ş.		GNL	
Yasaların Uygulanması sırasında Karşılaşılan Sorunlar	9	19%	1	42%	4	50%	28	30
Katılımın sağlanmasına yönelik yasalar	2	4%	1	40%	0	0%	17	18
Kamulaştırma yasasının uygulanamaması	4	8%	1	31%	0	0%	15	17
Planlama yetkisinin çok dağınık olması ve koordinasyon yasaları eksik	2	4%	9	26%	3	38%	14	16
Kaçak yapılara uygulanacak yasalar, yaptırımlar ve cezalar yetersiz	2	4%	1	27%	0	0%	12	13
Yönetmeliklerin yetersizliği ve yönetmeliklerin ve yasaların yoruma açık olması	3	6%	5	14%	4	50%	12	13
Toplam	22		6		11		98	

Yönetimsel Sorunlar

İmar planların uygulanmasında üzerinde durulan önemli sorunlardan birisi de yönetimden kaynaklanan sorunlardır. Yerel yönetimlerin imar planları üzerindeki etkisi yasalarla belirlenerek ortaya konmuş olmasına rağmen, soruları yanıtlayanların % 54'ü imar planının uygulanmasında yönetimsel sorunların, boşlukların var olduğunu belirtmiştir. Bu soruda, BŞB görevlileri %100, ilçe görevlileri %60 ve belde görevlileri de %36 oranında olumsuz yanıt vererek(Tablo 4.40), yönetimin, plan üzerinde siyasal baskı kullandığını, birimler arası eşgüdümün ve denetimin iyi çalışmadığını vurgulamıştır(Tablo 4.41).

Tablo 4.40 : İmar Planının Uygulanmasında Yönetimsel Sorunlar/Boşluklar Var Mıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Evet	13	36%	29	60%	8	100%	50	54%
Hayır	20	56%	14	29%	0	0%	34	37%
Yanıt Yok	3	8%	5	10%	0	0%	8	9%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Tablo 4.41 : İmar Planının Uygulanmasındaki Yönetimsel Sorunların Açıklanması

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Siyasal baskılar veya tavizler	2	6%	11	23%	4	50%	17	18%
Planlama ve uygulama aşamasındaki birimler arasında koordinasyon eksikliği	1	3%	5	10%	4	50%	10	11%
Denetim mekanizmalarının iyi çalışmaması	1	3%	5	10%	0	0%	6	7%
Personelin eksikliği, yetersizliği veya suiistimaller	2	6%	3	6%	0	0%	5	5%
Yasalardaki boşluklar veya engeller	1	3%	4	8%	0	0%	5	5%
Toplam	7		16		8		31	

Personele İlişkin Sorunlar

Örgütsel amaçların başarıya ulaşmasında, örgütlerin sahip oldukları insan gücünün nitelik ve niceliği önemli bir yer tutmaktadır. Burada belediye hizmetlerinin yerel halka ulaştırılmasında aracılık görevini üstlenen görevlilerin bilgi ve becerileri ön plana çıkmaktadır. İstanbul'daki yerel yönetimlerin yapılarına bakıldığında, bu konuda değişik sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Kaliteli teknik personelin görev sunması için yerel yönetimlerde ekonomik ve teknik koşullar sağlanamamış olması bunlardan birisidir.

Belediyelerin genel karar organı olan belediye meclisleri, belde halkı tarafından seçimle, 5 yıl için göreve getirilen üyelerden oluşmaktadır. Belediye meclislerinin almış olduğu kararların çoğu hiçbir yerin onayı olmadan yürürlüğe girer. Ülke koşulları göz önüne alındığında siyasal parti gruplarının meclis üyeleri üzerinde önemli bir baskı oluşturduğu görülmektedir. Siyaset, teknik konulara ağırlığını koymakta ve kararlar, teknik doğrulardan çok, grup çoğunluğunu elinde tutan siyasal partilerin düşünceleri veya çıkarları doğrultusunda belirlenmektedir. Bu saptamalardan sonra, yapılan araştırmada imar planlarının uygulanmasında %70'lik bir çoğunluk personel ile ilgili sorunların var olduğunu kabul etmektedir(Tablo 4.42). Seçilmiş kadrolarla ilgili ortaya konan sorunların başında, daha önce söz edilen siyasi menfaatleri ön plana alarak karar verdiği gelmektedir(Tablo 4.43). Teknik personelin ise sayısının yetersiz olduğu, siyasi baskılara maruz kalarak görevlerini gereği gibi yapamadıkları belirtilmektedir(Tablo 4.44).

Tablo 4.42 : İmar Planının Uygulanmasında Personele Ait Sorunlar/Boşluklar Var Mıdır?

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GENEL	
Evet	23	64%	33	69%	8	100%	64	70%
Hayır	10	28%	9	19%	0	0%	19	21%
Yanıt Yok	3	8%	6	13%	0	0%	9	10%
Toplam	36	100%	48	100%	8	100%	92	100%

Tablo 4.43 : Seçilmiş Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşlukların Açıklanması

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Siyasi menfaatler tercihler ön planda ve oy kaygısıyla karar verilmekte	6	17%	10	21%	7	88%	23	25%
Ehliyetsizler ve konuya hakim değiller	2	6%	6	13%	1	13%	9	10%
Planlara ve uygulamalara müdahale etmekteiler	1	3%	6	13%	0	0%	7	8%
Eğitimsizler	3	8%	2	4%	0	0%	5	5%
Toplam	12		24		8		44	

Tablo 4.44 : Teknik Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşlukların Açıklanması

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
Personel sayısı az, alınması çok zor ve ücretler çok düşük	9	25%	9	19%	1	13%	19	21%
Bilgi ve birikim açısından yetersiz	2	6%	5	10%	7	88%	14	15%
Baskıya maruz kalarak iş yapmaktalar ve mesleklerine sahip çıkamamaktadırlar	3	8%	5	10%	4	50%	12	13%
Toplam	14		19		12		45	

4.4.3. İmar Planlarının Uygulamadaki Etkinliğinin Arttırılması

İmar planlarının fiziksel mekanı yönlendirme konusundaki etkinliğinin arttırılmasının önündeki en önemli engelin, imar afları olduğu belirtilmektedir. 1945-50 yıllarında başlayan ve günümüze kadar süren göç olayı, başladığı yıllardan itibaren gecekondulaşmayla birlikte anılmıştır. Gecekondulaşmanın İstanbul'a vermiş olduğu en büyük zarar, siyasi boyutuyla gündeme gelen imar aflarıyla gerçekleşmiştir. Hızlı şehirleşmenin, şehir fiziki mekanına yansması olan gecekondulara yasal yollardan çözüm bulunmaya, 775 sayılı yasa ile bölgeler islah edilmeye çalışılmıştır. Kalkınma planlarının benimsediği ilkelere ana çizgileriyle uyan gecekondu politikasının geliştirildiği yasa, amacına uygun olarak uygulanamamıştır. Daha sonra yeni çözümsüzlüklere neden olan 1983 Tarih ve 2805 Sayılı; daha sonra 1984 Tarih ve 2981 Sayılı Yasalar çıkarılmıştır (Aybay, 1988; Tercan, 1996; Türksoy, 1996). “Yürürlükte olan kurallara uyulmayarak, belli tarih kesitine kadar meydana getirilen yapılaşmanın, durum ve konumu itibarıyla yasada belirtilen koşullara uygun olanlarının bağışlanması ve korunması” olarak ortaya konmuş olan imar affi yasalarının amacı; yasal olmayanın ortadan kaldırılması yaptırımı ortaya konmamış olduğu için,

gerçekleştirilme olanağı bulamamıştır. Kurulan hükümetler bu yasadışı uygulamalara yaptırımları arttıracığına, mevcudu kabullenip, yasal mevzuatı buna göre oluşturmayı uygun görerek ve Anayasal kararları askıya alarak yapanları ödüllendirme yolunu tercih etmişler ve etmeye devam etmektedirler. Mevcut yasal olmayan durumu yasal hale getirmeyi amaçlayan bu yasaların adı, “İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler Hakkındaki Yasalar” (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 1996) olsa da imar affı olarak tanınmıştır.

İmar planlarının uygulamadaki etkinliğinin artırılmasına yönelik, imar planlarının bilimsel temellere dayanan çalışmalarla desteklenerek hazırlanması, yasadışı yapılaşmanın yıkımının engellenmemesi, çok ağır para ve hapis cezası getirilmesi ve hazine arazilerinin yerel yönetimlere devredilmesi gibi öneriler, ilçe ve belde belediyelerinin ortak düşünceleri olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nde önemle vurgulanan konu aynı şekilde imar aflarının önüne geçilmesi olmuştur. Bunun yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi görevlileri imar planlarının bugünün koşullarında uygulanmasının zor olduğunu da vurgulamaktadır (Tablo 4.45).

Tablo 4.45 : İmar Planlarının Uygulamadaki Etkinliğinin Arttırılması

	BELDELER		İLÇELER		İST.B.Ş.B.		GNL	
İmar Afları Olmasın	27	75%	40	83%	6	75%	73	79%
Çok detaylı ve gerçek duruma uygun planların hazırlanması	20	56%	33	69%	2	25%	55	60%
Çok Ağır Para/Hapis Cezaları Getirilsin	17	47%	23	48%	1	13%	41	45%
Hazine Arazileri Belediyelere devredilsin	16	44%	23	48%	1	13%	40	43%
Yıkımların Önüne Geçilmesin	18	50%	18	38%	1	13%	37	40%
İmar planlarını uygulanması bugünkü koşullarda çok zor	5	14%	6	13%	4	50%	15	16%
Toplam	103		143		15		261	

Sonuç olarak, tüm eksikliklerine, eleştirilere, bazı kesimlerin karşı çıkmalarına ve uygulanamadığının vurgulanmasına rağmen, mevcut sistemde nazım planlar ve uygulama imar planları İstanbul’daki fiziksel mekanın yönlendiricisi olan yasal dokümanlardır. Bu dokümanlar, hazırlanış, onay ve uygulama sürecindeki aşamalarda birçok sorunla karşı karşıya kalmakta ve sonuçta ortaya çıkan planlar, İstanbul’un olumlu yönlenmesine katkıda bulunamamaktadır. Bu katkı, bazen yasalara uygun olsa da, uygulamalarda ortaya çıkan aksaklıklardan dolayı başarılı olamamaktadır.

4.5. 1990'lı Yıllarda İstanbul'daki Planlama Çalışmalarının Ve İmar Uygulamalarının Fiziksel Mekana Yansımasını Yönlendiren Etmenlerin Değerlendirilmesi

İstanbul İl sınırları içinde yer alan yerel yönetim birimlerinin, yönetim, planlama ve uygulama konularında karşılaştıkları sorunlar, eksikliklerini hissettikleri düzenlemeler, başarısızlıkların nedenleri ve önerilerini tespit etmek amacıyla yapılmış olan Araştırmanın sonuçları, yönetim birimleri arasındaki ilişkiler, yerel yönetimlerin birbirleriyle ilişkileri, yönetimi etkileyen güçler ve etkileri, şehir planlama - uygulama ilişkileri, uygulanmakta olan imar planının özellikleri, imar planının uygulanmasında karşılaşılan sorunlar üst başlıklarda toplanabilir. Bu sonuçlara göre:

Merkezi yönetimlerle yerel yönetimler arasında hem yetki hem de güven sorunu vardır. Merkezi yönetimdeki siyasal irade, oy ve rant kaygısıyla yerel yönetimlere güvenmemekte, yerel yönetimlerin kaynaklarını elinde tutma eğilimindedir. Bu durumun sonucu olarak, belediyeler parasal kaynak, altyapı yetersizliği ve personelin yetersizliği gibi sorunlarla karşı karşıya kalarak hizmet üretmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerin planlama konusunda da, merkezi yönetimlerle ilgili sorunları vardır. Hukuki denetim ve eşgüdüm konuları dışında tüm yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesinin savunulduğu yerel yönetimlerde, merkezi yönetim iktidar olanaklarını kullanarak, hem kişisel hem de grup çıkarları yönünde baskı yapmakta ve müdahalelerde bulunmaktadır.

Genel yönetim yapısı içinde, şehirseldaki büyükşehir, ilçe ve belde belediyeleri arasında da sorunlar yaşanmaktadır. En öncelikli konu, İstanbul metropoliten alanın için özel bir yasanın eksikliğinin duyulması ve çift başlı il yönetiminin teke indirilmesidir. Diğer yandan metropoliten alanda alınan kararlardan bağımsız hareket edebilen yasal haklara sahip olan ve bunları sonuna kadar kullanan belde yönetimlerinin yetki ve sorumlulukları da önemli sorunlara yol açmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ilçe ve belde yönetimlerine yönelik, imar planlarının hazırlanması ve onaylanması ile ilgili sorunlar yaşamakta, ayrıca bu yönetimlerde şehrsel alandaki koordinasyona uyuma dikkat edilmediği ve siyasi çıkarlarla hareket edildiği belirtilmektedir. İlçe ve belde belediyeleri ise uygulama imar planlarını kendilerinin hazırlayıp onaylamak eğilimindedir. Bunun yanı sıra metropoliten alt bölge nazım planında kendileriyle ilgili konularda söz sahibi olmak istediklerini belirtmişlerdir.

Tüm bu çekişmeler içinde İstanbul'da yerel yönetimlerin gereği kadar söz sahibi olamadığı, imar planlarının uygulanmasında, görevlilerin dışındaki güçlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun en önemli nedenleri göçlerle gelen nüfus ve siyasal partilerin yerel yönetimlerdeki aşırı etkileridir. İmar planlarının uygulanmasında en etkili gruplar olarak ortaya konan belediye meclisi, arazi mafyası, iş çevreleri ve siyasal partiler içinde yer alan dikkat çekici grup arazi mafyasıdır. Arazi mafyasının etkisi tüm birimlerde kabul edilirken, hazine arazilerinin korunamaması ve yeterli kontrolün yapılamamasından dolayı etkili olmakta olduğu belirtilmektedir. Tüm bu grupların yasal olmadığı halde imar planlarında etkili olmalarına siyasal iradenin oy kaygısı, hazine arazilerinin korunamaması ve rüşvetin önüne geçilememesiyle açıklanmaktadır.

Halkın en yakın olduğu yönetim birimleri olan yerel yönetimlerde, özellikle ileriye dönük kararların alındığı planlama konusunda gerekli olan katılım sağlanamamaktadır. Yerel yönetimler planlama aşamalarında katılımın gerçekleşmediğini belirtirken, halkın planlamaya katılacak bilince henüz erişmediğini ve bugünkü koşulların da katılımın sağlanmasına uygun olmadığını vurgulamaktadır. Yerel yönetimlerle halk arasındaki ilişkinin nabzını tutmakla görevli teknik eleman olan şehir plancılarının bu görevlerini başarıyla yerine getirebilecek, donanım, eğitime ve pratiğe sahip olmadıklarının belirtilmesinin yanı sıra, tüm yerel yönetimler, şehir plancılarının çok önemli bir kamu görevi üstlendiğini kabul etmekte ve bünyelerinde daha fazla şehir plancısı bulundurmaya arzulamaktadır.

Yerel yönetimlerin yatırım programlarını oluşturdukları belgeler olan imar planları, eleştirilere konu olmalarına rağmen, hemen hemen tüm yerel yönetimlerde uygulanmaktadır. Ağırlıklı olarak son beş yıllık dönemde hazırlanmış olan imar planları, özel sektör tarafından belediyelerin içinde parça parça alanlarda üretilmiştir. Bu duruma tepki gösteren yerel yönetimler, imar planlarının kendileri tarafından üretilmesi için olanakların artırılmasının istemektedir. Bunun nedeni olarak uygulanmakta olan imar planı ve belediyelerin gelişmesini yönlendirememekte ve uygun düzenlemeler içermemekte olduğu konuları gösterilmektedir. Ayrıca imar planlarına yönelik, sosyo-ekonomik konular yeterince ele alınmamış ve projeksiyonlar gerçekçi olarak yapılmamış olması gibi eleştiriler de getirilmektedir. Gelecek nesilleri düşünen ve kararların buna yönelik alındığı, tamamen bilimsel verilere dayanan bir planın hazırlanması gereği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanısıra sağlıklı uygulamanın sağlanabilmesi için, imar aflarının çıkarılmaması, çok detaylı ve gerçek duruma uygun planların hazırlanması, aykırı durumlara çok ağır para/hapis cezalarının getirilmesi, hazine arazileri belediyelere devredilmesi, yıkımların önüne geçilmemesi gibi koşulların sağlanması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

İmar planlarının uygulanmasında karşılaşılan en önemli sorunlar, hisseli parselasyonlar, plana uygun olmayan gelişmelerin kontrol altına alınamaması, planın uygulanabilir olmaması, altyapı için kaynakların yetersiz kalması, kamu hizmetleri için arazilerin kalmamış olması, kontrol için elemanların sayısının yetersiz oluşudur.

İmar planlarının uygulanmasında ortaya konan diğer sorunlar yasal, yönetsel ve personele yönelik sorunlardır. Yasal sorunların nedeni, yasalardaki boşluklar veya eksikliklerden çok yasaların gereği gibi uygulanamamasından ortaya çıkmaktadır. Yasalarda eksikliği duyulan en önemli konu olarak da katılımın sağlanmasına yönelik maddelerdir. İmar planlarının uygulanmasında ortaya konan yönetsel sorunlar da siyasi baskılar ve tavizlerden, planlama ve uygulama aşamasındaki birimler arasında koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Personelle ilgili sorunlar seçimle gelenler ve teknik personeller olarak ayrılmaktadır. Seçimle işbaşına gelenler, siyasi tercihler ve kişisel menfaatleri ön planda tutmakta ve oy kaygısıyla karar vermekte,

konuya hakim değiller, planlara ve uygulamalara müdahale etmektedirler. Teknik personeller ise, sayısı az, alınması çok zor ve ücretlerinin çok düşük olmasının yanısıra, bilgi ve birikim açısından yetersiz, baskıya maruz kalarak iş yapmakta ve mesleklerine sahip ıkamamaktadırlar. Tüm eleştirilere rağmen imar planlarının şehrin gelişmesine olumlu katkılarda bulunduğu ve hazırlanmasının gerekli olduğu konuları yerel yönetimlerde ortak düşünceler olarak ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde günümüzdeki şehirlerin -özellikle hızlı büyüyen şehirlerin- gelişmesi ve biçimlenmesini yönlendiren etmenlerin, İstanbul örneğinde incelenmesiyle elde edilen sonuçlar değerlendirilecektir. Ayrıca, İstanbul'da sağlıklı bir gelişmenin ve biçimlenmenin gerçekleştirilebilmesi için, yönlendirici olan etmenlerin şehir planlama çalışmalarına yansıtılması ve uygulama sürecindeki olumsuz etkilerin giderilmesiyle ilgili öneriler geliştirilmektedir.

5.1. Genel Değerlendirme Ve Sonuç

Dünyada, ilk şehrsel yerleşmelerin ortaya çıktığı dönem olan M.Ö. 6500 ve uygarlıklara tarihinin başladığı ve şehirlerin gelişme dönemi olan M.Ö. 3000'li yıllardan, sanayi devrimine kadar, şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesini yönlendiren etmenler;

- Şehirlerin kurulmuş olduğu yerin coğrafi konumu ve doğal yapısı,
- Şehrin içinde bulunduğu coğrafyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmeler,
- Şehrin içinde bulunduğu coğrafyada meydana gelen sosyal ve kültürel olaylar,
- Şehrin içinde bulunduğu coğrafyadaki yönetsel özellikler,

olarak sınıflandırılabilir.

Sanayi devrimi ile, sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve yönetsel alanda meydana gelen gelişmeler, şehrsel yaşamda ve fiziksel ortamda olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. 19.yüzyılın sonlarında, şehirlerdeki bu gelişmelere karşı, toplumun her kesiminde ortak bir tepki oluşmaya başlamıştır. Bu tepki, şehirlerin

gelişmesi ve biçimlenmesini yönlendiren etmenlerin insanın kontrolü altında gerçekleşmesine yönelik düşüncelerin kabul görmesine ve şehir planlamanın bir bilim dalı haline getirmiştir.

Daha önceki dönemlerde, mimari geleneğe dayalı olarak gelişen fiziksel planlama veya temel sektörler arasındaki arazi kullanım ilişkilerini belirleyen, bölgeleme çalışması olan şehir planları; 1950'lerden sonra, şehirlerin sosyal, kültürel, ekonomik, sektörel, teknolojik, yönetsel, doğal yapı vb.gibi birçok disiplinin bir araya gelerek oluşturduğu ürünler haline gelmiştir. Planlamanın kapsamı ve yöntemi konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamış olmasına rağmen, şehir planlama çalışmalarının gelişmiş ülkelerde daha başarılı olduğu, daha az gelişmiş ülkelerde ise başarı oranının çok düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Ekonomik, yasal, yönetsel ve sosyolojik açıdan düzenlerini oturtmuş olan gelişmiş ülkelerle; henüz bu sistemlerin oturmamış olduğu gelişmekte olan ülkelerin şehirlerini ve şehir planlama çalışmalarını yönlendiren etmenler, kapsam olarak aynı olsa da, nitelik ve nicelik açısından farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkelerdeki şehirlerin yönlendirilmesi, üst ölçekli ülke bölge ve daha alt kademedeki planların kontrolünde, ortalama standartların üzerindeki fiziksel mekanın koşullarının, daha iyileştirilmesi, teknolojik gelişmenin sergilenmesi ve doğal-kültürel çevrenin korunması konularında ağırlık kazanmaya başlamıştır. Daha az gelişmiş ülkelerdeki şehirlerin gelişmesini yönlendiren etmenler ise, hızlı gelişmenin ortaya çıkardığı, sosyal ve yönetsel konular olan, aşırı nüfus artışı ve göç, tutarsız siyasal programlar, halka kapalı yönetimlerle plansız, yasalara aykırı, kontrolsüz gelişimde ve biçimlenmede yoğunlaşmaktadır. Bu durumu yaşayan şehirlerden birisi de, Türkiye'nin en büyük şehri konumundaki İstanbul'dur.

İstanbul'un tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, tüm dünyada meydana gelen şehirleşme süreci ve aşamalarının yaşanmış olduğu izlenebilir. Şehirlerin gelişmesi ve biçimlenmesini yönlendiren etmenler olan, coğrafi konumu ve doğal yapısı, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, sosyal ve kültürel gelişmeler ve yönetsel özellikler ilk kuruluş yıllarından itibaren, İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde yönlendirici olarak derin bir kültürün oluşmasına yardımcı olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu,

Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu gibi üç büyük imparatorluğun merkezi olarak İstanbul'un yönlendirilmesinde ağırlıklı olarak, coğrafi konumu, doğal yapısı ve yönetsel etmenler etkili olmuştur. Merkezi yönetimlerin ağırlığının tüm şiddetiyle hissedildiği bu dönemlerde coğrafi konumu ve doğal yapısının yönlendirdiği fiziksel biçimleşme ve fonksiyonel dağılım, benzer mekanları kullanarak fazla değişikliğe uğramadan geliştirilmiştir.

19. yüzyıl Avrupa'sında meydana gelen değişimler, Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminin zayıflaması ve batıya açılma politikalarının etkisiyle, İstanbul'daki durağan gelişme hız kazanmış, şehirdeki insan ölçeğinin yerini geniş araç yolları ve büyük sanayi tesisleri ve depoları almış, benzer gelişme Cumhuriyet yönetimi tarafından da sürdürülmüştür. İstanbul bu süreç içinde, 2000 yılda yarattığı birçok eserini yitirmiş, özellikle 1950'lerden sonra uygulanan açık ekonomiyle yaşanan aşırı göç süresince, Türkiye'deki en kalabalık merkezi konumuna gelmiştir. 1970 ve 80'li yıllar teknoloji ve ekonomik gelişmenin yönlendirdiği yıllar olmuştur. Doğu ve batı yakaları iki köprü ile birleştirilmiş, İstanbul'daki şehirleşmiş alanlar 1990'lı yılları da içeren bir süreçte, sanayi ve ulaşımı takibederek çevredeki doğal alanların içine doğru ilerlemiştir. Günümüzde, dünyanın en büyük 25 şehrinden birisi olan İstanbul, batıda Tekirdağ, doğuda ise İzmit'e dayanarak, sosyal ve yönetsel etmenlerin olumsuz yönlendirmesiyle, kontrolsüz, yasadışı, altyapısız, plansız bir gelişme ve çirkin bir fiziksel yapı ile yüz yüze kalmıştır. Doğu ve batı yönünde uzanan orman ve tarım alanları yerleşime açılmış, dereler, göller ve barajlar kirletilmiş, şehir merkezlerindeki kültürel miras yok olma tehlikesiyle tehdit altında kalmıştır.

İstanbul'daki şehir planlama çalışmalarının bu yönlendirmedeki etkisi incelendiğinde; 19. yüzyılın sonlarından itibaren batılı planlama uzmanlarının gerçekleştirdiği çalışmalar, 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, bu çalışmaların bir kısmı daha sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek birçok kararın alınmasına aracı olmuştur. Tarihi çekirdek içinde açılan geniş yollar, batıdaki planlama anlayışını yansıtan, ızgara sistemli yeni yerleşim alanları, doğu-batı yakalarının birleştirilmesi, sanayi alanlarının planlanması, şehir merkezindeki büyük parklar vb. gibi. kararlar bu dönemdeki planlama çalışmaları sonucunda ortaya atılmış ve uygulanmış planlama kararlarıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, gerçekleşen hızlı gelişme, yapılan tüm olumlu

planlama çalışmalarına rağmen, büyük çoğunlukla ileriye dönük bir planlama kararına dayanmadan toplumun kendi iç dinamikleriyle meydana gelmiştir.

Yukarıda ortaya konan etmenlerin organize edilerek, İstanbul'un yönlendirilmesinde işlev üstlenmesi gereken şehir planlama çalışmalarının başarısı çok sınırlı kalmıştır. Günümüze gelindiğinde ise, bu işlevin en alt düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun dışında İstanbul'da uygulanmakta olan nazım ve uygulama imar planlama sürecinde yaşanan aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. Süreçteki aksaklıklar ve eksiklikler şu şekilde belirlenmiştir:

İmar Planlarının Hazırlık Aşamasında;

- Planların hazırlanması, çoğunlukla bilimsel temellere dayanmamaktadır.
- Alt ölçekli planlar oluşturulurken, baz alınacak üst plan kararları bulunmamakta veya dikkate alınmamaktadır.
- Planın hazırlanması süresince ilgili birimler arasında koordinasyon kurulamamaktadır.
- Planlar daha çok, ıslah imar planı örneğinde olduğu gibi mevcut durumu yasallaştırmak için hazırlanmaktadır.
- Planlar çoğunlukla özel büro veya kişiler tarafından hazırlanmakta, spekülasyona açık olmaktadır.
- Planların hazırlanmasında belediyelerin ve yasal mevzuatın olanakları göz ardı edilmektedir.
- Planların hazırlanmasında katılım sağlanamamaktadır.

İmar Planlarının Onayı Aşamasında;

- Planların onayında yerel birimler arasında yetki tartışması sürmektedir.
- Belde belediyelerinin hazırladığı planların, metropoliten alandaki denetime tabi olmaması sıkıntı yaratmaktadır.

- Planların onayını gerçekleştiren belediye meclislerinin, bu konulardaki birikim ve uzmanlık eksikliği tartışılmaktadır.
- Planların onayını gerçekleştiren belediye meclislerinin siyasi baskılarla yönlendirilmekte ve yasadışı baskı gruplarına boyun eğmektedirler.
- Planların onaylanması sırasında, halkın katılımı son derece kısıtlı kalmakta, bu konuda baskı grupları oluşturulamamaktadır.
- Planların onaylanması sırasında, yasal donatı standartları göz ardı edilebilmektedir.
- Planları hazırlayan kişi ve kurumlar, onay aşamasındaki değişikliklere müdahale edememektedirler.

İmar Planlarının Uygulanması Aşamasındaki Sorunlar

- İstanbul bütününde uygulamayı yönlendirecek bir planın ve yönetim biriminin bulunmamasından dolayı, hazırlanan planlar, birbirinden kopuk, parçalı bir planlama sisteminin oluşmasına neden olmaktadır.
- Uygulamayı kontrol eden birimlerin sayısının ve birikiminin yetersiz olması, değişik birimlerin yetkisinde olması nedenlerinden dolayı, gelişme planlı olarak yürütülememektedir.
- Denetim sırasındaki siyasal baskı ve tavizler, fiziksel mekana olumsuz yansımakta, plansız ve kontrolsüz gelişme teşvik edilmektedir.
- Kamu arazilerinin korunamaması, yasal olmayan gelişmeleri ve kaçak yapılanmadaki kontrolün sağlanmasını engellemektedir.
- Yasal olmayan ve plana uygun olmayan gelişmeler, altyapı masraflarını arttırmakta, varolan altyapı tesislerinin işlemez duruma düşmesine neden olmaktadır.
- Uygulamadaki yasal olmayan gelişmeleri denetleyecek sivil otoriteler etkili olamamaktadır.
- Planların uygulanmasında etkili olan, yasadışı oluşumları engelleyecek, siyasi ve yasal oluşumlar işlememektedir.

Tüm bu saptamalar ışığında, tarihsel süreç içinde günümüze kadar İstanbul'un gelişmesinde ve biçimlenmesinde yönlendirici olan etmenleri şu şekilde sıralamak olasıdır (Tablo 5.1):

- İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde; Türkiye ve Dünya içindeki coğrafi konumu ve doğal yapısının özellikleri;
- İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde, Türkiye ve Dünya içindeki ekonomik ve teknolojik gelişmeler;
- İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde, Türkiye'de meydana gelen sosyal ve kültürel olaylar;
- İstanbul'un gelişmesi ve biçimlenmesinde, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin yapıları ve ilişkileri;

Tablo 5.1 : Tarihsel Süreç İçinde İstanbul'un Gelişmesini Ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Dönemsel Etkileri

	Coğrafi Konumu ve Doğal Yapısı	Ekonomik Teknolojik Gelişmeler	Sosyal Kültürel Olaylar	Yönetimsel Örgütlenme	Şehir Planlama Çalışmaları
Kuruluş Dönemi	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Etkili
Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Etkili
Bizans İmparatorluğu Dönemi	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Etkili
Osmanlı İmparatorluğu Dönemi	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Etkili
Cumhuriyetin İlk Yılları (1923-1950)	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Etkili
1950'lerden Günümüze Kadar Geçen Dönem	Çok Etkili	Etkili	Etkili	Çok Etkili	Çok Az Etkili

	Çok Etkili
	Etkili
	Az Etkili
	Çok Az Etkili

5.2. Öneriler

Tablo 5.1. de belirtilmeye çalışıldığı gibi, 1950’li yıllardan sonra İstanbul’un gelişmesinde ve biçimlenmesinde yönlendirici olan etmenlerden, yönetsel örgütlenme ve şehir planlama çalışmaları başarılı olamamaktadır. Oysa, açıklanan etmenlerden, coğrafi konum ve doğal yapı, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, sosyo-kültürel olayların, şehrin gelişiminde olumlu birer etmen olabilmesi, günümüz koşullarında yönetsel örgütlenmedeki ve planlama sistemindeki başarılı sonuçlar elde edilebilmesi ile olasıdır. İstanbul’daki mevcut fiziksel ve sosyal yapı bu başarısızlığı ortaya koymaktadır. Bu organizasyonun kurulması, coğrafi, doğal, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel açıdan ileri derecede bir potansiyel içeren İstanbul’un, sadece demografik yönden değil, diğer tüm alanlarda da dünyanın en ileri şehirleri arasına girmesine yardımcı olacaktır.

İstanbul’un Gelişmesi Ve Biçimlenmesinde; Türkiye Ve Dünya İçindeki Coğrafi Konumu Ve Doğal Yapısının Değerlendirilmesi Konusunda Öneriler:

- Dünyanın değişen ekonomik ve jeo-politik koşulları içinde, coğrafi açıdan, doğu ile batı, kuzey ile güney arasında önemli bir geçiş merkezi olan İstanbul’un bu konumunu değerlendirmeye yönelik politikaların merkezi yönetim-yerel yönetim işbirliği ile üretilmesi.
- İstanbul’un doğal ve çevresel değerlerindeki tahribatın önlenmesine yönelik politikaların merkezi yönetim-yerel yönetim işbirliği ile üretilmesi, sürdürülebilir gelişme politikalarının Türkiye ve İstanbul bünyesine uyarlanması.

İstanbul’un Gelişmesi Ve Biçimlenmesinde, Türkiye Ve Dünya İçindeki Ekonomik Ve Teknolojik Gelişmelerin Değerlendirilmesi Konusunda Öneriler:

- Uluslararası düzeyde, çevreye zarar vermeyen yatırımların İstanbul ve çevresine yönlendirilmesine yönelik politikaların merkezi yönetim-yerel yönetim işbirliği ile üretilmesi.

- Altyapı ve üstyapı yatırımları için, yabancı sermayenin İstanbul'a aktarılması için gerekli teşviklerin ve cazip koşulların merkezi yönetim-yerel yönetim işbirliği ile sağlanması.
- Turizm, hizmetler, ticaret ve hafif sanayinin teşvik edilerek, ağır sanayi yatırımlarının desantralize edilmesine yönelik vb. gibi sektörel planların merkezi yönetim-yerel yönetim işbirliği ile üretilmesi.

İstanbul'un Gelişmesi Ve Biçimlenmesinde, Türkiye'de Meydana Gelen Sosyal Ve Kültürel Olayların Değerlendirilmesi Konusunda Öneriler:

- Ülke düzeyinde homojen dağılmış çekim merkezleri yaratarak, nüfusun İstanbul gibi aşırı kalabalık olduğu merkezlere yığılmasının önlenmesine yönelik politikaların merkezi yönetim tarafından üretilmesi.
- İstanbul'un kimliğini vurgulayan kültürel eserler ve çevrelerin korunması ve yaşatılmasına yönelik politikaların yerel yönetim tarafından ortaya konması.
- İstanbul halkının hemşehrilik bilincini ortaya çıkaracak, eğitim ve bilinçlendirme politikalarının uygulamaya konması.

İstanbul'un Gelişmesi Ve Biçimlenmesinde, Merkezi Yönetim Ve Yerel Yönetim Yapısının Yeniden Ele Alınması Konusunda Öneriler:

Merkezi Yönetime Yönelik:

- İmar affı yasalarının çıkarılamayacağını Anayasaya konması, yasal olmayan imar uygulamalarına uygulanacak cezaların caydırıcı hale getirilmesi, halkın ve sivil toplum örgütlerinin katılımının sağlanması, yerel meclislerin oluşumunda nitelik sınırlandırılması getirilmesi, ıslah imar planlarının yasadan çıkartılması vb. yasal düzenlemelerin yapılması.
- Hazırlanacak ülke planına uygun olarak, tüm Türkiye'yi kapsayan bölge planlarının hazırlanması.

- İstanbul'a yönelik özel ve kapsamlı bütüncül bir yasal düzenlemenin yapılarak, parçalı yasal mevzuatın bir araya getirilmesi.
- İstanbul'un yönetsel il sınırı ile büyükşehir belediyesi sınırının karşılaştırılması.
- İstanbul içindeki yerel yönetimlerin, merkezi yönetime ekonomik olarak bağımlılıktan kurtarılmasına yönelik özerkleştirmenin gerçekleştirilmesi.
- İstanbul'daki yerel yönetimlerde, yönetsel denetimin etkili olarak uygulanması, suiistimallerin etkili olarak cezalandırılması, bunun dışındaki yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi.

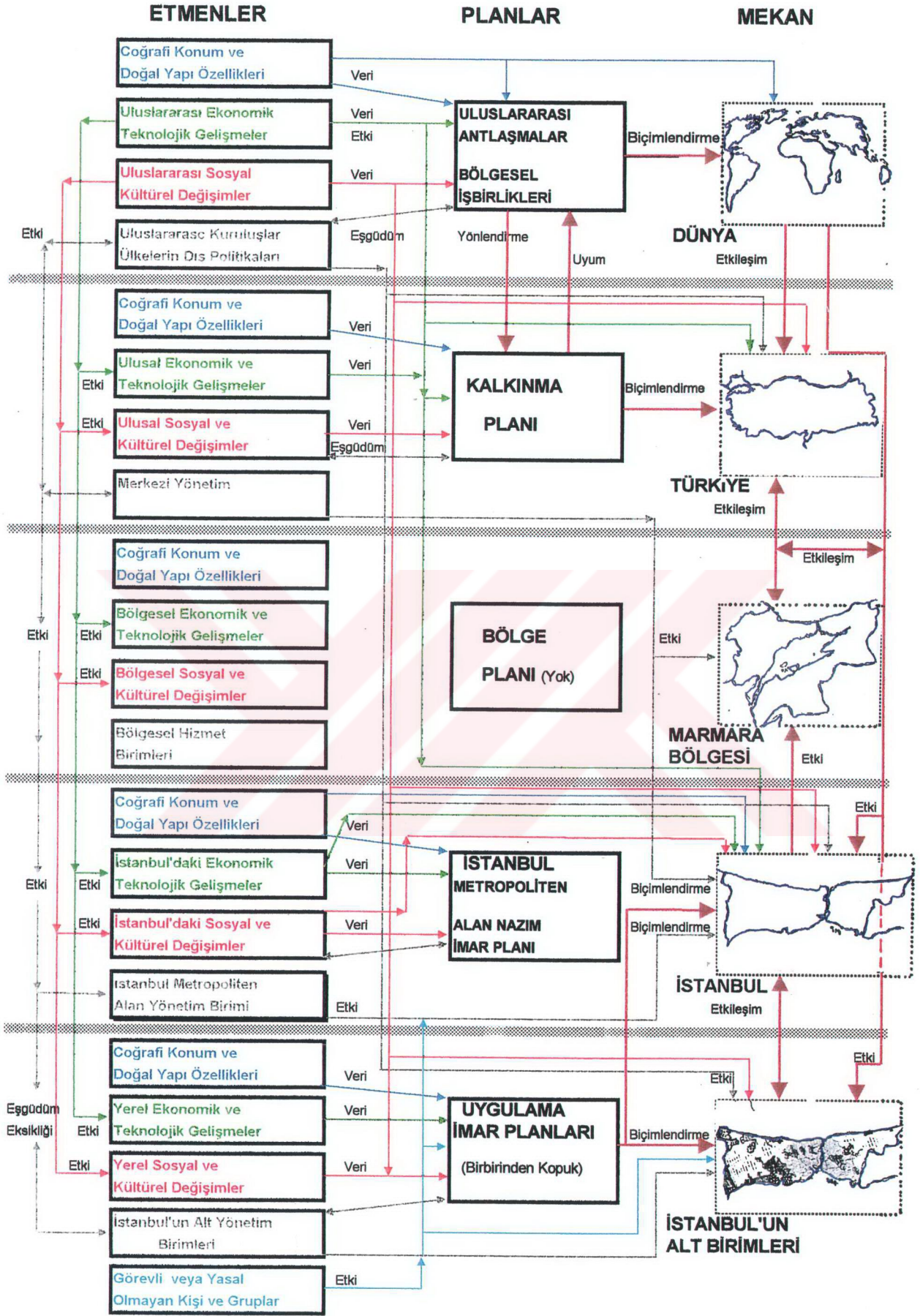
İstanbul'un Yerel Yönetsel Yapısına Yönelik:

- Yönetsel sınırlar yeniden düzenlenmeli, belde belediyeleri, ilçe belediyelerine veya İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin denetimine alınmalı.
- Büyükşehir Belediyesi sınırları, il sınırlarıyla bütünleştirildikten sonra, tüm metropoliten alana yönelik, komşu illerle de koordineli bir planlama çalışmasının hazırlanması.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, altyapı, konut temini, arsa üretimi ve metropoliten alanda hizmet kuruluşlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermesi.
- Teknik personelin, her türlü siyasi baskının dışında tutacak yönetsel yapının organize edilmesi, personel ücretlerinin iyileştirilmesi.
- İlçe yönetim birimlerinde planlama grubunun kurulması veya sürekli danışmanlık hizmetinin sağlanması.
- Sivil toplum örgütlerinin ve halkın yönetime katılmasına olanak sağlayacak, toplantılar ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi.

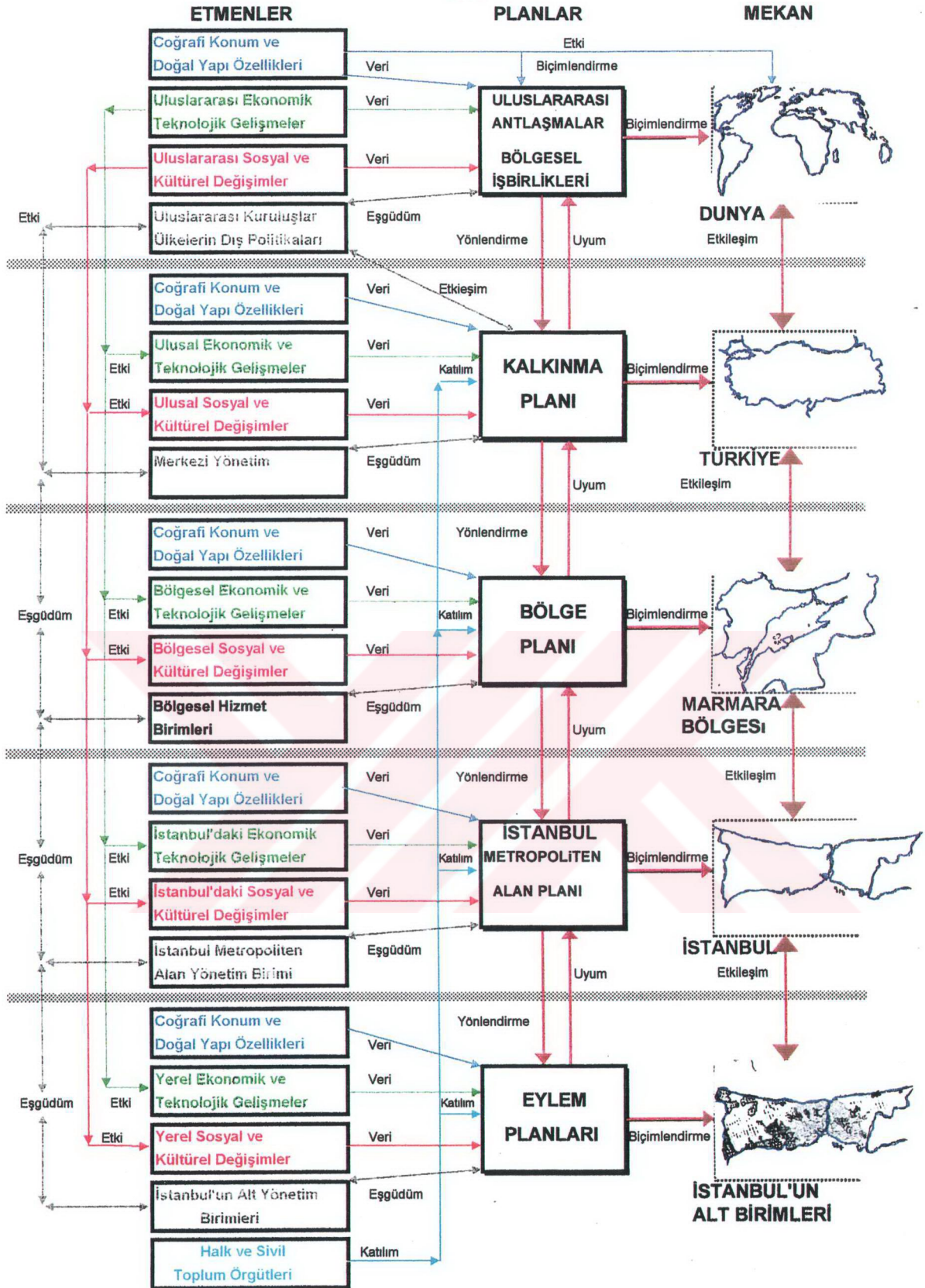
Sonuç olarak, fiziksel mekanın gelişmesi ve biçimlenmesi, uluslararası, ulusal, bölgesel, metropoliten alan, yerel ve alt yerel ölçekteki etmenlerin planlamanın yönlendirici içeriğinden faydalanarak gerçekleştirilmelidir. Oysa, İstanbul'daki süreç incelendiğinde, uluslararası ve alt yerel ölçek arasındaki etmenlerin genel sistemin hiyerarşik düzeni içinde, farklı yollarla etkili olmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden bazıları, ülke, bölge, metropoliten alan, uygulama planları arasındaki eksiklikler ve uyumsuzluk; aynı şekilde yönetim kademeleri arasındaki eşgüdümsüzlük ve çekişmelerdir.

Ulusal düzeyde fiziksel mekanın biçimlenmesini yönlendiren kurum olan kalkınma planları, uluslararası ne ulusal etmenlerden aldığı verileri kullanarak yönlendirici olmaya çalışmaktadır. Bu planda yer alan üst ölçekli kararları, İstanbul ölçeğine aktaracak bölge planının olmaması, bu hiyerarşi içindeki en önemli eksikliklerden birisidir. Bunun yanı sıra, her 5-10 yılda bir kez hazırlanan ve bazen onaylanmadan iptal edilen, bazen siyasal çekişmelere feda edilen, bazen de uygulanamadan güncelliğini yitiren İstanbul nazım planlarının da yok olduğu düşünüldüğünde, fiziksel ve sosyal mekanı biçimlendiren kurum olarak sadece uygulama imar planları kalmaktadır. Bu durumda Şekil 5.1'de görülebileceği gibi, ulusal ve hatta uluslararası düzeyde yönlendirici olan etmenlerin, alt yerel ölçekteki fiziksel mekanı doğrudan etkilemesi söz konusu olmakta, İstanbul Metropoliten Alanı içinde birbiriyle bütünlük sağlamayan noktasal kararlar alınabilmektedir. Yani, en uç örneğiyle, ülke dışından gelen yabancı sermaye, herhangi bir planlama kararına bağlı kalmaksızın, kendi araştırmalarıyla, herhangi bir belde belediyesi sınırları içinde, İstanbul'un tümünü etkileyecek büyük bir yatırımı gerçekleştirebilmektedir.

İstanbul'daki bozuk yönlendirmenin engellenmesi, Şekil 5.2'deki etmenler, planlar ve mekansal hiyerarşinin, tamamen planlamayı kontrolünde ve yönetim birimlerinin eşgüdümlü çalışmalarıyla gerçekleştirilmesine bağlıdır. Yani etmenlerin İstanbul'u doğrudan etkilemesinin önlenmesi, bu etkileşimde planlamanın aracılık etmesinin sağlanması gereklidir. Bu nedenle, hazırlanacak planlama çalışmasının yönteminin belirlenmesinden daha öncelikli konu bu ilişkilerin sağlanması, sağlıklı organizasyonun oluşturulması gereklidir. Aksi halinde, hazırlanan planlar, mükemmel bir içeriğe sahip olsa da uygulanma şansı son derece azalacaktır.

Şekil 5.1. İstanbul'un Gelişmesi ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Birbirleri, Planlama Sistemi ve Mekansal Yapı İle İlişkilerinin Mevcut Durumu

Şekil 5.2. İstanbul'un Gelişmesi ve Biçimlenmesini Yönlendiren Etmenlerin Birbirleri, Planlama Sistemi ve Mekansal Yapı İle İlişkilerinin Olması Gereken Durumu Gösteren - Öneri Akış Şeması -

KAYNAKLAR

AGENCE D'URBANISME DE LYON, (1996), The Lyon Experience European Planning Prize 1995, Habitat II, City Summit, Marseille.

AKALIN, M., L.,(1989), Enerji, Yeni Kaynaklar ve Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı, Önder Matbaası, Ankara.

AKÇURA, T.,(1981), İmar Konusunda Gözlemler, ODTÜ MF, Ankara.

AKKAL, L.B.,(1994), Türkiye’de Metropolenleşme Sürecinde Kentsel İlişkiler Konusunda Bir Araştırma: İstanbul Metropolen Kent Örneği, Doktora Tezi, İTÜ MF, İstanbul.

AKTÜRE, S., (1994), Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul.

ALP, N., (1993), İmar Planlarının Kapsamı, Uygulamasında Bölge Genel Müdürlük İlişkileri ve Sorunlar, İmar Planlama Semineri Bildirileri, İller Bankası, Ankara.

ALSAC, Ü., (1993), Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı, İletişim Yayınları, İstanbul .

ARIMAN, A., (1997), Yabancı Sermayenin Kar Transferi, Liberal Bakış Gazetesi 12 Haziran Sayısı, İstanbul.

ARU, K.A., (1993), Türk Şehircilik Tarihi- -Ders Notları, İTÜ MF. İstanbul.

ARİF, H., (1996), Raising The Curtain on the Urban Drama: The Need For A New Approach to Policy, Living In Asian Cities, UNDP New York.

ATALIK, G., (1989), Bölge Planlamaya Giriş, İTÜ Gümüşsuyu, İstanbul.

ATAUZ, S., ATAUZ., A., (1992), Enformel Sektörün Nitelikleri ve Özellikleri Üzerine Genel Bir Bakış, Planlama dergisi, Ankara.

AYBAY, A., (1988), İmar Affı, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, AÜ SBF, Ankara.

BACON, E.N., (1962), Medieval Design, Upsurge of The Renaissance, Design of Cities, London.

BAYHAN, İ., (1969), Şehir Planlaması, İskender Matbaası, İstanbul.

BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI, (1996), İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak İşlemler Hakkındaki 2981, 3290, 3366 Sayılı Kanun ve Yönetmelikler, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

BENEVELO, L., (1963), The Origins of The Modern Town Planning, M.I.T. Press.

BERRY, J.L.,(1970), Geographic Perspectives on Urban Systems, Prentice Hall, London.

BLOWERS, A., (1992), The Political Prospects-Sustainable Development and Urban Form- Pion Limited-London.

BÖLEN, F., (1984), Son 25 Yıla Genel Bakış, Şehirciliğin Son 25 yılı semineri, İTÜ MF. İstanbul.

BÖLEN, F., (1978), Anadolu'da Yerleşme Sisteminin Evrim Analizi ve Çağdaş Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin İncelenmesinde Bir yöntem Denemesi, Doktora Tezi, İTÜ MMF Matbaası, İstanbul.

BREHENY, M J., (1992), Introduction-Sustainable Development and Urban Form, Pion Limited-London.

BROADBENT, G., (1990), Emerging Concepts in Urban Design, Van Nostrand, Reinhold (Int.), New York.

BRUNNER, E., (1966), Egypt-Architecture of The Ancient Civilization, Thames and Hudson London.

BURTON, M.J., (1970), Conclusion, Spirit And Purpose Of Planning, Hutchinson Education London.

BÜYÜK LAROUSSE ANSIKLOPEDİSİ, (1993), Hürriyet Ofset A.Ş. İstanbul.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN YÖNETİMİ HAKKINDA 3030 SAYILI KANUN, (1984), İstanbul B.Ş.B. Kitap No:1, İstanbul.

CASETTI, E.,(1993), A Catastrophe Theory of Urbanisation; Formalization and Testing, Papers in Regional Science, Volume 72, University of Illiniosis of Urbana, USA.

CASTELLS, M., PORTES, A., (1992), Başka Bir Dünya: Enformel Ekonominin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonuçları, Çev: ERENULUĞ, Ç., Planlama Dergisi 92/1-4, Ankara.

ÇETİNER, A., (1965), Türkiye’de İmar Planlama Eylemleri ve Dayanması Gereken Bilimsel Kurallar,Doktora Tezi, İTÜ Baskı Atölyesi, İstanbul.

ÇETİNER, A., (1991), Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri,Doçentlik Tezi, İTÜ Baskı Atölyesi, İstanbul.

CHILDE, G., (1983), Tarihte Neler Oldu? Çev. Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, AlanYayıncılık,2.B, İstanbul.

CROOK, G.R., (1970), Physical Planning, Spirit And Purpose Of Planning, Tutchinson Educational, London.

ÇUBUK, M., (1993), İstanbul Üzerine Yeni Düşünceler , İstanbul’un Kentsel Gelişme Sorunlari Ve Avrupa Metropolleri Türkiye’de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Kitap 1, T.A.V Yayınları, İstanbul.

CİCHY, B., (1966), İndüs-Mesopotamia , Architecture of The Ancient Civilization, Thames and Hudson London.

- CULLINGWORTH, J. B., (1976),** Town and Country Plannig in Britain, The New Local Government Series, Edinburgh.
- DAVIDOFF, P., (1974),** Normatif Planning, The Future of Cities , Ed: Andreas Blowers, Hutchinson, London.
- DEVAS, N.,AND RAKODİ, C., (1993),** Managing Fast Growing Cities, Longman Scientific and Technical,New York.
- DOXIADIS, C.A., (1966),** Between Dystopia and Utopia, Trinity College Press, Hartford.
- DOXIADIS, C.A., (1969),** An İntroduction to The Science of Human Settlements, Ecistics, Hutchinson, London.
- DOXIADIS, C.A., (1969),** Planning of Metropolitan Areas and New Towns , United Nations, Community Structure and Metropolitan Planning Athens Technological Institute, Graduate School of Ekistics, United Nations Publications.
- DROR, Y., (1984),** A Facet Design , Reader In Planning Theory. A Faludi The Planning Process:, Pergamon Press.
- EGLI, E., (1959),** Geschichte Des Stadtebaues C.I., C.II., Sttutgard.
- ENSARI, F., (1984),** Gelişmekte Olan Ülkelerde Kentleşme Olgusu Paralelinde M.İ.A.-Planlama İlişkileri, Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri, İTÜ MF, İstanbul.
- ERKUT,G., ERTEKİN, Ö., GEZİCİ, F., (1996),** Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmelerin Mekansal Organizasyon İle Etkileşimi ve İstanbul Örneği,İstanbul 2020 Sempozyumu, Belbim Matbaası, İstanbul.
- ERSOY, M., (1989),** Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'de Merkezi-Yerel Yönetim İlişkileri,ODTÜ MTRE Dergisi C.9, ODTÜ MF, Ankara.

ERSES, E., (1996), İstanbul ve metropolünde Kimlik Arayışı, İstanbul 2020 Sempozyumu, Belbim Matbaası, İstanbul.

ERUZUN, C., (1996), İstanbul'un İmar Planları, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul.

EYÜBOĞLU, E., (1991), Kentsel Sit Alanlarının Planlanmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması ve Kadıköy Yeldeğirmeni Örneği, Y.Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

FAROQHI, S., (1993) Osmanlı'da Kentler ve Kentliler-Türkçesi Neyyir KalaycıoğluTarih Vk.Yurt Yayınları, İstanbul.

GALLION, A.B.,EISNER, S., (1957), The Urban Pattern, Van Nostrand Company New York.

GEDDES, P., (1968), Cities İn Evolution, Ernst Benn Ltd. London.

GERAY, C., (1988), Belediyelerin Kentsel Gelişmeye İlişkin Görevleri, Yetkileri, Örgütlenme ve Katılım Sorunları, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, AÜ SBF, Ankara.

GIRITLIOĞLU, C., (1991), Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları , TÜSES Vakfı, İstanbul.

GÖÇER, O., (1982), 19. yy. Şehirciliğin Evrimi, İstanbul.

GÖK, T., (1980), Türkiye'de İmar Planlaması, ODTÜ MF Ankara.

GÖKSU, E., (1993), Merkezi Yönetimin Mekansal Planlama Pratiğine Yeni Müdahale Biçimleri, 2000'li yıllara Doğru Türkiye'de Kent Planlama Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi ve Yeni Yaklaşımlar Semineri, İller Bankası Genel Md.lüğü, Ankara.

GÜLGEÇ, İ., (1991), İmar Planlama Süreci ve Bu Süreçte İller bankasının Yeri15.Dünya Şehircilik Günü 3.Türkiye şehircilik Kongresi Türkiyede Şehirciliğin gelişmesinde son 30 yılın değerlendirilmesi 1991, Dokuz Eylül Üniv MMF, İzmir.

GUTKIND, E., A., (1964), Introduction History of City Development, Urban Development in Central Europe, London.

GÜVEN, S., (1990), Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, Çev: Suna Güven, Şevki Vanlı Mim. Vakfı Yay., İstanbul.

GÜVENÇ, B., (1979), İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul.

GÜZELSU, K.,(1985), İstanbul Metropoliten Alan Planlaması, Türkiye’de Metropoliten Alan Planlaması Deneyimi ve Sorunları Kolokyum, M.S.Ü. S.B.E. Yayınları, İstanbul.

Halihazır Haritaların ve İmar Planlarının Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara İlişkin Yönetmelik, (1985),İstanbul B.Ş.B. Kitap No:3, İstanbul.

HAMMOND, M., (1972), The City In the Ancient World, Harvard University Press, Massachussets.

HILBERSEIMER, L., (1955), The Nature of The Cities, Paul Theobold and Co. Chicago.

ISHIKAWA, Y., (1992), The 1970’s Migration Turn Around In Japan Revised: A Shift-Share Approach, Papers in Regional Science, Volume 71, University of Illinois of Urbana, USA.

IŞIN, E., (1991), İstanbul’da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat- İstanbul İçin Şehr-Engiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İMAR İSKAN BAKANLIĞI a, (1973),Yerleşmelerde Planlama Esasları, İ.İ.B.Mesken Gn.Md. lüğü Arş.D.Bşk.lığı, Ankara.

İMAR İSKAN BAKANLIĞI b, (1973), 50 Yılda İmar ve Yerleşme 1923-1973, İ.İ.B.Mesken G.Md. Arş.D.Bşk.lığı, Ankara.

İSBİR, E., (1986), Şehirleşme ve Meseleleri, Ocak Yayınları, Ankara.

İSTANBUL'UN TRAFİK VE ULAŞIM SORUNU-1 RAPOR (1990), Başak ve Tic. Danışmanlık, İstanbul.

İSTANBUL 1995 ALT BÖLGE NAZIM İMAR PLANI RAPORU (1995), İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.

JACKOBS, A.B., (1980), Making of City Planning Work, Washington

JOHNSON, P., (1966), Rebuilding Cities, Edinburg University Press, Edinburg.

JONES, E., (1976), Towns and Cities, Oxford University Press, London.

KAISER, J.E., GODSCHALK, R.D., (1995), Twentieth Century Land Use Planning, Journal of The American Planning Association, Vol.61. No:3, Chicago

KAYA, G., (1996), Dış Dinamikler ve İstanbul'un Yapısal Değişimi, İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul.

KAYRA, C.,(1990), İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları, İstanbul.

KELEŞ, R., (1972), Şehirciliğin Kuramsal Temelleri , A.Ü.SBF Yayınları No:332, Ankara.

KELEŞ, R., (1984), Kentleşme ve Konut Politikaları , A.Ü.SBF Yayınları,Ankara.

KESKİN. A., DİREN, M., (1993), İstanbul BŞB Planlama Çalışmaları, İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları Ve Avrupa Metropolleri Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu Kitap 1, T.A.V Yayınları, İstanbul.

KEYDER, Ç., (1993), Dünya Ekonomisi içinde Türkiye(1923-29), Tarih VakfıYurt Yayınları 2.Baskı, İstanbul.

KILINÇASLAN, İ., (1981), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İTÜ MF, İstanbul.

- KOSTOF, S., (1991),** The City Shaped, Thames and Houston Ltd. London.
- KUBAN, D., (1969),** İstanbul'un Tarihi Yapısı, Basılmamış, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- KUBAN, D., (1982),** Türk-İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- KUTLU, G., (1985),** İstanbul Metropoliten Alan Planlaması, sh 74-104 Türkiye'de Metropoliten Alan Planlama Deneyim ve Sorunları Koll. M.S.Ü., S.B.E. Yayınları, İstanbul.
- LAMPL, P., (1968),** Cities and Planning in The Ancient Near East, George Braziller Inc., New York.
- LİBERAL BAKIŞ, (1997),** Turizm En Büyük 3. Sektör, 1 Eylül 1997 Sayısı.
- LEE, J. R., (1997),** Social Transformation, Farmers' Movement and Regional Characteristics in South Korea : A Case Study on The Diffusion of Farmers' Protests, 1987-1989, Papers in Regional Science, Volume 76, University of Illinois of Urbana, USA.
- LOZANO, E.,(1990),** Community Design and The Culture of The Cities, Cambridge University Press, London.
- LYDDON, D., (1990),** The Aims and Impacts of Urban Policy , The Development Plan: Vision or Vacuum?, Managing The City, Ed:Robso B., Croom Helm Barnes & Noble Books, London.
- MELLAART, J., (1967),** Çatal Höyük, A Neolitik Town in Anatolia, Thames and Hudson, London.
- MERİÇBOYU, Y.A., (1991),** Tarih Öncesi Çağlardan Osmanlı Devrine Kadar İstanbul'un Gelişimi-İstanbul İçin Şehr-Engiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- MUMFORD, L., (1966),** The City In History, Penguin Books, Middlesex, London.

NAUMAN, R., (1991), Eski Anadolu Mimarlığı, Çev: Beral Madra, Türk Tarih Kurumu Basımevi 3.Baskı, Ankara.

OPENHEIM, L., (1964), Ancient Mesopotamia, The University of Chicago Press, Chicago.

OSBORN, F. J., (1942), New Towns After The War, Dent & Sons Ltd., London.

OWEN, S., (1989), Planning Settlements Naturally, Packard Publishing Ltd., London.

OWEN, S., (1992), Energy, Environmental Sustainability and Land Use Planning-Sustainable Development and Urban Form:Ed:Breheny M J, Pion Limited-London.

OYMAK, C., (1997), 2000'li Yıllarda Türkiye, Liberal Bakış Gazetesi, 5 Eylül Sayısı.

ÖZCAN, Ü., (1990), İç Göçler Nedenleri Sonuçları Ve Çözüm Önerileri, Planlama Dergisi 90/1-2, Tmmob ŞPMMO Yayını, Ankara.

ÖZDEN, Y.G., (1988), Kente İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, AÜ SBF, Ankara.

ÖZDEŞ, G., (1984), Şehirciliğin Evrimi Ders Notları, İTÜ MF Baskı Atölyesi, İstanbul.

ÖZER, A., (1996), ÇED'in Kısa bir Tanıtımı, Planlama Mesleği İle İlişkisi Nasıldır? Kalkınma, Çevre ve Çevresel Etki Değerlendirmesi, TMMOB ŞPO Ünal Ofset, İstanbul.

POSOKHIN, M.V., (1974), Cities To Live İn, Publishing House, Moscow.

REISMANN, L., (1964), The Urban Process, The Free Press, New York.

RESMÎ GAZETE No: 18749, (1985), 3194 Sayılı İmar Kanunu.

RESMÎ GAZETE No: 18229, (1983), 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu.

RESMÎ GAZETE No: 18113, (1983), 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kanunu.

RESMÎ GAZETE No: 17635, (1982), 2643 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu.

RESMÎ GAZETE No: 18132, (1983), Çevre Kanunu.

SCHIMER, W., (1982), Hitit Mimarlığı, Arkeoloji ve Sanat Yayını, İstanbul.

SEZER, S., (1984), İstanbul Metropolitan Alan Planlama Sorunları, Şehirciliğin Son 25 yılı Semineri, İTÜ MF İstanbul.

SHERLOCK, H., (1991), Cities Are Good For Us, Paladin Pub., Harper Collins Manufacturing Glasgow.

SJOBERG, G., (1960), The Pre-Industrial City, Univ. Of Texas, Texas.

SPRIERIGEN, P., (1965), The Architecture To Town And Cities, Mc. Graw- Hill Com. New York.

STREN, R., (1996), Urban Research and Urban Researchers in Developing Countries, International Social Science Journal, Cities Of The Future: Managing Social Transformations), Unesco, England.

STRETTON, H., (1978), Urban Planning in Rich and Poor Countries, Oxford Press, New York.

SUHER, H., (1984), Yeni Şehir Politikaları Ders Notları, İTÜ MF İstanbul.

SUHER, H., (1991), Kentleşme ve Kentleşme Politikaları, TÜSES Vakfı, İstanbul.

SUHER, H., (1996), Şehircilik, İTÜ MF, İstanbul.

ŞAKAR, M., (1992), İmar Mevzuatı 2. Baskı, Beta Basım, İstanbul.

TANGHE, J., (1984), Living Cities, Oxford Pergamon Press.

TANNERFELDT, G., (1995), Towards An Urban World, Sida, Stockholm.

**TAŞINMAZ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI MEVZUATI, (1990),
Kültür Bakanlığı, Ankara.**

**TEKELİ, İ., (1980), Türkiye’de İmar Planlaması, Türkiye’de Kent Planlamasının
Tarihsel Kökleri, ODTÜ MF Ankara.**

**TEKELİ, İ., (1994), Development of İstanbul Metropolitan Area-Kent Basımevi,
İstanbul.**

**TERCAN, B., (1996), Günümüze Değın İmar Afları, Planlama Dergisi, 96/ 1-4,
Ankara.**

**TEZER, A., (1997), Kentsel Ulaşım Planlamasında (KUP) Arazi Kullanım Ulaşım
Etkileşiminin Modellenmesi : İstanbul Üzerine Bir Değerlendirme,
Doktora Tezi, İTÜ MF, İstanbul.**

TOYNBEE, A., (1970), Cities On The Move, Oxford Univ. Press, London.

**TÜMERTEKİN, E., (1968), Türkiye’de İç Göçler, İ.Ü.Yayınları, Taş Matbaası
İstanbul.**

TÜMERTEKİN, E., (1984), Beşeri Coğrafya Giriş, Okan Yayıncılık, İstanbul.

**TÜMERTEKİN, E., (1985), Kır-Kent Dengesi ve Göçler, Türkiye’de Kentleşme
Süreci ve Kırsal Alanlar Kollokyumu, M.S.Ü. Fen Bilimleri
Ens.Yayınları, İstanbul.**

- TÜRKÖĞLU, T., (1993),** Metropoliten Değişim Sürecinde Planlama :İstanbul Örneği, İstanbul'un Kentsel Gelişme Sorunları Ve Avrupa Metropolleri Türkiye'de 16. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Kitap 2, T.A.V Yayınları, İstanbul.
- TÜRKSOY, C., (1993),** Kent Planlama ve Yerel Yönetimler Planlama Kavramı ve Pratiğinde Yeni Yaklaşımlar Semineri,Bildiriler, İller Bnk 1.Bölge Müdürlüğü Maltepe, İstanbul.
- TÜRKSOY, C., (1996),** İmar Affı mı?, Planlama Dergisi, 96/ 1-4, Ankara.
- ULUSOY, Z., ALTAY, D., (1995),** Kentsel Mekan Zenginliğinde Kültürün Rolü, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu Bildiriler,İTÜ MF İTÜ Çevre ve Şehircilik Uyg-Ar merkezi, Cenkler Matbaası, İstanbul.
- UNESCO, (1996),** Cities Of The Future : Managing, Social Transformations, International Social Science Journal, Unesco, England.
- UNITED NATIONS, (1969),** Planning of Metropolitan Areas * New Towns, Metropolitan Planning and Development, United Nations Publications.
- UNITED NATIONS, (1996),** World Resources 1996-97, Oxford University Press, Oxford.
- ÜNAL, Y., (1988),** Kent planlamasında Merkezi Yönetim Yerinden Yönetim İlişkileri, Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri, AÜ SBF, Ankara.
- ÜNSAL, B., (1967),** Mimari Tarih, C.1, Kutulmuş Matbaası, İstanbul.
- VALLBELLE, D., (1992),** Eski Mısır'da Yaşam, Çev:Cem Muhtaroglu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WEBER, M. M., (1974),** Permissive Planning, The Future of Cities , Ed: Andreas Blowers, Hutchinson, London.

WILHEIM, J.,(1996), Urban Challenges of A Transitional Period, International Social Science Journal, Cities Of The Future : Managing Social Transformations), Unesco, England.

WYCHERLEY, R.E., (1967), How The Greeks Built Cities, Mac Millien, London.

YASED Bülteni, (1997), Yabancı Sermayenin Sorunları, Liberal Bakış Gazetesi, İstanbul.

YERASIMOS, S.,(1992)Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye -Kitap 3-Dünya Savaşından 1971'e Türkçesi Babür Kuzucu-6. Baskı-Belge Yayınları, İstanbul.

ZEREN, Nuran (1976) Boğaziçi'nde Düzenleme Yaklaşımı, MMLS Şehircilik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

ZEREN, Nuran: (1980) Tarihi ve Doğal Çevre Koruma Sürecinde Çevrede Yaşayan Halkın Katılması, Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları, Kuşadası Sempozyumu Bildirileri, Kuşadası Belediyesi, İzmir.

ZEREN, Nuran: (1981) Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanılabilirliği, Doktora tezi,İTÜ MF Baskı Atölyesi, İstanbul.

ZEREN, Nuran: (1984) Çevre Sorunlarının Çözümünde Genel İlkeler Yaklaşımlar, Sanayi Mühendisliği Dergisi, İstanbul.

ZEREN, Nuran: (1987) Koruma Amaçlı İmar Planlarının Uygulama Sorunları, Tarihi Kentlerde Planlama-Düzenleme Sorunları, Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, 6-7-8 Kasım 1987 Trakya Üniversitesi, Edirne.

ZEREN, Nuran: (1988) Planlı Dönemde Türkiye'de Tarihi Çevre Değerlendirmesi, Planlı Dönemde Türkiye'de Şehirleşme ve Konya Örneği Sempozyumu, 26-27 Mayıs 1988, Konya.

ZEREN, Nuran (1991) Koruma Amaçlı İmar Planlarının Uygulama Sorunları, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi (Prof. Başvuru Eseri), İstanbul.

ZEREN GÜLERSOY, N., ERKUT, G., KILINÇASLAN, T., (1993), Sürdürülebilir Gelişme Paralelinde Çevre Duyarlı Kent Planlama Yaklaşımları ve Bazı Ülkelerden Örnekler, 2000’li yıllara Doğru Türkiye’de Kent Planlama Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi ve Yeni Yaklaşımlar Semineri İller Bankası Genel Md.lüğü, Ankara.

EK

ANKET FÖYÜ

Anketi Yapan :
 Anketin Yapıldığı Belediyenin Adı :
 Belediye sınırları içindeki nüfus :
 Anketi Cevaplayanın Görevi : Mesleği: Kaç Yıldır Burada Çalıştığı:

1. Belediyenin imar planı var mı ☐ Var ☐ Yok
 2. Belediyenin bugüne kadar kaç planı yapılmıştır ve tarihi ☐ Bir, 19... ☐ İki, 19... ☐ Üç, 19... ☐ Dört, 19...
 3. Belediyenin en son imar planını ne zaman ve kim yapmıştır?
Yılında..... Tarafından Yapılmıştır.

4. Uygulamakta olduğunuz imar planı belediyenizin ne kadar alanını kapsamaktadır?
☐ Tüm belediye alanını kapsamaktadır ☐ Yalnızca meskun alanları kapsamaktadır
☐ Belediye içinde parça parça imar planları mevcuttur.
☐

5. İmar Planının Uygulanmasında Karşılaşılan En Önemli Sorunlar Hangileridir?

(Birden Çok İse Önem Sırasına Göre Numaralayınız)

- ☐ Planın Uygulanabilir Olmaması ☐ Gecekonduların Kontrolü
☐ Karşılıklı maddi menfaat ilişkileri ☐ Arazi Mafyası İle Mücadele
☐ Altyapı İçin Kaynakların Yetersiz Kalması ☐ Kamu Hizmetleri İçin Arazilerin Kalmamış Olması
☐ Kontrol İçin Elemanların Sayısının Yetersiz Oluşu ☐ Hisseli parselasyon planları
☐ Plana uygun olmayan gelişmelerin kontrol altına alınmaması
☐

6. İyi hazırlanmış bir imar planı sizce nasıl olmalıdır? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

- ☐ Mevcut durumu yasallaştıran bir plan
☐ Bugüne kadar olan durumu affeden, daha sonrası için kısıtlamalar getiren bir plan
☐ Mevcut durumda yasalara aykırı olan uygulamaları, yasalara uygun hale getiren bir plan
☐ Halkın isteklerine tamamen uygun olan bir plan
☐ Tamamen bilimsel verilere dayanan bir plan
☐ Gelecekte ne olacağı çok iyi kestirilemeyeceği için, bugün halkı memnun edecek bir plan
☐ Gelecek nesilleri düşünen ve kararların buna yönelik alındığı bir plan
☐

7. İmar planlarının sağlıklı olarak uygulanmasının sağlanabilmesi için; (Lütfen Katıldıklarınızı Numaralayınız)

- ☐ İmar Afları Olmasın ☐ Çok Ağır Para/Hapis Cezaları Getirilsin
☐ Yıkımların Önüne Geçilmesin ☐ Hazine Arazileri Belediyelere devredilsin
☐ İmar planlarını uygulanması bugünkü koşullarda çok zor
☐ Çok detaylı ve gerçek duruma uygun planların hazırlanması
☐

8. İmar planı yapılmamış olsaydı? Belediyeniz;

- ☐ Bugünkü durumundan farklı olmazdı
☐ Bugünkü durumundan daha iyi olurdu
☐ Bugünkü durumundan daha kötü durumda olurdu
☐

9. Belediyenizin sorunlarının çözülmesinde öncelik sırası nasıldır? (Lütfen Numaralayınız)

- ☐ Altyapı Yetersizliği ☐ İmar Planının Yetersiz Oluşu
☐ Parasal Kaynak Sorunu ☐ Personelin Yetersiz Oluşu
☐ Merkezi Yönetimle Çatışmalar ☐ Diğer Kamu Kurumlarıyla İletişim Eksikliği
☐ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Müdahalesi
☐

10. Uygulamakta olduğunuz imar planını nasıl tanımlarsınız? (Birden çok şık işaretlenebilir)

- ☐ Belediyemiz için uygun düzenlemeleri içermektedir ☐ Aşırı kısıtlayıcı, esnek olmayan bir belgedir
☐ Projeksiyonlar gerçekçi değildir ☐ Belediyenin olanakları dikkate alınmadan hazırlanmıştır
☐ Şehrin gelişmesini yönlendirememektedir ☐ Sosyo-ekonomik konulara yeterince ağırlık verilmemiştir.
☐ Çok büyük donatı alanları ayrılmıştır. ☐

11. İmar Planlarının Hazırlanma Sebepleri; (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

- ☐ Yasalar emrettiği için ☐ Halk istediği için
☐ Gerekli olduğu için ☐ Duvara asılıp iş yapıyormuş gibi gösterilmesi için

12. İmar planınızı kimin hazırlamasını tercih edersiniz? (Lütfen Numaralayınız)

☐ Kendi Planlama Büromuzun

☐ Özel Bir Büronun

☐ İller Bankasının

☐ Üniversitenin

☐ İmar planı olmasa daha iyi olur

☐ Fark etmez

13. İmar planınızın hangi ölçekte/ölçeklerde hazırlanması sizin için uygun olur?

☐ 1/500

☐ 1/1000

☐ 1/5000

☐ 1/25.000 ☐ Tüm Ölçeklerde

14. İmar Planı tadilatları yapılmalı mıdır?

☐ Evet ☐ Hayır

Evet İse Nasıl yapılmalıdır;

☐ Belediye Meclisi tarafından

☐ Planı yapanlar tarafından

☐ Yargı yoluyla

☐ Belediye Başkanı tarafından

☐ Belediye teknik kadrosu-şehir plancıları

☐

15. İmar Planının Uygulanmasında Yasal Sorunlar/Boşluklar Var mı?

☐ Evet ☐ Hayır

Evet İse; Hangi maddeler Sizin İçin En Olumsuz Yasa Maddeleri Hangileridir?

.....

16. İmar Planının Uygulanmasında Yönetimsel Sorunlar/Boşluklar Var mı?

☐ Evet ☐ Hayır

Evet İse; Açıklayınız.

.....

17. İmar Planının Uygulanmasında Personle Ait Sorunlar/Boşluklar Var mı?

☐ Evet ☐ Hayır

Evet İse; Açıklayınız.

Seçilmiş Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşluklar (Başkanlar-Belediye Meclisi)

.....

Teknik Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşluklar (Müh.,Mimar, Plancı vb.)

.....

Alt Birimlerdeki Kadrolarla İlgili Sorunlar/Boşluklar (Zabıta, vb.)

.....

20. Şehir plancıları hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

☐ Uygulanması çok zor, çok teorik planlar hazırlamaktadırlar

☐ Çıkarlarına uygun plan yapma eğilimindedirler

☐ Şehir planlama için yeterli eğitimi almamışlardır

☐ Günümüz koşullarına ayak uyduramamaktadırlar

☐ Mesleklerinin hakkını vermemektedirler

☐ Toplum için çok önemli bir kamu görevi üstlenmişlerdir

☐

☐ Onlar olmasa da şehirler bundan daha kötü olmazdı

☐ Her belediyede mutlaka şehir plancısı olmalıdır

☐ Mesleklerine gereği gibi sahip çıkamamaktadırlar

21. İmar Planının Uygulanmasında Görevli Olmayan, Fakat Söz Sahibi Olan Kişiler veya Gruplar Var mı?

☐ Yok ☐ Var ise (birden çok şık işaretlenebilir)

☐ İş Çevreleri

☐ Arazi Mafyası

☐ Belediye Meclisi Üyeleri ☐ Siyasal Partiler

☐ Sıradan Vatandaşlar

☐

☐

22. Sızce arazi mafyası olarak nitelendirilen bir grup var mıdır? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

☐ Yoktur ☐ Vardır

☐ Arazi mafyası kamu kuruluşlarının içindedir

☐ Arazi mafyasını yasalarımız beslemektedir

☐ Arazi mafyası devletin kontrol edemediği yerlerde, devletin yerini doldurmaktadır

☐ Arazi mafyası halkın gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır

☐ Hazine arazilerinin devlet tarafından korunamamasından dolayı vardır

☐ Hazine arazileri belediyeye devredilse arazi mafyasını yokederiz

23. Belediye Birimlerinin Kontrolde Etkisiz Kalmasının Nedenleri Nelerdir? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

☐ Siyasal İradenin Oy Kaygısı

☐ Rüşvetin Önüne Geçilememesi

☐ Arazi Mafyası

☐ Halkın Çaresiz Olması

☐ Hazine Arazilerinin Korunamaması

24. İmar Planı hazırlanması safhasında halkın katılımı nasıl gerçekleşmiştir?(Birden çok şık işaretlenebilir)

☐ Tüm halkın görüşü alınmıştır

☐ Sivil toplum örgütlerinin görüşü alınmıştır

☐ Kısmen katılım sağlanabilmiştir

☐ Sadece anket yapılmıştır

☐ Halkın katılımı sağlanamamıştır

☐ Plan hazırlandıktan sonra askıdayken görüş alınmıştır

☐ Fikrim Yok

☐ Halkı İmar Planına katılması bugünkü koşullarda sağlanamaz

☐ Halkın katılımı sağlanabilse de, henüz toplum yapısı planı yönlendirecek bilince erişmemiştir

25. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile sorunlarınız nelerdir? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

☐ Yok

☐ Kaynakların Kesilmesi

☐ İmar Planlarının onayı

☐ Yetkilerini Aşmaları

☐ Siyasi Çatışmalar

☐ İmar planlarının hazırlanmasıyla ilgili

26. İmar planlarınızın hazırlanmasında karşınıza çıkan sorunlar nelerdir? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

- ☐ 1/5000 ölçekli imar planımızı kendimiz yapmak istiyoruz
☐ 1/1000 ölçekli imar planımızı kendimiz yapmak istiyoruz
☐ Komşu ilçe/beldelerle ortak, Büyük Şehrin ve diğer kurumların müdahale etmediği planlar yapmak istiyoruz
☐ 1/50.000 ölçekli nazım planda bizi bağlayan kararların, bizim isteklerimize göre düzeltilmesini istiyoruz.
☐ 1/5000 ölçekli imar planımızı kendimiz onaylamak istiyoruz
☐ 1/1000 ölçekli imar planımızı kendimiz onaylamak istiyoruz
☐

27. İstanbul Büyükşehir Belediyesinde hazırlanmış olan nazım planla ilgili görüşleriniz Nelerdir?

- ☐ Nazım plan hazırlanırken size yeterince danışıldı mı? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Kısmen
☐ Hazırlanmış olan nazım plan sorunlara çare olabilir mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Kısmen
☐ Nazım plan kararları sizin için bağlayıcı olabilecek mi? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Kısmen
☐

28. Merkezi Yönetimle İlgili Sorunlarınız Nelerdir? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

- ☐ Yok ☐ Kaynakların Kesilmesi ☐ Uygulamalara Müdahale Edilmesi
☐ Yetkilerini Aşmaları ☐ İstedğimiz Yasaların Çıkarılmaması ☐ Personel Alımının Engellenmesi
☐ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları
☐

29. Merkezi Yönetimin Planlama ve Kontrol Yetkisi Nasıl Olmalıdır? (Birden Çok Şık İşaretlenebilir)

- ☐ Yerel Yönetimlere Bırakması Gerekir
☐ Koordinatör Olması Gerekir
☐ Sadece Hukuki Denetim Yetkisi olmalıdır
☐

30. Merkezi-Yerel Yönetim Arasındaki Çatışmaların Sebebi Nedir?

- ☐ Oy Kaybı ☐ Şehir Rantının Paylaşımı
☐ Yerel Yönetimlere Güvenmeme ☐

31. İstanbul'un Şekillenmesinde En Etkili Güçler Hangileridir? (Lütfen Numaralayınız)

- ☐ Belediye Meclisi Üyeleri ☐ Siyasal Partiler ☐ Vatandaşlar
☐ İş Çevreleri ☐ Arazi Mafyası ☐ Göç Edenler
☐ ☐ ☐

32. İstanbul'un yönetsel yapısı sizce yeniden ele alınmalı mıdır? (Birden çok şık işaretlenebilir)

- ☐ Gerek Yok ☐ İstanbul'a Özel bir yasa çıkartılmalı
☐ Vali ve belediye başkanlığı birleştirilmeli ☐ Belde belediyeleri ilçelere bağlanmalı
☐ Belde belediyeleri artırılmalı ☐ Büyükşehir belediyesi kaldırılmalı
☐

33. Sürdürülebilir planlama hakkında düşünceleriniz nedir? (Birden çok şık işaretlenebilir)

- ☐ Fikrim yok
☐ Çevre korunmasının ağırlıklı olarak ele alındığı planlama yaklaşımıdır
☐ Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere hakimiyet kurmak için adapte etmeye çalıştığı bir aldatmacadır
☐ Eldeki kaynakların akılcı kullanılmasına yönelik bir planlama yaklaşımıdır
☐ Planlama değerlerinin uluslararası olması gerektiğini savunan yaklaşımıdır
☐ Kültürün sürekli olduğunu ve planlamanın da buna uygun, ortak değerlerle ele alınmasını savunan yaklaşımıdır
☐

34. İstanbul'un Bir Kimliği Olduğunu Düşünüyor musunuz? Varsa Sizce Nedir ?

- ☐ Evet ☐ Hayır
 Evet ise sizce nedir?(Bir kelime veya bir cümle).....

35. Belediyenizin Bir Kimliği Olduğunu Düşünüyor musunuz? Varsa Sizce Nedir ?

- ☐ Evet ☐ Hayır
 Evet ise sizce nedir?(Bir kelime veya bir cümle).....

36. Daha iyi, yaşanılır bir çevre için özellikle planlama ve yönetim konusunda sizin önerileriniz nelerdir.

- ☐
☐
☐
☐
☐

ÖZGEÇMİŞ

Engin EYÜBOĞLU, 1965 yılında İkizdere’de doğdu. Orta eğitimini 1982 yılında Haydarpaşa Lisesinde bitirdi. Aynı yıl Gazi Üniversitesi MMF. İşletme Mühendisliğinde bir yıl okuduktan sonra, 1983 yılında başladığı İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü lisans eğitimini 1987’de bitirdikten sonra, 1987-91 yıllarında İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama Programı’nda “Kentsel Sit Alanlarını Planlanmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması ve Kadıköy Yeldeğirmeni Örneği” konulu yüksek lisans tezini tamamladı. Halen aynı programda doktora eğitimine devam etmektedir. 1986 yılında SEYAŞ Mim.Müh. A.Ş. ‘de tekniker, 1987 Koç Planlama Bürosunda şehir plancısı, 1988 -89 yıllarında serbest şehir plancısı ve İBŞB-İmar-Weidle Plan Şirketinde çalıştıktan sonra, 1989 yılından beri İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü’nde Araştırma Görevlisi olarak devam etmektedir. Araştırma Görevlisi olarak yayın, uygulama ve akademik çalışmaları şöyledir:

Kitap ve Tezler:

EYÜBOĞLU, E., (1991) Kentsel Sit Alanlarını Planlanmasına Yönelik Bir Yöntem Araştırması ve Kadıköy Yeldeğirmeni Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı.

ZEREN, N., AYAS, S., ERDEM, R., EYÜBOĞLU, E., GENLİ, R., TEZER, A., (1989), Koruma Politikaları I, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul.

SUHER H., ÇETİNER, A., BARANSU, B., AYSAN, M., OCAKCI, M., ERGUN, N., UNUTMAZ, H., EYÜBOĞLU, E., (1991) Türkiye 14. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunu Kitabı Baskıya Hazırlama.

AYSAN, M., OCAKCI, M., ERGUN, N., UNUTMAZ, H., EYÜBOĞLU, E., 1992, Kent Planlamada Enerji Koruma Semineri Kitabı baskıya hazırlama ve Baskı.

ÇETİNER, A., ÜNAL, Y., ZEREN-GÜLERSOY, AKIN, G., N., ALTAŞ-ESİN, N., KUZUCULAR, K., EYÜBOĞLU, E., ERTEKİN, Ö., TEZER, A., KAVAKLI, M., (1995) Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu Kitabı Baskıya Hazırlama ve Baskı.

Makaleler ve Yayınlanmış Bildiriler

ZEREN, Nuran; TEZER, Azime; EYÜBOĞLU, Engin; YİĞİTER, Reyhan: (1992) Tarihi Şehir Merkezlerinin Gelişme Sürecinde Yayalaştırmanın Etkileri, Beyoğlu İstiklal Caddesi Örneği, 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 21-22 Mayıs 1992, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

ZEREN, Nuran; TEZER, Azime; EYÜBOĞLU, Engin; YİĞİTER, Reyhan: (1992) The Effects of the Pedestrianization Process on Historic City Center Development: A Case Study of Beyoğlu İstanbul, Urban Networks International Research Conference, European Cities: Growth and Decline, April 13-16, 1992, The Hague.

ZEREN GÜLERSOY, N., TEZER, A., GENLİ YİĞİTER, R., EYÜBOĞLU, E., (1992) Tarihi Şehir Merkezlerinin Gelişme Sürecinde Yayalaştırmanın Etkileri-Beyoğlu İstiklal Caddesi Örneği, 2.Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, 21-22 Mayıs 1992, İstanbul.

SUHER, H., EYÜBOĞLU, E., BEYGO, C., ERTEKİN, Ö., GEZİCİ, F., GÜNGÖR, Ö., KARABAY, H., LEVENT, T., TEZER, A., UNUTMAZ, A., YİĞİTER, R., YİRMİBEŞOĞLU, F., YÜZER, M.A., (1994) İstanbul Olimpiyat Oyunları Yerleşme ve Düzenleme İlkeleri - Türkiye ve Olimpiyat Sempozyumu 17-18 Kasım 1994, İstanbul

Seminer, Sempozyum Düzenleme

SUHER, H., ÇETİNER, A., BARANSU, B., AYSAN, M., OCAKCI, M., ERGUN, N., UNUTMAZ, H., EYÜBOĞLU, E., (1991) Türkiye 14. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunu Düzenleme Komitesi (Raportör olarak), 6,7,8 Kasım 1991, İstanbul.

AYSAN, M., OCAKCI, M., ERGUN, N., UNUTMAZ, H., EYÜBOĞLU, E., 1992, Kent Planlamada Enerji Koruma Semineri Düzenleme Komitesi, 1992, İstanbul

ÇETİNER, A., ÜNAL, Y., ZEREN-GÜLERSOY, AKIN, G., N., ALTAŞ-ESİN, N., KUZUCULAR, K., EYÜBOĞLU, E., ERTEKİN, Ö., TEZER, A., KAVAKLI, M., (1995) Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu Düzenleme Kurulu, 1995, İstanbul

Meslek Uygulamaları ve Uygulama Projeleri:

ÇETİNER, A., ZEREN GÜLERSOY, N., ÜNAL, Y., YILDIZCI, A.C., EYÜBOĞLU, E., YİĞİTER GENLİ, R., (1993) Lüleburgaz Merkez Koruma Alanı İmar Planı 1/1000, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi.

ÇETİNER, A., ZEREN GÜLERSOY, N., AKIN, N., EYÜBOĞLU, E., (1992) Mersin Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, 1/5000 - 1/1000, İTÜ Mimarlık Fakültesi.

ZEREN GÜLERSOY, N., OK, V. EYÜBOĞLU, E., (1991) İstanbul Ayazağa III. Etaplama Bölgesi OYAK Toplu Konut Uygulama İmar Planı, 1/1000, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi.

SUHER, H., ÇETİNER, A., YILDIZCI, A.C., OCAKCI, M., Maçka Demokrasi Parkı Düzenleme Projesi, 1990-1992, İstanbul.